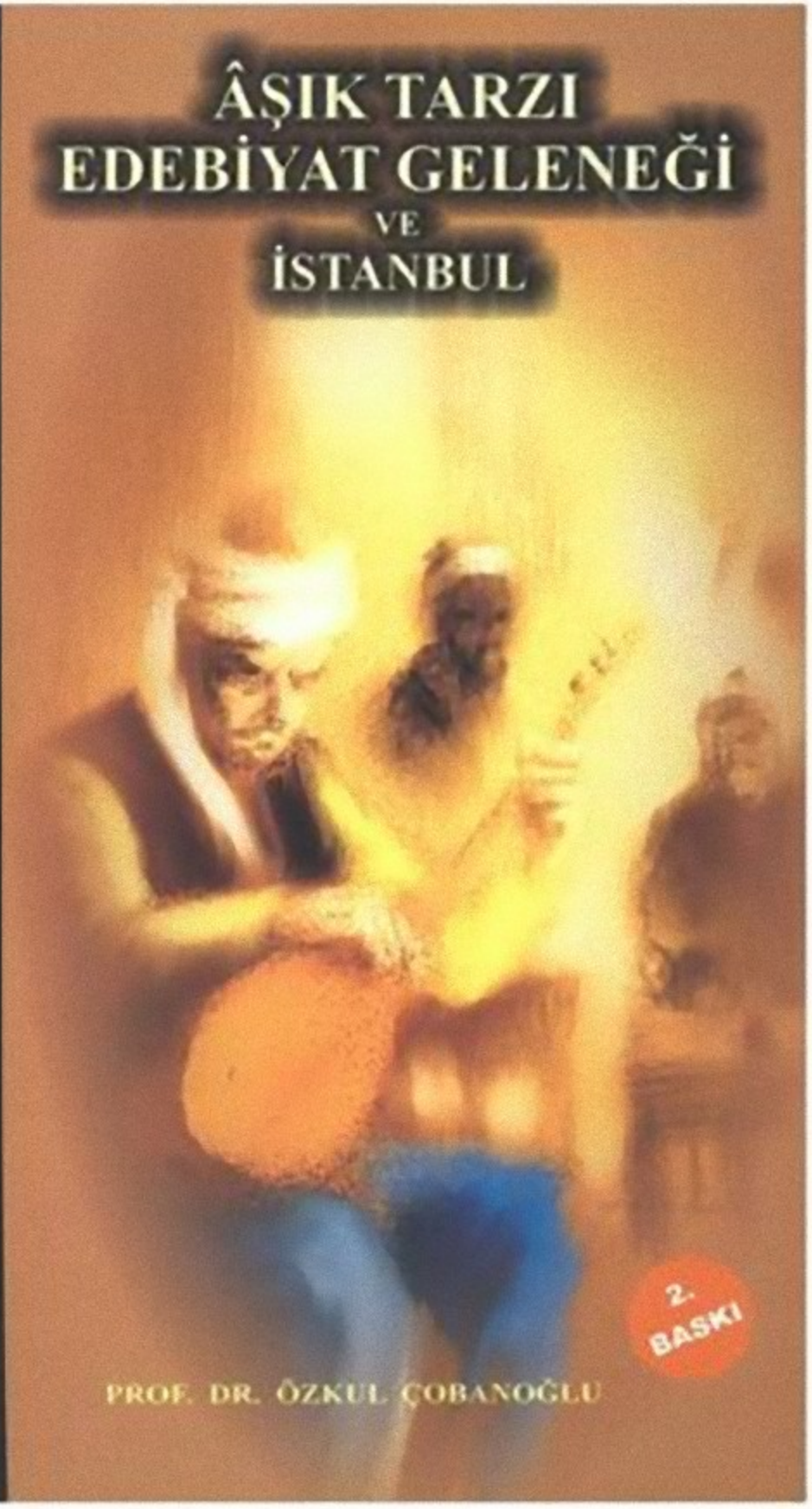
ÂŞIK TARZI EDEBİYAT GELENEĞİ VE İSTANBUL

2. BASKI

PROF. DR. ÖZKUL ÇOBANOĞLU

3F

3F YAYINEVİ
Yayın No: 34
© 3F Yayınevi

Yayın Yönetmeni: Fatih Andı
Kapak Resmi: Nurullah Şimşek
Kapak Tasarımı: Deniz Yılmaz
Sayfa Düzeni: Re(n)klam Ajans
1. Basım: 3F Yayınevi 2007
2. Basım: 3F Yayınevi 2007
ISBN: 978-6005-0000-02-3
Sertifika No:0807-34-008938
Basım Yeri: Bayrak Matbaacılık Ltd. Şti.

3F YAYINEVİ
Cağaloğlu Yokuşu Sokak. No:1 Özhekim
İşhanı Kat:2 Da:22 Eminönü/İstanbul
Tel: 0 212 526 30 66 / Faks: 0 212 526 30 65
web: www.3fyayinevi.com / e-mail: 3f@3fyayinevi.com

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

ÂŞIK TARZI EDEBİYAT GELENEĞİ VE İSTANBUL

İSTANBUL 2007

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....7
Giriş:.....11
A.)Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve Temel Özellikleri.....11
a.)Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Heceli Türler ve Nazım Şekilleri.....18
b.) Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Arûzlu Tür ve Nazım Şekilleri.....24
B.) Âşık Tarzı İstanbul Kaynaklı Bir Edebiyat ve Kültür Geleneğidir.....24
I. Sözlü Kültür Ortamı'nda Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul.....49
II. Yazılı Kültür Ortamı'nda Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul.....60
III. Elektronik Kültür Ortamı'nda Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul.....72
C.)İstanbullu Âşıkların ve İstanbul Konulu Âşık Şiirlerinden Örnekler:.....83
1.)Âşık.....83
2.)Kayıkçı Kul Mustafa.....88
3.)Âşık Ömer.....91
4.)Âşık Levnî.....145
5.)Âşık Gevherî.....152

6.)Âşık Kâtibî.....247
7.)Âşık Kuloğlu.....252
8.)Âşık Üsküdârî.....255
9.)Öksüz Âşık.....258
10.)Âşık Abdî.....261
11.)Âşık Bağdadî.....277
12.)Âşık Şermî.....281
13.)Âşık Nigârî.....283
14.)Âşık Derviş Osman.....287
15.)Âşık Develili Seyrânî.....291
16.)Âşık Reşidî.....298
17.)Âşık Harabat Haçik.....301
18.)Âşık Sarkis.....303
19.)Âşık Üryanî.....305
20.)Âşık Fedâî.....308
21.)Âşık Beşiktaşlı Gedâî.....314
22.)Âşık Ahmet Şeyda.....328
23.)Âşık Segâhî.....339
Sonsöz.....347
Kaynakça.....351
Sözlük.....357

ÖNSÖZ

Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği, sözlü kültür ortamında kahvehane odaklı olarak oluşum ve yazılı kültür ortamı ile elektronik kültür ortamlarında gelişim mekânları açısından bir İstanbul geleneğidir. Âşık Tarzı ortaya çıktığı 16. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıla ve günümüze kadar toplumun tamamına açık kaynaştırıcı ve ortak kamuoyu oluşturucu bir kimliğe sahiptir. Herhangi bir zümreye ait bir "zümre edebiyatı" olmaktan ziyâde toplumun tamamına açık sosyo-kültürel zümreler, etnisiteler ve hatta dini şekillenmelerin de üstünde eğlendirme, sosyalleştirme ve hoşça vakit geçirme amaçh sanatsal bir iletişim şeması ve sistematiği olarak karşımıza çıkan Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği, Osmanlı Devleti'nde toplumun tamamına açık ve din dışı bir karakteri haiz olan kahvehanelerde, ortaya çıkmıştır.

Kahvehane merkezli bu yeni iletişim ve sosyo-kültürel etkileşim çerçevesi de denilebilecek olan Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneğinin icraları; din, mezhep ve zümre kalıplaşmalarını, Tekke-Manastır kamplaşmalarını yeni bir ortamda ve yeni bir potada eriterek bu son derece zengin kültürel çeşitliliği bir arada ve yeni bir çeşni hâlinde yaratmayı ve Türkçe'nin temel iletişim kanalı ve aracı olduğu bu yapılaşmayı

günümüze kadar getirmeyi başarmıştır. Dahası, Âşık Tarzı icraların icracılarına bakıldığında, bu geleneğin temsilcileri arasında Türkler ve Müslümanlar kadar, Ermeniler ve hatta Rumlar gibi Gayrimüslimlerin de olduğu ve bunların aynı icra töresi, teknik ve temleri ortak bir toplumsal payda olarak işledikleri ve Osmanlı Barışı'nın kültürel zeminini oluşturdukları görülmektedir.

Bugüne kadar, hiçbir şekilde ispatlanmamış olmakla birlikte araştırmacılar tarafından çoğunlukla "taşradan merkeze" doğru oluşan romantik bir Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği şeması tasavvur edilmiştir. Bu yanlıştır. Gerçek bunun tam tersidir. Merkezde İstanbul- oluşan ve yavaş yavaş taşraya, oralardaki eski "ozan-baksı" geleneğinin işlev kaybetmiş ve gelenek çeresinde daralmaya uğramış son kalıntılarını da kendi içinde eriterek veya onları yapısal ve işlevsel olarak kendine dönüştürerek yayılan "şehirli" bir "tarz" ile karşı karşıyayız. Bu yeni "Edebiyat Tarzı"nın merkezi İstanbul'dur.[1]

Bizim çalışmamız sadece İstanbul ile sınırlıdır ve amacı İstanbul merkezli ve kahvehane odaklı adına yaygın olarak "Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği" denilen bu yaklaşık beş asırlık yapılanışı ve belli başlı temsilcilerini akademik çevreler kadar akademinin dışındaki çevrelere de tanıtmayı amaçlamaktadır.

Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği: 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kahvehane odaklı olarak sözlü kültür ortamında sürdürdüğü hayatiyetini, 19. yüzyılda İstanbul Cağaloğlu-Babıâli'de gerçekleşen "yazılı kültür ortamı" ve 20 yüzyılda da İstanbul Unkapanı Müzik Çarşısı ile de "elektronik kültür ortamı"na taşıyarak ülkemizin en geniş yerli ve kitlesel popüler kültür kategorisini oluşturmuştur. Görülüyor ki, İstanbul her üç kültürel üretim kategorisinde de bu geleneğin oluştuğu

[1]Daha sonra devreye İstanbul ile her alanda yarış veya rekabet halinde olan İrandaki diğer Türk devletinin baş şehri Tebriz girecektir. Hiç şüphesiz Tebriz ve bilhassa İstanbul-Tebriz çekişmesi ve etkileşimi, başka bir araştırmanın konusunu oluşturacak kadar önemli ve geniş bir araştırma alanıdır.

merkez konumundadır. O halde, âşık tarzı ile ilgili yüzyıllık romantik tasavvurlarımızı bir yana bırakarak konuya gereken önemi vermek ve onu mevcut delillerden hareketle kendi gerçekliği içinde değerlendirmek zamanı gelmiştir. Bu çalışmanın da temel amacı dikkatleri bu konuya çekmek ve bu tartışmayı başlatmaktır.

Bu kısa önsöz yazısında söylecek son söz, her zaman olduğu gibi bu çalışmam esnasında da kendilerine ayırmam gereken zamandan çaldıklarıma ses çıkarmayan ve bana rahat bir çalışma ortamı sağlayan sevgili eşime ve çocuklarıma bir kez daha ve alenen teşekkür etmek olmalıdır.

Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu

Giriş:

Çalışmamızın konusunu Türklerin diğer milletler ve kültürlerle birlikte yaşama kültürünün en önemli kaynaklarından birisi ve belki de birincisi olan Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği'nin, Osmanlı Devleti döneminde ve 16. yüzyılda İstanbul merkezli olarak kuruluşu ve tarih içinde yayılarak günümüze kadar gelişi oluşturmaktadır. Bu çalışma konunun uzmanlarının yanısıra konuyla ilk defa karşılacak okuyucuları da göz önünde bulundurmaktadır. Bu nedenle de ilk kısımda Âşık Edebiyatı'nın temel özellikleri yer almaktadır. İkinci kısımda da bu bilgiler ışığında söz konusu geleneğin İstanbul merkezli ve kahvehane odaklı olarak ortaya çıkışı ve daha sonraki yüzyıllarda da Cağaloğlu-Babıâli'de yazılı kültür ortamında, Unkapanı Müzik Çarşısı'nda da elektronik kültür ortamındaki gelişimleri irdelenmektedir.

A.) Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve Temel Özellikleri

Türk sözlü edebiyat geleneğinin bilinen en eski temsilcileri olan kamları (şaman) takip eden devrede oluşan, ozan-baksı geleneğinin mensuplarının bir kısmının İslâmiyet'in kabulünden sonra tekke kurumu etrafında, "Tekke-Tasavvuf

Edebiyat Geleneği" olarak bilinen oluşumu şekillendirmesi gibi, 16. yüzyıl sonlarında bir Türk ve Müslüman sosyo-kültürel kurumu olarak ortaya çıkan kahvehanelerde, divân edebiyatı mensuplarının "saçma-sapan sözler söyleyen" (herzegû) kişiler olarak nitelendirdikleri "ozan"lar, irşattan ve nasihatten ziyade "güzelleme" yolunu tercih eden bazı tekke mensuplarıyla, "ordu şâirleri"nin başlattığı ve 17. yüzyılda ulaştığı klasikleşen formlarıyla tamamen kendine has bir tarza dönüşen ve zaman içinde uğradığı değişim ve gelişimlerle günümüze kadar gelerek yaşamaya devam eden, edebiyat veya kültür geleneği; kısaca "Âşık Tarzı Kültür Geleneği" veya daha dar kapsamlı bir ifadeyle "Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği" yahut "Âşık Edebiyatı" olarak adlandırılır.

Bu edebiyat geleneğinin icracılarına verilen "âşık" adının, daha önce Tekke-Tasavvuf Edebiyat Geleneğinin kurucusu Ahmet Yesevî başta olmak üzere Yunus Emre ve diğer mensuplarınca -günümüzde dahi bazı tarikatlarda "âşık" olarak adlandırılan bir makam veya post olması- gibi nedenlerle kullanılagelmiş olmasından dolayı bu birbiriyle birçok bakımdan ilişkili fakat tamamen bağımsız sayılabilecek olan iki tarz kültür veya edebiyat geleneği birbirine karıştırılmakta veya aralarındaki teleolojik (amaçbilimsel) varoluş çizgisindeki temel farklılıklar üzerinde durulmayarak müphem bir şekilde geçiştirilmektedir. Bu nedenle de "Âşık Edebiyatı" terimi kullananın yüklediği anlama bağlı olarak daralıp genişleyebilmektedir.

Bu karışıklığı önleyebilmek için "âşık" sıfatını kullana gelmiş iki gelenek ve bu geleneklerin etrafında şekillendikleri "tekke" ve "kahvehane" olarak adlandırılan iki temel kurumu nazarı dikkate almak ve buna dayalı yeni terimlerle ifade etmek gereklidir. "Tekke Tarzı Âşık Geleneği" ve "Kahvehane Tarzı Âşık Geleneği" bu iki tarz veya geleneğin daha iyi anlaşılmasını ve araştırılmasını sağlayan adlandırmalar olabilir. Bu yeni gibi görülebilecek olan adlandırmalar bir anlamda geleneğin kendi içindeki "hak âşığı" ve "halk âşığı" terimlerinin işaret ettikleri değer hükümlerinden sarfı nazar edilerek- yenileştirilerek ifadesi gibi de görülebilir.

Bu gelenekleri ve özelliklerini şu şekilde tanımlayabiliriz. Tekke Tarzı Âşık Geleneği, Ahmet Yesevî ile birlikte tekke kurumu etrafında, çok büyük bir çoğunluğu Ozan-baksı geleneğine ait edebî tür, biçim ve formların irşat amacıyla İslâmî bir muhteva yüklenmek suretiyle kullanılmasıyla oluşan edebî gelenektir. Bu geleneğin mensuplarının büyük bir kısmı kendilerini 13. yüzyıldan itibaren "Allah'a âşık" veya "Hak âşığı"ndan mülhem, "âşık" olarak adlandıragelmişlerdir. Bu geleneğe mensup âşıkların eser ibda ve icralarının amacı kurumsal bağlamda (institutional context) inançlarını dışa vurup ifade etme ve bu yolla propagandasını yaparak yeni insan kazanma veya inançlarına kazanılmış insanların, imanlarını tazeleyerek inanılan temel ilkelere yönlendirmedir.

Bu gelenek öncülü olan Kamlık ile Ozan-baksı geleneğinden "rüya ve bade" yoluyla geleneğe giriş (initiation ceremonies) rit ve motifleri, başta olmak üzere, sözlü olmak, kopuzun egemen enstrüman olduğu müzik eşliğinde ve çoğu zaman irticalen icrayı, koşma, koşuk, hece ölçüsü, dörtlük birimi gibi unsurları devralmıştır.[2] Devraldığı bu unsur ve enstrümanları İslâm merkezli olarak dinî-tasavvufî bir muhtevayla donatarak amacına yönelik olarak kullanagelmiştir.

Öte yandan, "Kahvehane Tarzı Âşık Geleneği" veya yaygın olarak "Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği" yahut sadece "Âşık Tarzı" olarak adlandırılan bu edebiyat geleneği, ilk adlandırmadan da anlaşılacağı üzere 16. yüzyıl ortalarından itibaren ortaya çıkıp yaygınlaşan bir Türk-Müslüman kurumu olan kahvehanelerde teşekkül etmiş bir gelenektir. Bu geleneğin mensupları da yakın zamanlarda ortaya çıkan farklı isim arayışlarına rağmen başlangıçtan günümüze kadar esas olarak "âşık" ismini kullanmışlardır. "Halk âşıkları" veya Safâî tezkiresinde de yer aldıkları şekliyle "kahvehane âşıkları", kahvehanelerin 16. yüzyılda, Türk-İslâm dünyasında, kamuya açık ilk din dışı veya dini unsurların kurumsal ve konusal çerçevesini (institutional

[2] Bu iki gelenek arasındaki giriş törenlerindeki rit ve motifler arasındaki devamlılık hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Günay 1986).

frame/thematic frame) oluşturmadığı kurum olarak ortaya çıkmasına bağlı bir oluşumun sonucudurlar. Bu tür âşıkların şiir ibda ve icradan amaçları esas itibariyle din dışı bir karaktere haiz bir kurum olan kahvehaneye sosyalleşmeye, hoşça vakit geçirerek, eğlenmeye gelen müşterileri eğlendirmektir.

Tekke âşıklarının dini amaçlı propagandayı veya irşadı ön planda tutmalarına karşılık burada amaç din dışı sosyal bir ortamda hoşça vakit geçirmektir. Dahası, mensup olduğu disiplinin gereklerini yerine getiren bir tekke âşığı için yaptığı iş, kurumsal olarak doğrudan doğruya maişetini temin değilken, kahvehane âşığı için icralarının amacı profesyonelce para kazanmak veya maişetini temin etmektir. Bu ibda ve icra amacından kaynaklanan ayrışma iki geleneğin varoluş zeminini oluşturur. 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ve getirdiği yüksek kazanç nedeniyle bir anda yüzlercesi ortaya çıkan kahvehanelerin müşteri toplamaya ve tutmaya yönelik gösterimlerinden en önemlilerinden birisini oluşturan âşık fasıllarının gördüğü rağbet icracıları arasında tabii olarak rekabet ile neticelenmiştir. Söz konusu rekabet ortamı da, Ozan-baksı geleneğinden ve onun büyük ölçüde inkılab ettiği öncül form olan Tekke Tarzı'ndan rüya ve bade yoluyla geleneğe giriş başta olmak üzere, sözlü olmak, kopuzun zamanla teknik ihtiyaçlarla bağlama formları oluşur- egemen enstrüman olduğu müzik eşliğinde ve çoğu zaman irticalen icrayı, koşma, koşuk, hece ölçüsü, dörtlük birimi gibi unsurları devralmıştır. Dikkat edilirse her iki âşık geleneği arasında, Ozan-Baksı geleğinden ödünç alınanlar konusunda neredeyse birebir paralellikler mevcuttur. Bu nedenle de, bugüne kadar araştırmacıların büyük bir çoğunluğu bu iki geleneğin farklılıkları üzerinde durmamış ve konuyu geçiştirmeyi tercih etmişlerdir.

Ancak, mevcut eser ve yaratıcılarına tahlili olarak bakıldığında, icraların muhatabı olan kitle ve icraların gerçekleştiği kurumdan kaynaklanan ve icralarla amaçlanandan ortaya çıkan ve tematik olarak farklılaşan ve kuşaktan kuşağa aktarılarak "gelenek"leşen iki farklı sosyal-kültürel örgü ve örüntüyle

karşılaşmaktayız. Kurumsal bağlamlarda belirgin olan bu farklılıkların ferde bağlı icraların yer aldığı mekan ve dinleyici kitlesiyle ilişkili durumsal bağlamlarda (situational context) değişip dönüşebilirliği, 17. 18. 19. ve 20. yüzyıllarda âşıklık yapanların gerektiğinde bir geleneğin taşıyıcılığından diğerine kolayca geçebilmesine imkan sağlayan son derece esnek bir yapının oluşmasını sağlamıştır. Bu nedenle neredeyse günümüze kadar hemen her halk âşığının bir veya birkaç tarikata intisaplı olmaları veya bir tekke disiplinine mensup bir âşığın kahvehane icra töresine göre şekillenmiş icralara yönelik ibdalara giriştiğini görmek mümkündür. Yukarıda işaret ettiğimiz iki gelenek arasındaki karışıklığı asıl yaratan gelenek taşıyıcılığındaki bu kolayca değişebilen görünüştür.

Her iki gelenek mensuplarının da amaçlarını ifa ederken daha da işlevsel olabilmeleri başta olmak üzere bir çok bakımdan iş gören söz konusu geleneklerarası esnek çizgi yine aynı nedenlerle, Divân Edebiyatı Geleneğini de, mensuplarının bütün direnmelerine rağmen 19. yüzyıldaki teslimiyetlerine kadar etkileşim ve nihayet tür-tema-teknik bazında örtüşmelere zorlamışsa da, ortaya ayniyetlerden ziyade, aşkı muamma, şarkı, divani gibi yeni türler çıkmıştır. Günümüzde de bu süreç, batı kaynaklı form, teknik ve temalardan kaynaklanıp beslenen Yeni Türk Edebiyatı ile Tekke ve Âşık Tarzı arasında yaşanmaktadır.

Âşık Edebiyatı'nın yukarıda çizilen tarihi gelişimi ve tanımlanışından hareketle genel bir panoraması ve yüzyıllara göre belli başlı temsilcileri şu şekilde ifade edilebilir:

16. yüzyıldan kalan eserlerinden hareketle büyük bir kısmının "ordu şâiri" olduğunu düşündüğümüz, bu yüzyılda yaşamış belli başlı âşıklar olarak Bahşî, Ozan, Kul Mehmed, Öksüz Dede, Köroğlu, Gedâ Muslu, Çırpnalı, Armutlu, Kul Çulha, Oğuz Ali ve Pir Sultan Abdal. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şekillenen gelenekte tasavvufî ve arûzla murabba şeklinde düzenlenen divanlar başta olmak üzere divan edebiyatı tesirleri görülür.

17. yüzyılda, Gevherî ve Âşık Ömer ve Karacoğlan gibi en velût ve etkin temsilcilerini yetiştiren âşık tarzı kültür geleneği, klasikleşen formlarına ve tekke-tasavvuftan ayrımı belirgenleşen icra ve tematik muhteva çizgisine kavuşur. Bu yüzyılın belli başlı temsilcileri arasında Şerifî, Levnî, Kâmil, Kuloğlu, İbrahim, Türabî, Edhemî, Afife Sultan, Kul Deveci, Kul Süleyman, Temaşvarlı Gazi Hasan, Âşık Mustafa, Kayıkçı Kul Mustafa, Kâtibî, Zaîfî, Âşık Eroğlu, Pîroğlu, Hâkî, Gedâyî, Şah Bende, Şermî, Demircioğlu, Üsküdârî, Bursalı Âşık Halil, Keşfî, Koroğlu, Benli Ali gibi isimler sıralanabilir.

18. yüzyılda, geleneğin ulaştığı yaygınlık ve gördüğü kabulün bir neticesi olarak âşık tarzına mensup bazı isimlerin şuara tezkirelerine bile alındığı görülmektedir. Şüphesiz bunda büyük bir ihtimalle bir önceki yüzyıldaki performanslarının da oluşmasında önemli bir rol oynadığı düşünülebilecek olan "mahallileşme" cereyanının tesiriyle bazı divan şairlerinin de âşık tarzı edebiyat geleneğine ait hususiyetleri kullanmağa başlamalarının büyük bir tesiri olmalıdır. Biraz da bu nedenlerle, âşık tarzı şiir geleneği temsilci sayısı ve eserlerinin seviyesi bakımlarından önceki yüzyıla nazaran daha sönük gibi duran 18. yüzyılda yetişen belli başlı âşıklar arasında Ravzî, Ali, Hocaoğlu, Kabasakal Mehmed, Nakdî Seferlioğlu, Mağribli Oğlu ve Kara Hamza sayılabilir.

19. yüzyılda, bir yandan Divan edebiyatı geleneğine mensup kişilerin âşık tarzına ilgilerinin zirveye çıkması diğer yandan dinî-tasavvufî temaların göreceli olarak yoğunlaşması olgularının yaşandığı bir âşık tarzı kültür geleneği çerçevesi ile karşılaşılır. Bunun en önemli nedeni bu yüzyıla kadar mümkün olduğunca bağımsız olmaya gayret ve bu yönde de yeri geldiğinde bir birleriyle rekabet eden üç şiir geleneğinin batılılaşma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni edebiyat anlayışı başta olmak üzere bir ittifak arayışı ve anlayışı içinde bir araya gelmeleridir. Tanzimat sonrası oluşturulmağa çalışılan yeni edebiyat anlayışının Ziya Paşa gibi temsilcileri başta olmak üzere batıda halk şiirinin taşıdığı değerden mülhem olarak yaptıkları

değerlendirmeler de hiç şüphesiz söz konusu âşık tarzının güç ve kuvvet kazanarak ön plana çıkma sürecinin en önemli katalizörleri arasında görülmelidir.

Söz konusu oluşum veya batı kaynaklı unsurlara karşı yerli değerlerin temsilinin ve adeta sözcülüğünü âşık tarzına bırakılmış olmasında, yazılı kültür ortamında üretime başlayan ve ortalama A4 kâğıdı hacmindeki kâğıtlara basılan destanlarla, gazete işlev ve yapısına da kavuşan teknik yapılanış da son derece önemli bir rol oynamış olmalıdır. Bu teknik yapılanış veya âşık tarzının basım teknolojisini kullanarak destan formuyla ulaştığı etkinlik, onun sözlü kültür ortamındaki kahvehaneler merkezli erkek egemen hedef kitlesini, kadınlar başta olmak üzere toplumun hemen her kesimine ve geleneksel temaların çok ötesinde toplumu ilgilendiren hemen her önemli konuda fikir beyan edebilir ve bunu çok kısa bir sürede devrin gazetelerinden çok daha geniş kitlelere yayıp yönlendirebilir bir hale getirmiştir. Bu nedenlerle de, âşık tarzının 19. yüzyılda diğer yüzyıllara kıyaslanamayacak bir temsilci çokluğuna ve günümüze intikal eden eser holluğuna kavuşmasını sağlamıştır. Bu durumu sadece ele geçebilen belgelerle izah etmek de yukarıdaki fikri bir başka cephesiyle teyit etmekten başka bir şey değildir.

Nitekim 19. yüzyılda âşık tarzı kültür geleneğinin belli başlı mensupları arasında, Emrah, Dertlî, Bayburtlu Zihnî, Develili Seyrânî, Tokatlı Nurî, Ruhsatî gibi ulusal ve Minhâcî, Ispartalı Seyrânî, Âşık Ali, Gedayî, Devamî, Sürûrî, Figanî, Zehrî, Micmerî, Bezlî, Sabrî, Sümmanî, Âşık Şenlik, Celâlî, Zülâlî, Muhibbî, Ceyhunî, Remzî, Nâzi, Kemalî, Meydanî, Tanburî Mustafa, Hengâmî, Pesendî, Mehmed Ali, Gülzârî, Niyazî, Bedrî, Bahrî, Ferdî, Lûtfî, Tıflî, Cemâlî, İkrarî, Rıza, Meslekî, Pinhanî, Hezarî, Serdarî, Dadaloğlu, Deli Boran, Beyoğlu, Gündeşlioğlu gibi yerel veya bölgesel şöhrete kavuşmuş pek çok isim yer almaktadır.

20. yüzyılda, âşık tarzı bir önceki asırda elde ettiği gücü veya hâkimiyeti göreceli olarak yitirmiştir. Belki de bu nedenle, asrın ilk yarısında sona erdiğine dair değerlendirmeler bile yapılan âşık tarzının, bir yandan Kağızmanlı Hifzî, Yusufelili

Hnzurî, Nihanî, Müdamî, Âşık Veysel, Ali İzzet Özkan, Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu, Âşık Reyhanî gibi önceki yüzyılın önde gelen âşıklarından hiç de geri sayılamayacak isimler yetiştirirken diğer yandan da, Mevlid İhsanî, Nuri Çıragî, Hüseyin Çırakman, Âşık Ali Gürbüz, Âşık Kemâli Bülbül, Erol Erganî, Mustafa Aydın, Kemal Demir, İhsan Yavuzer, Zakirî, Rahimî, Zeki Erdalı, Şemsi Denizer, Gülhanî, Ruhanî, Rahmanî, İmamî ve Kul Nuri gibi isimleri ilk anda akla gelenler başta olmak üzere yüzlerce son derece velût âşık yetişerek ve gelenek kendini elektronik kültür ortamında da ürün vermeye yönelik olarak yenileyerek yaşamaya devam etmektedir.

Takdim tehir anlayışı içinde temel özellikleriyle oluşum ve gelişiminin nirengi noktalarına işaret ederek aşağıda tahliline girişeceğimiz Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği'nde kullanılan tür ve şekil özellikerine de temas etmek gerek konuya yabancı okur ve gerekse yaklaşık yüz yıldır üzerinde tartışılan "tür-şekil" meselesi konusundaki kanaatlerimizi belirtmek açısından yararlı olacaktır.

a.) Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Heceli Türler ve Nazım Şekilleri: Önce hece ölçüsü ile oluşturulan şiirler için kullandığımız temel terim ve kavramları tanımlayalım;

Nazım Birimi: Nazım şekillerini helirleme de ölçü olarak kullanılan ve şiirin yapısal açıdan inşasında kullanılan ve kendi içinde organik bütünlüğe sahip bölümlerinden her biri. Âşık tarzı şiirin nazım birimi "dörtlük"tür.

Hece Ölçüsü: Âşık tarzının heceli şiirlerinde kullanılan ölçüler ve duraklar. Bunları üç grup halinde mütâla edebiliriz. 1) 4+4+3 ya da 6+5 duraklı, 11 heceli ölçüde olan şiirler. 2) 4+4 ya da serbest duraklı, 8 heceli ölçüde olan şiirler. 3) 4+3 ya da serbest duraklı, 7 heceli ölçüde olan şiirler.

Kafiye Örgüsü (Uyak Düzeni): Belli bir ölçüde söylenmiş olan şiirin içinde uyakların sıralanış ve tekrarlanış kuralları. Âşık şiirinde koşma şekli uyak düzeni ve mani şekli uyak düzeni olmak üzere iki çeşit uyak düzeni vardır. Koşma şekli uyak

düzeni 8 ve 11 hece ölçülü şiirlerde ya abab-cccb-dddb ya da abcb-dddb-eeeb şeklindedir. Mani şekli uyak düzeni ise 7 ve 8 hece ölçülü şiirlerde aaba-ccdc-eefe şeklindedir.

Biçim (Hacim): Nazım birimi (dörtlük) sayısına bağlı olarak uzunluk ve kısalık veyahut hacim açısından uzun olan destan biçimiyle kısa olan biçimlerin (koşma ve mani) ayırt edilişini sağlayan ölçüt. Uzun biçim (destan) en az 5 veya 7 dörtlükten oluşan konuya ve konuyu işleyen âşığın gücüne göre 100 dörtlüğü aşabilen başka bir ifadeyle sınırsız olan biçimdir. Kısa biçimler; koşma en az 2 ve en fazla 5 dörtlükten ibaret olan biçimdir. Mani biçimi ise en az bir dörtlükten oluşur. Dörtlük sayısı birden fazla olduğunda ise koşma ve destan biçimlerinin tahditlerine uygun olarak yer aldığı türe göre adlandırılır.

Konu: Şiirde anlatılan şey veya şeyler. Âşık şiirinde konu sınırsızdır. Âşık tarafından herhangi bir nedenle şiirleştirilmeğe değer bulunan bir konu ele alınabilir.

Şekil: Şiirin nazım birimi, ölçü ve kafiye örgüsü gibi dış özelliklerine dayalı olarak belirlenmiş yapı. Âşık şiirinde koşma ve mani olarak iki şekil vardır.

Anlatım Tutumu (Eda): Yaratıcı veya icracının dinleyicide uyandırmak istediği duygu ve düşünceleri gerçekleştirme amacına yönelik olarak konuya karşı takındığı (övme, yerme, yerinme "şikâyet" öğüt verme, bilgilendirme "didaktik", eğlendirme "güldürme", yas tutturma "ağlatma") gibi geleneksel tavırlar ve bunlara bağlı olarak konuyu işleyiş tarzlarının her biri. Âşık şiiri bağlamında eda bir başka ifadeyle âşığın, şiirinin mesajının icra bağlamında dinleyicide uyandırmasını beklediği duygusal reaksiyona yönelik olarak konuyu ele alışında ezgiyle bütünleşen ve geleneksel olarak kalıplaşmış anlatım tutumu olarak tanımlanabilir.

Âşık şiirinde herhangi bir tema yukarıda sayılan yedi edayla veya şekilde ele alınabilir. Bir başka söyleyişle herhangi bir konuyu işleyen bir âşık işlediği konunun icrasıyla dinleyicisi üzerinde yedi açıdan veya âşığın şiiriyle verdiği mesajın niteliği

yedi kategoriden birinde ele alınabilir. Çok nadir olarak bir şiirde birden fazla işleyiş tarzı bir arada bulunabilir.

Ezgi: Konu ve Anlatım tutumu açısından (şekil ve biçimle "hacim" beraber) türü belirleyen geleneksel âşık havası veya havaları.

Tür: Bir nesnenin bir benzerinin üretilebilmesi şartlarını haiz olarak üretilen nesneler grubu. Bu formülün âşık şiiri için uygulanışı; bir âşık şiirinin şekil, ezgi, biçim (hacim) açısından benzerlerinin üretilebilmesi şartlarının belirlendiği ve bu şartlara göre oluşan benzerleriyle birlikte oluşturduğu, kalıplaşmış icra ve geleneksel işlevlere sahip şiir gruplarından her biri, şeklindedir.

Bu şekilde tanımladığımız kavramları kısa formüller halinde göstermek gerekirse şöyle bir tablo elde ederiz:

*Bir âşık şiirinde türün formülasyonu: (şekil + ezgi + biçim (hacim) + geleneksel icra bağlamı= tür) şeklindedir.

*Bir âşık şiirinde şekilin formülasyonu: (nazım birimi + ölçü + kafiye veya uyak şeması = şekil) şeklindedir.

*Bir âşık şiirinde ezginin formülasyonu: (konu + anlatım tutumu (eda) + şekil = ezgi) şeklindedir.

*Bir âşık şiirinde biçimin (hacimin) formülasyonu: (dörtlük sayısı (uzunluk/kısalık) + konu = biçim ([bacim) şeklindedir.

Bu kavramların tanım ve tür formülasyonuna göre, âşık tarzı geleneğinin heceli türleri şu şekilde tasnif edilebilir:

I. Biçim (hacim) bakımından

a. Kısa biçimler: 1. koşma 2. mani

b. Uzun biçim: 3. destan, şeklindedir.

Heceli Şiirlerin Biçim (Hacim) Şeması

Kısa biçim: Koşma	En az: 2 dörtlük En çok: 5 dörtlük
Kısa biçim: Mani	En az: 1 dörtlük En çok: Türüne göre değişebilir
Uzun biçim: Destan	En az: 5 veya 7 dörtlük En çok: Sınırsız

II. Şekil bakımından

1) Mani

2) Koşma şeklindedir.

Heceli Şiirlerin Şekil Şeması

	Ölçü	Nazım Birimi	Uyak Şeması
Mani	7	dörtlük	aaxa
Koşma	5,6,7,8,10 4+4=8 4+4+4=11 6+5=11	dörtlük	aaab/cccb/dddb.. . abcb/dddb/eeeb ... abab/cccb/dddb ..

III. Ezgi bakımından

1) Ağıt havaları

2) Güzelleme havaları

3) Koçaklama havaları

4) Taşlama havaları

5) Semai havası

6) Varsağı havası

7) Diğer koşma ve destan havaları

IV. Âşık tarzı heceli şiir türleri

A. Koşma türü

1) Koçaklama koşmalar

2) Güzelleme koşmalar

3) Ağıt koşmalar

4) Taşlama koşmalar

5) Ezgi, şekil ve konuya bağh diğer koşmalar

B. Destan türü

1) Koçaklama destanlar

2) Güzelleme destanlar

3) Ağıt destanlar

4) Taşlama destanlar

5) Ezgi, şekil ve konuya bağlı diğer destanlar

C. Semai türü

1) Semai (heceli)

2) Semai (aruzlu)

D. Varsağı Türü

Yukarıda sıraladığımız bilgileri sistematik bir biçimde ve bir tablo halinde topluca şu şekilde ifade edebiliriz:

Âşık Tarzı Edebiyat Geleneğinde Heceli Şiirlerin Tür Şeması

Ezgi	Konu	Anlatım tutumu (eda)	Şekil	Biçim (hacî)	Tür
Koçaklama Havaları	Kahramanlar ve savaşları	Övme	Koşma	Koşma Destan	Koçaklama koşma Koçaklama destan
Taşlama Havaları	Kişi veya kişileri tenkit	Yerme	Koşma	Koşma Destan	Taşlama koşma Taşlama destan
Güzelleme Havaları	Doğa ve insan güzellikleri	Övme	Koşma	Koşma Destan	Güzelleme koşma Güzelleme destan
Ağıt Havaları	Ölen kişi veya kişiler	Yas Tutturma	Koşma	Koşma Destan	Ağıt koşma Ağıt destan
Diğer Koşma Havaları	Her konuda olabilir	Nasihat, Didaktik, Şikâyet, Mizahî, ve diğer	Koşma	Koşma Destan	Ezgi, şekil ve konusuna bağlı olarak adlanan diğer koşmalar
Diğer Destan Havaları	Her konuda olabilir	Nasihat, Didaktik, Şikâyet, Mizahî ve diğer	Koşma	Koşma Destan	Ezgi, şekil ve konusuna bağlı olarak adlanan diğer destanlar
Varsağı Havaları	Sevgi ve güzellik	Yiğitleme	Koşma	Destan	Destan türü yoktur
Semai Havaları	Ayrılık, sevgi ve güzellik	Güzelleme Methiye	Koşma	Koşma	Destan türü yoktur

b.) Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Arûzlı Tür ve Nazım Şekilleri: Âşık tarzı şiir geleneğinde kullanılan arûzlu tür ve nazım şekilleri arasında en çok kullanılanların başında, Divan (Fâilatün/ fâilatün/ fâilatün/ fâilün); Selîs (Feilâtün/ fâilatün/feilâtün/feilün); Semaî (Mefâîlün/mefâîlün/ mefâîlün/ mefâîlün); ve Kalenderî (Mef'ûlu/ mefâîlü/ mefâîlü/feûlün) gelmekte olup, hepsinin özel ve geleneksel ezgileri (âşık havaları) vardır. Bütün bu şekiller, gazel, murabba, muhammes ve müseddes tarzlarında olabilir. Satranç veya Şatranç (Müfteilün/Müfteilün/müfteilün) ve Vezn-i âher (Müstef'ilâtün/ müstef'ilâtün/ müstef'ilâtün) âşık tarzı şiir geleneğinde göreceli olarak daha az kullanılan arûzlu nazım şekilleridir.

B.) Âşık Tarzı İstanbul Kaynaklı Bir Edebiyat ve Kültür Geleneğidir

Bir önceki bölümde genel kabüllere uygun olarak temel özelliklerini ve belli başlı temsilcilerinin adlarıyla birlikte kullanılan tür ve şekillere dair ana hatlarıyla bilgi verdiğimiz Âşık Tarzı Kültür ve Edebiyat Geleneği'nin 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyılda İstanbul (Tahtakale) merkezli olarak teşekkül ettiği kanaatindeyiz.

Ancak, bir yandan "Osmanlı Devleti" kavramı gibi zaman yönünden altı yüzyılı ve mekan açısından da bugün coğrafi sınırları üzerinde 40'a yakın ülkeyi barındıran devasa bir olgu ile karşı karşıya olmamız ve yine, "halk kültürü" gibi son derece geniş bir şemsiye terimin ihata ettiği zenginlik ve çeşitlik, çalışmamızın sınırlarını iyice daraltıp konumuzu ele alış tarzımızı da üst düzeyde bir soyutlama ve genellemeye dönüştürmesini kaçınılmaz olarak dayatması tabii karşılanmalıdır. Bu bağlamda çok uluslu, çok dinli ve bütün bunlara karşın tek hanedan yönetiminde Roma'dan da uzun sürmüş bir barışın adı olan "Osmanlı Devleti", yaşamakta olduğumuz küreselleşme veya globalleşme süreciyle, bir bakıma soğuk savaş sonrası diriliveren "mikro milliyetçiliklerin" yarattığı "etnik temizlik"lerin amansızca

dışavurumunun oluşturduğu sosyo-politik konjuktürden kurtuluş için yirmi birinci yüzyılda ulaşılması düşünülen "kültürel çoğulculuğun" veya "bir arada yaşayabilen çok renkli ve sesliliğin" gerçekleştirildiği erken dönemi olarak kabul edilebilir. Bu doğrultudaki mütearifelerin birkaçını sıralamak hem genel bir çerçeve çizmek hem de "halk kültürü" kavramını bu çerçeve içindeki yerine oturtmak bakımından faydalı olacaktır.

Her ne kadar Osmanlı aydınları, devletlerini hiçbir zaman bu sıfatla nitelendirmeye yanaşmamışlarsa da, bu kendine has şartların ürünü olan bir "imparatorluk"tur ve "kültürü"nü de, hanedan ve devlet aygıtının oluşturduğu bir eksen etrafında yörüngeye oturtulmuş uydulara benzeyen "millet" sistematiği içinde devinen ve birbirleriyle hayatın pek çok saha ve safhasında ortaya çıkan kesişme, çakışma ve örtüşmelerle geniş ve nevi şahsına münhasır bir "kültürlerarası" kaynaşmanın yaşandığı bir yapı olarak tanımlamak ve bunu "Osmanlı kültürü" diye özel bir terimle adlandırmak uygun olacaktır. Bir "imparatorluk" olarak nitelendirdiğimiz bu devlet yapısının kültürünü içi pek doldurulmamış "imparatorluk kültürü" terimiyle nitelendirmekten kaçınmamızın nedeni Osmanlı aydınlarının "Devlet-i Âli Osman" terimindeki ısrarlarıyla örtüşür. Çünkü ortada zorlanılarak empoze edilmesi istenilen bir dil, bir din bir kültür veya bir yaşam biçimi yoktur. Var olan yaşam biçimi ise, ister kul ister padişah olsun bütün Osmanlıların bir aradalığından kaynaklanmakta ve yüzlerce alt kültür katmanıyla birlikte özümsenerek yaşanmakta ve kendi üzerine katlanarak yeniden üretilmekteydi.

İmparatorluğu kuran hanedanın mensup olduğu Türkler bile, namlı bir sahabe ailesine mensup bir Araptan veya yeni ihtida etmiş bir Macar'dan soy yönüyle bir üstünlük veya ayrıcalık sahibi olmamak bir yana uygulamada çoğu zaman daha da ikincil bir konumdadırlar. Bu bağlamda "iman etmiş" olmak bir ayırım ölçütüdür. Ancak, Tanzimat'a kadar Müslüman olanların "Müslüman olmayanlara" nazaran sahip oldukları ayrıcalıkların askere alınmamak karşılığında ödedikleri ve kaldırılınca

da pek meyus oldukları "cizye" dışında "binit" ve "yol geçiş" üstünlüğü gibi şekle ait hususlarda olduğu görülür. Kaldı ki çok iyi bilindiği gibi yol veya köprü tamiriyle görevli derbent meskûnları ve benzeri istisnai durumlar dışında müslümanlar da askerlik ve diğer yükümlülüklerinin yanı sıra vergiden muaf değildi.

Aynı şekilde "vatan" kavramı da soya veya ulusal kültüre bağlı bir coğrafya değildi ve "Devlet-i Âli Osman"ın sınırlarıyla birebir ötüşmekteydi. Dolayısıyla "imparatorluk kültürleri"nin temelini oluşturan bir "anavatan" ve "sömürgeler" dualizmi söz konusu değildi. Dönemin tipik anlayışını oluşturan "iman birliğine" dayalı ümmet anlayışı "ehl-i islâm" ve "ehl-küfür" ve bunun hükmedilen coğrafya ve dışında kalana yansıması olan "dar-ül islâm" ve "dar-ül harb" ikilikleri devlet felsefesinin temelini oluşturmuştur.

Bu anlayışın bir sonucu olarak, Osmanlı Devleti'nde "etnosentirizm" yerine iman birliğine dayalı bir egosentirizm veya ben merkezcilik ikâme edilmiştir. Fakat, bu yapılanış hukuka bağlanmış "ehl-i kitab" haklarına riayet edilmesinin önüne geçmemiş bu nedenle de "iman"lar ve "amentü"ler arasında bir muhasımlıktan ziyade bir nevi hısımlık esasına dayalı karşılıklı anlayış ve güven ortamının temellendirdiği hoşgörü egemen olmuş ve bunun karşılıklı işbirliğine dönüşmesi idare aygıtının "millet sistematiği"ni geliştirebilmesini sağlamıştır. Bütün bu nedenlerin bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin, emperyal umdelerini empoze eden bir "imparatorluk"tan ziyade idare ve uygulama prensiplerinin bir çoğunu pratikten çıkaran ve bunları uygulayan teknokrat ve bürokrat bir devlet aygıtı veya hizmet ağı olarak nitelendirilmesi daha uygundur.

Bu sıraladığımız mütearifelerin hedefi içi boş bir "Osmanlı övgüsü" değildir. Emparyel umdelerini empoze eden bir devlet olmadığını iddia ettiğimiz devletin, tezimizle çelişirmiş gibi görünen sayı ve türleri çok rahatlıkla çoğaltılabilecek olan Ermeni vatandaşlarının büyük bir kısmının Türkçe konuşması hatta bir çoklarının, imanlarını değiştirmeksizin devirlerinde en meşhur Türk âşıklarla atışıp en çetrefil

Türk-İslâm tasavvuf mazmunlarını kullanarak yenişebilecek kadar iyi bir "âşug" oluşları sürecini veya İpek Başpiskoposu'nun kardeşinin Sadrazam olduğunda, doğmuş olduğu köye "Drina Köprüsü"nü inşa edişinin gerçekleşmesi gibi milletler ve kültürlerarası bir bütünleniş zeminine dönüşen ve son derece kendine has bir sosyo-kültürel ekolojiye sahip olan Osmanlı halk kültürünün mahiyetinin ne olduğunu ortaya koyabilmektir. Bu bir anlamda da, hanedanın mensup olduğu ulus olmakla beraber Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde şiir söyleyebilen aydınlarından bazılarının "etrâk-ı bi idrak", "eşek Türk" ve hatta bizzat soy adının kendi başına "Türk" olarak kullanılışının dahi aşağılama ve hakaret anlamına geldiği bir sosyo-kültürel atmosfer içinde bile, Türk halk kültürünün, Âşık Tarzı Kültür Geleneği örneğinde İstanbul merkezli olarak ortaya çıkması ve bu süreç ve formda kendini yenileyiş ve sürekliliğini sağlayış dinamiklerinin tespit edilmesidir.

Bu bağlamda, Osmanlı Döneminde, Türk halk kültürü içinde son derece işlevsel bir kurum ve sanat formu olan Âşık Tarzı Kültür Geleneğine daha yakından bakabiliriz. Âşık tarzı şiir ve kültür geleneği, bağımsız bir sosyo-kültürel kurum hüviyeti ile ortaya çıktığı 16. yüzyıl sonlarından günümüze kadar, Türk kültür hayatı içinde yer alan Ermeniler ve Rumlar başta olmak üzere gayri Türk unsurlarını da içine alacak şekilde, Türk toplumunun bütün sosyo-kültürel katmanlarınca özümsenen ve asırlar süren "Osmanlı Barışı"nın -zümreler ne kelime; milliyet ve dinlerüstü- ortak kültürel kodlarını veya referanslarını oluşturan en önemli sosyo-kültürel kurumudur. Bir başka ifadeyle, Türk kültüründe din ve etnisite kökenli "başka"ları veya "öteki"leri dışlamadan bir arada yaşama kültürünün en önemli var edici ve yaşatıcı dinamiğinin adı, Âşık Tarzı Kültür Geleneği'dir.

Daha önce bir başka çalışmamızda (Çobanoğlu 2000) detaylı olarak ele aldığımız, âşık tarzı destanlar yüzyıllarca söz konusu sosyo-kültürel yapının günlük gazete, radyo, televizyon, hatta internet gibi modern kitle iletişim araçlarının işlevlerini üstlenen, ezgi ve müzik ile desteklenmiş, zamana karşı durabilmek ve

kolayca ezberlenebilmek için meydana getirilen şekil ve tür özellikleri -sözel teknoloji-nin kullanıldığı en önemli ve zamana karşı en dayanıklı âşık tarzı ürünlerdir. Bu özellikleriyle de, âşık tarzı destanlar Türk sosyo-kültürel yapısı içinde meydana gelen serbest ve mecburi kültür değişmelerinin toplumsal dokuya nüfuz ediş sürecini yapısal ve işlevsel bakımlardan anlayıp tahlil etmede Türk halk kültürünün birincil kaynağı durumundadırlar. Koşma biçimindeki âşık tarzı şiirler de divani ve diğer âşık tarzı mahsüllerle birlikte "türkü"leşerek yüzyıllardan beri sözlü kültür ortamında yaşamaya devam etmekte ve geleneği taşımaya ve yaşatmaya devam etmektedirler. Bu bağlamda, âşık tarzı geleneğinin "kamu oyu oluşturma" başta olmak üzere fevkâlade işlevsel bir dışavurum formu olan "destan"larla ilgili tespitlerimizi, Ozan-baksı ve Tekke-Tasavvuf Geleneğinden devrabnarak yaşatılış ve bir anlamda da geleneğin oluşum sürecininde takip edilen şematik yapıyı aydınlatmak bakımından örneklemek yararlı olacaktır.

Bir başka ifadeyle, Âşık tarzı destan türünün tema ve şekil benzerliği gösteren eski Türk halk şiiri verimleri ile mukayese edildiğinde âşık tarzından daha eski olduğu ortaya çıkmaktadır. Bugün Köprülü'den başlayarak bütün araştırıcılar âşık tarzının 16. asırda ortaya çıktığı konusunda hem fikirdirler. Oysa âşık tarzı destan türü içinde yer alan savaş destanları, ağıt destanlar, deyişmeli destanlar konu ve anlatım tarzına sahip destan parçalarının 11. yüzyılda kaleme alınan Divanü Lügati't Türk'te yer aldığını görüyoruz.

Divanü Lügati't Türk'te muhtemelen daha önceki yüzyıllara ait olan ozan-baksılık geleneğine ait destan parçaları eserde birbirinden bağımsız dörtlükler halinde yer almış olmalarına rağmen destan parçaları vezin ve muhtevalarından hareketle (Tekin 1989) dağılmış metinler yeniden kurulmağa çalışılmıştır.

Söz konusu yeniden kurulmuş metinlerden hareketle ozanlık geleneği içinde yer alan ve Âşık tarzı şiir geleneği destan türünde de devam eden destan konularına: Savaş destanları; Karahanlılarla Uygurlar, Tangutlarla Katun Sini'liler, Karahanlılarla

Yabaku'lar, Karahanlılarla Bismiller, Yabakular'la Basmıllar arasındaki ve daha eski dönemlerdeki savaşlar anlatılmaktadır. Yaz ile Kış Mevsiminin tartışmalarına dair destanlardan parçalar (Tekin 1989: 102-107), Alp Er Tunga ağıt-destanından parçalar (Tekin 1989: 1-11), Hırsız ve sahtekar bir ortak üzerine destandan parçalar (Tekin 1989: 60-63), Kurt Avı Destanı'ndan parçalar (Tekin 1989: 68-69), Öğüt destanlarından parçalar (Tekin 1989: 128-139), Yaşlılar ve Gençler destanından parçalar (Tekin 1989: 72-75), Yolculuk destanından parçalar (Tekin 1989: 66-67) gibi örnekler verilebilir.

Gerek yukarıda zikredilen örnekler ve gerekse, Anadolu sahasında 16. asırdan önce meydana getirilmiş örnekler (Çelik 1939), (Çığ 1950), (Sakaoğlu 1984) âşık tarzı destanlar olarak adlandırdığımız halk şiiri türünün, âşık tarzı şiir geleneğinden daha eski olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle âşık tarzı'nın ortaya çıkışı ve destan türünün âşık tarzı içindeki yerini belirlemezden önce ozan-baksı geleneği içinde destanların varlığı ile ilgili ve ozan-baksı geleneği ile âşık tarzı geleneğin yapı ve işlev bakımından benzeşen veya örtüşen diğer unsurlarına dair tespitleri de kısaca özetlemekte fayda vardır.

M. Fuat Köprülü savaşlardan, genel sürek avlarından ve şölenlerden sonra ozanlar tarafından hükümdarın kahramanlığını ve büyüklüğüne, ve o günkü savaşta yahut avda tezahür eden kahramanlık sahnelerine dair övgüler veya eski kahramanların hikâyelerini anlatan destanlar okunduğunu ve İslam öncesi ve sonrası devirlere ait belgelere dayanarak bu kültürel fenomenin Türk kültür tarihi içindeki sürekliliğini ortaya koymaktadır. (Köprülü 1989: 72-102).

Ozan-baksıların İslam öncesi Türk kültürü döneminde resmi defin törenleri olan yuğ'larda da "sığıtçı" ağlayıcı/ ağlatıcı "ağıtçı" sıfat ve "yas tutturucu" fonksiyonlarıyla yer aldığını görüyoruz. F. Köprülü'nün ifadesiyle ozanların önceleri "ruhani bir mahiyeti haiz olan" bu rol ve fonksiyonlarları zamanla değişir ve "Matem ayinlerinde, ölünün sevgili hatırasını yaşatacak şiirler meydana gelmeğe başladı:

Onun cenkleri, kabramanlıkları... menkabeleri kopuzun beraberliğinde... topluluğa karşı inşad olunuyordu" (Köprülü 1989: 98) ibaresiyle belirtildiği gibi "yas tutturuculuğun" yanı sıra, kısmen ruhanilikten sıyrılmış bir rol ve fonksiyon içinde "ölen kahramanların övgüsüne" dönüşmüştür.[3]

Ayrıca, "Umumi avları takibeden şeylan'larda, (şölenlerde) zafer günlerinden sonra kurulan ziyafetlerde olduğu gibi, daha ziyade kahramanlık, cengaverlik mahiyetini baiz destanlar okunuyor" (Köprülü 1989: 86) şeklindeki tespitte de görüldüğü gibi çeşitli ozanların ordudaki çeşitli sosyal ve kültürel fonksiyonları takip etmektedir. Tekke edebiyatının teşekkülünden sonra da bu fonksiyonları yerine getiren ve tekke ile irtibatlı olmakla beraber orduda görevli "ordu şâirleri" devam ettirdiği bilinmektedir. Ozanlık geleneği, Âşık tarzı şiir geleneğine doğrudan veya dolaylı olarak inkılab ederken devamı olduğu gelenekten şekil, tema ve fonksiyon açısından ayniyet gösteren destan türünü de devralmıştır. F. Köprülü devrinde kabul gören folklor kuramı olan (survivale) "kalıntı" kuramı gereği Ozan-bakşı geleneği ile Âşık Tarzı Edebiyat geleneği arasındaki bu tematik ve fonksiyonel sürekliliği "Bizim halk edebiyatındaki kahramanlık mevzularının, destanların büyük bir kısmı, bu matem ayinlerinin bir kalıntısı sayılabilir" (Köprülü 1989: 98) "kalıntı" olarak nitelendirmişse de gerçekte sosyo-kültürel fonksiyonelliği devam eden bir şiir türünün ozanlık geleneği üzerine, tekke tarzının da yapısal ve tematik verimlerinden de faydalanarak, yeniden yapılanan Âşık tarzı şiir geleneği içersinde sürekliliği söz konusudur.

Bir başka ifadeyle eski matemlerden ve kazanılan askeri başarıların kutlanmalarından kaynaklanan şiir türü şekil ve tematik özellikleriyle yeni yüklendiği sosyo-kültürel fonksiyonunu kaybetmediği için yeniden yapılanan gelenekte de yaşamağa devam etmiştir. Aynı durum, diğer bazı tür ve şekillerle birlikte, kamlık

[3] Türk epik destun geleneğiyle bütünleşen bu yapının Türk kültür ekolojisinde ortaya çıkıp gelişmesi ve günümüzdeki durumu hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Çobanoğlu 2003).

kökenli "rüyada bade" içme yoluyla erginlenme veya sanatçı kişik kazanma ritüel ve mitinden, icraları müzik eşbğinde yapmaya, tema ve motif bazındaki süreklilikler için de söz konusudur. Bu nedenle de, Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği, öncesi ve sonrası olmayan bir kopuştan veya tamamen nevi şahsına münhasır bir var oluştan ziyade, yukarıda işaret edilen Millî Edebiyat Geleneğimiz içinde bir alt-gelenek olan bir "tarz"dan başka bir şey değildir.

Âşık tarzı edebiyat geleneği konusunda yapılan araştırmalar, F. Köprülü'den başlayarak (1914), Âşık tarzının "belli kaidelere, kalıplara, belli ideolojiye bağlı, husûsi bir şiir tarzı" (Köprülü 1962: 30) olarak, 16. asır sonlarında başlayarak tekamül ettiği konusunda birleşirler. Ancak, Âşık tarzının niçin 16. asır sonlarında doğmaya başladığı konusu bugüne kadar üzerinde yeterince durulmamış, çoğu zaman Köprülü'nün muğlak ifadelerine sığınılarak geçiştirilmiş bir husustur.[4]

Âşık tarzının oluşumunu izahında, M. F. Köprülü'nün Ozanlık geleneğinde yer alan "dini hüviyeti" Durkheim'ın teorisinden hareketle dini şiirden ladiniliğe dönüşüm süreci veya evrimi kabulünü esas alması ve tekke tasavvuf çevresi ürünlerini Âşık çevresinden tamamen ayrı mütalaa etmesi -ki ayrı bir tartışma konusudur- söz konusu ayrışmanın nedenleri üzerinde durulmaz. Bu "dini" ve "din dışı" şeklindeki ayrışma, Köprülü tarafından takip edilen teorik şemaya uygun olarak sosyal determinist bir gereklilik olarak serdedilip bırakılır. Köprülü'yü takip eden araştırıcılar ise onu iktibas etmekle iktifa ederler.

Bir başka ifadeyle, Köprülü ve günümüze kadar devam eden takipçilerinin Tekke kurumu etrafında teşekkül eden tekke edebiyatı ile Âşık edebiyatını başlangıçlarından itibaren birbirinden bağımsız kabul eden anlayışın sadece dini

[4] Konuyla ilgili ilk yazısında Köprülü, "Gelecek makalede asıl Aşık Tarzını vucuda getiren şekl-i hayattan, bozahane, alemlerinden Galata meyhanelerinden, mesirelerden, yeniçeri hayatından bahsederek bu tarz-ı edebinin nasıl bir muhabbet mahsulü olduğunu göstereceğim."(Köprülü 1914) şeklinde bir kanaate sahiptir. Daha sonraki çalışmalarında bunlara kahvehaneyi de eklerse de bu asıl etmen konumundan uzak diğer nedenlere denk bir ele alıştan öteye geçmez.

şiirden din dışı şiire geçişin bir gerekliliği olarak kabul edilip tekrar edilegelişi esas itibariyle yanlış değilse de söz konusu sürecin aydınlatılıp tahlil edilmemesi nedeniyle eksiktir.

Oysa, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Türk kültür tarihinin en mühim geleneklerinden birisini oluşturan âşık tarzı edebiyat ve kültür geleneğinin oluşumu böyle hipotetik bir varsayımla geçiştirilemeyecek kadar önemlidir. Bu önem, özellikle âşık tarzının, Türk folklorunun çok özel ve velûd bir sanat biçimi olarak taşıdığı, oluşturduğu ve etkilediği sosyal ve toplumsal ahlakî değerler ve bu değerlerin manzumesinin tamamının Türk halk felsefesini oluşturması ve bir toplumsal iletişim ve dolayısıyla eğitim formu olarak kuşaktan kuşağa aktarmasıdır.

Süreklilik gösteren yönleriyle, Âşık tarzı edebiyat geleneği, daha önce de işaret edildiği gibi, 12. asırda Horasan'da başlayarak Türk dünyasına yayılan ve İslam öncesi, Milli Edebiyat Geleneğinin pek çok açıdan devamı olan Tekke ve Tasavvuf Edebiyatı geleneğinden ayrılmıştır. Peki, bu ayrılmanın veya ayrışmanın sosyo-kültürel nedenleri nelerdir. Öncelikle Tekke ve Tasavvuf edebiyatının üzerine inşa olduğu sosyal zemini ve etrafında teşekkül ettiği sosyal kurumu belirlemek gerekmektedir. Bu kurum söz konusu geleneğe adını da vermesinden de açıkça anlaşılacağı gibi tekkedir. Tekke kurumu Türklerin İslâmiyet'i kabulünden itibaren sosyo-kültürel hayatımızı düzenleyen bir merkez hüviyetini üstlenir ve çeşitli nedenlerle devlet aygıtının zayıflayıp, inkıraza uğradığı ve hatta olmadığı zaman ve mekânlarda dahi toplumsal denetim ve sanatsal, düşünsel ve hatta zanaatsal üretim merkezi olarak toplumsal işlevini sürdürür. Selçuklu hanedanın zayıflaması, beylikler dönemi veya Moğol işgali esnasındaki tekke kurumunun durumu yukarıda işaret ettiğimiz işlevleri haiz olduğu açıktır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devlet aygıtının yanında ve yardımında olarak toplumsal etik bağlamında sosyal denetimi sağladığını ve "gaza ideolojisi"ni, ayakta tutan ve denetleyen kurum olarak son derece işlevsel bir yapıda olduğu görülmektedir.

Kısaca, 16. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı coğrafyası içinde Müslümanların ibadetin yanı sıra topluca eğlenme ve diğer sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunma imkânını bulduğu en önemli sivil ve tek sosyal kurumdur. Dolayısıyla da halk kültürünü organize edip yönlendiren sistematik bir kurum olarak son derece önemli bir yere sahiptirler. Bu bir yönüyle, kandiller gibi takvime bağlı kutlamaları diğer yanıyla gece sohbet ve eğlenceleri ki "helva sohbetleri" başta olmak üzere pek çok dini-uhrevi bir çerçeveyle (framing) şekillenmiş sosyo-kültürel bağlamın (Goffman 1975) kaynağı, eğer farklı bir gelenekten geliyorsa İslamileştiricisi ve düzenleyicisi olmak durumudur. Buna en güzel örneklerden birini, Türk Gölge Sanatı'nın Karagöz ve Hacivat Oyunu"ndan vermek mümkündür. Türk Karagözü, Tekke kurumunun yukarıda işaret ettiğimiz sosyo-kültürel tek belirleyici kurumu olma döneminin bir ürünü olarak teşekkül etmişliğinin izlerini "perde gazeli"nden, taşıdığı tasavvufi muhteva ve sembollerle günümüze kadar sürdürmüştür. Aynı şekilde günümüzün cem evleri başta olmak üzere pek çok tekke türünde varlığını devam ettiren "irşat edici âşık"ları, Ahmet Yesevi döneminden başlayan şekillenişin ve süregelen öğretinin sürekliliğini göstermektedirler.

Ancak, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kahvehaneler, Tekke'nin karşısında bir nevi alternatif Müslüman-Türk sosyal kurumu olarak belirir ve Tekke'nin topluca eğlenmek ve çeşitli sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunma ve sosyo-kültürel hayatı, halk kültürü bazında denetleme tekelini kırar. Bundan dolayı, Tekke ekseninde uhrevi bir neşve içinde yer alan topluca eğlenmeler, Kahvehane ekseninde neredeyse tamamen dünyevi bir karakter kazanır. Bu, bağlamda, bu dönemden sonra, Osmanlı Devleti'nde sosyo-kültürel değişmenin merkezini kahvehaneler oluşturur ve aşağıda da ele alacağımız gibi Tekke ve Medrese'nin bütün uğraşlarına rağmen onların mutlak denetimine de hiçbir zaman girmez. Bu Osmanlı Devletinde serbest kurumsal bir yapı ve din dışı bir kamuoyu oluşturma mekanizmasının oluşumu demektir. Nitekim bu bağlamda, halk kültürünün diğer geleneklerinin yanı sıra,

kanaatimizce ozan-baksı ve tekke kültür geleneği üzerine bağımsız bir edebiyat tarzı olarak teşekkül eden Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve edebiyatının en önemli ortaya çıkış nedeni kahvehanelerdir.

Bilindiği gibi, âşık tarzı edebiyat geleneği tamamıyla sözlü kültür ortamının ortaya çıkardığı bir olgudur. Gelenek 16. asırda ortaya çıktığında, tıpkı tekke edebiyatı geleneği gibi tevarüs ettiği ozanlık geleneğinin yukarıda işaret edildiği gibi pek çok açıdan devamı olmakla beraber kendine has bir icra töresine sahip bağımsız bir tarzdır. Ancak hiç unutulmaması gereken bir husus âşık tarzı icra töresinin tamamen kahvehanelere göre şekillendiğidir. Aşağıda tekrar ele alacağımız bu hususu burada sadece hatırlatmakla yetinip, özel olarak âşık tarzı'nın kahvehane kurumu etrafında şekillenip ortaya çıkması ve genel olarak Osmanlı eğlence sanatları başta olmak üzere topyekün sosyo-kültürel hayatın ve halk kültürünün birincil şekillendirici etmeni olarak kahvehane şeklindeki tezimizi daha iyi teharüz ettirebilmek için söz konusu oluşumun ortaya çıktığı sosyo-kültürel vasatla ilgili tespitlerimizi şöyle sıralayabiliriz.

Ozan-baksı geleneği üzerine inşa olan tekke edebiyatının genişliği ve fonksiyonelliği karşısında, ozan-baksı geleneğini devam ettirenlerin gittikçe eserlerinde tematik olarak İslâmîleşmeleri ve fonksiyonelliklerini kaybetmeleri ki bu "ozan" kelmesinin uğradığı anlam değiştirmedeki "geveze" ve "herze söyler" anlamına gelme sürecinde de açıkça gözlenebilen bir husustur.

Bugüne kadar âşık edebiyatının tarihi konusunu ele alan bazı araştırıcılar, 16. yüzyıldan önce yetişmiş âşıklar hakkında bilgi olmadığını bu devirlerden elimize cönk ve diğer evrakların geçmemesine bağlarlar. Kanaatimizce olmayan bir geleneğin hiç olmamış olan cönklerinin bulunmasını veya bulunmayışına hayıflanmaktan başka bir şey değildir. Nedeni ise âşık tarzının kesinlikle16. asırda teşekkül etmeye haşlayıp 17. yüzyılda oluşumunu tamamlayan bir gelenek olmasıdır. 16. asırdan önceki dönemde yaratılmış verimler her ne ölçüde âşık tarzına benzerse benzesin ya Tekke ya

da tıpkı Dede Korkut Hikâyeleri örneğinde görüldüğü gibi İslâmileşmiş bir surette devam eden ve belki bir ölçüde âşık tarzının sadece öncüsü kabul edilebilecek Ozan-baksı geleneğine ait olacaktır.

Nitekim Köprülü'nün Müverrih Âli'den naklettiği "varsağıgûlar" nitelemesi içinde yer alan "Ozan"ların Germiyanoğulları ve daha sonraki dönemlerde de yer aldıklarını anlatır (Köprülü 1989: 201-205). Mevcut ipuçlarından hareketle, Ozan-Baksı geleneğinin "hususiyetlerinden olan büyücülük, hekimlik, falcılık, din adamlığı gibi hususiyetlerinin İslâmiyetten sonra terkedil"mesiyle (Günay 1986:21-22) geriye kalan sanat temsilciliğinin de, tekkelerin devrin sosyo-kültürel ve sanatsal cazibe merkezlerini oluşturmuş olması neticesi her geçen gün zayıfladığını şehirlerden köylere ve özellikle de konar-göçer hayat yaşayan Türkmen aşiretleri arasına doğru gelenek çevresi gittikçe daralan ve itibardan düşen bir süreç yaşadıklarını ve belki de eserlerinde tematik olarak bir ölçüde İslamileştiklerini tahmin ve kabul edebiliriz.

Bu şekliyle 16. yüzyılda nihayete eren veya adamakıllı marjinalleşen, bir ozan-baksı geleneği, şüphesiz, âşık tarzı edebiyatı hazırlayan ve oluşumunu etkileyen ve âşık tarzı teşekkül edince de onun içinde eriyen bir katolizör unsur olarak önemlidir. Ancak bu dönemi, âşık tarzının organik bir uzantısı saymak yanlıştır. Kanaatimizce âşık tarzı yukarıda sayılanların tamamı ve divan edebiyatı tarzının da tesirlerinin kesişip harmanlandığı edebi bir forum hüviyetiyle ortaya çıkan ve kendine has bir icra töresine sahip bağımsız bir gelenektir.[5]

Bu nedenlerle ve aşağıda daha detaylı olarak ele alacağımız vechile, Âşık Edebiyatı Tarzı, 16. asrın sonlarından başlayarak kahvehane ekseni etrafında, az çok ladini bir karaktere sahip ozan-baksı ve özellikle Yeniçeri Ocağının kuruluşuyla "ordu

[5] Bu bağlamda 17. yüzyıl âşıklarının bile "Karacaoglan gibi ozanı şâir" veya "âşık" saymamaları son derece anlamlıdır. Bunu âşık tarzının divan edebiyatından etkilenmesine bağlamak yerine belki de, 16.-17. (?) yüzyılın Çukurovalı Karacaoglanını Ozan-Baksı geleneğinin, âşık tarzının tesekkül sürecinde yetişen ve ondan etkilenen son ve bilinen en büyük temsilcisi olarak düşünmek, özellikle diger Karacaoğlanların eserlerini ona mal etmeden düşünüldüğünde, eserlerindeki lirizm yogunlugu ve "varsağı" türünü bilinen bütün âşıklardan daha fazla kullanması bakımlarından da ihtimal dahilindedir.

şâiri" olarak ön plana çıkan Bektaşi tarikati mensupları ve diğer tekke edebiyatı mensuplarının tesiriyle şekillenmiş ve bağımsızlık kazanmıştır. Ancak tekke edebiyatı ile ilişkisini hiçbir zaman kesmemiştir. Bir başka ifadeyle, bazı araştırmacılarca "âşık edebiyatı" adı altında toplanan yaygın olarak "Tekke ve Tasavvuf Edebiyatı" olarak adlandırılan geleneğin tekevvününde tekke kültür çevresi önemli rol oynamışken, Âşık Tarzı Edebiyat Geleneğinin teşekkülünde ve bağımsız bir karakter kazanmasında son ve en önemli merhale kahvehaneler olmuştur.

Bu bağlamda, kahve ve başta Türkiye olmak üzere bütün İslam dünyasında Müslümanların dünyevi karaktere haiz mahiyette bir araya gelerek konuşup hoşça vakit geçirmelerini, dinlenmelerini ve topluca eğlenme adetlerini değiştiren, kısaca yeni bir hayat tarzı meydana getiren ve Türk halk kültürünü doğrudan etkileyip değişim ve dönüşümlere neden olan bir sosyo-kültürel kurum olarak kahvehanelerin tarihini kısaca özetlememiz yararlı olacaktır.

Kahve, İslâm dünyasında (dolayısıyla yeryüzünde) toplumun tamamına açık bir içecek olarak ilk defa 16. yüzyıl ortalarında kullanılmağa başlanılır. Yemen'den tarikatların toplu zikirlerinde yararlı olduğu düşüncesiyle 16. yüzyıl başlarında sufilerce kullanılmağa başlanılan kahve önce Hicaz bölgesine yayılır ve 1511 yılının Mevlid kandilinde Mekke'de Kâbe'de topluca zikir yapmakta olan tarikat mensuplarının verdikleri molalarda kahve içtiklerini gören Memlük Devleti'nin muhtasıbı Ha'ir Bey'in topladığı dini konseyin verdiği fetva ile yasaklanılır. Ancak Kahire'den gelen ikinci bir fetva ile kahvenin içilmesi değil sosyal bir ortamda topluca içilmesi yasaklanılır (Hattox 1985: 11, 32-35).

Ancak bu yasaklar etkili olmazlar ve kahvenin kullanılması tarikat mensuplarının dışına da taşar ve kullanımı her geçen gün İslam dünyasının dört bir yanına doğru yaygınlaşır. Katip Çelebi 1656 yılında kaleme aldığı eserinde İstanbul'a ilk kahvenin 1543 yılında gemilerle geldiğini ve kahvenin "yanık" olması, "devir" tabir edilen bir fincanla bir grup insana teker teker sunularak, özellikle "cemiyet" halinde

tahir edilen topluca içilmesi nedenleriyle Ebusuud Efendi tarafından verilen gayrimüslimlerin meyhanelerindeki âdet ve tavırları çağrıştırmaları bakımından "kafirlere benzemek" endişesi ile temellenen dini hükümle, gelen gemilerin yükleriyle beraber batırılması yolunda fetva vermesi ve bunun uygulanışını anlatır (Çelebi 1980: 48-49). Osmanlı Devleti'nin kahve yasağıyla ilgili ilk fermanı 1544'de çıkar. Fakat gerek bu yasaklama ve gerekse daha sonra yinelenen yasaklamalar da, daha öncekiler gibi ne kahvenin içecek olarak kullanımının ne de bu kullanımın umuma açık bir kurum olarak gerçekleştiği kahvehanelerin ve coğrafi keşiflerle zayıflayan baharat yolu ve ticaretinin yerini alan kahve ticaretinin gelişip yayılmasını önleyemez.[6]

Bu konuda, Katip Çelebi (1980: 49) 1592 den sonra kahvenin dinen yasak sayılmaktan kalktığını ve "her yerde açıkça içilip her sokak başında bir kahvehane açıldı" ifadesiyle de çok kısa bir sürede kahvehanelerin İstanbul'daki yaygınlaşmalarını anlatmaktadır.

Kâtip Çelebi'nin tanıklığıyla aşikâr olan husus, 16. yüzyılın sonlarına doğru ilk kahvehaneler İstanbul'da, o devrin de ticaret merkezi olan Tahtakale'de açılır. Kısa zamanda da yaygınlaşırlar. 1633 yılında IV. Murad kahvehanelerin kapatılmasını emrederse de bu yasak gerçek anlamda ancak onun iktidar yıllarında ve sadece İstanbul'da uygulanabilir (Çelebi 1980: 49).

Katip Çelebi ayrıca kahvehanelerin meydana getirdiği sosyal-kültürel değişmeleri de "Kıssahanlar, çengiler ile halk işten güçten kaldı. Alış-veriş durduktan başka, padişahtan dilenciye varıncaya halk birbirini kesip biçmekle eğlenir oldu" (Çelebi 1980: 49) diyerek eleştirmektedir. Katip Çelebi'nin getirdiği bu eleştiriye ve onun nedenlerine geçmezden önce kahvehaneler öncesi Türk-İslâm sosyo-kültürel yapısında yer alan diğer umuma açık sosyal kurumları ve Osmanlı halk kültürü bakımından durumlarını belirlemekte fayda vardır.

---

[6] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Faroqi 1995).

Kahvehanelerin Türk sosyo-kültürel hayatına girmesinden önce Müslümanların toplıca bir araya geldiği umuma açık sosyal kurumlar cami, tekke, hamam ve bozahanelerdi. Camiler ve tekkeler dini işlevleri ağır basan kurumlardı. Hamamlar ise her ne kadar birer sosyal lokal konumuna gelmişlerse de son tahlilde işlevleri sınırlı ve bir ölçüde pahalı bir zevk olduğu düşünülebilir. Bozahaneler ise gerek bozanın içinde çok az miktarda da olsa alkol olduğu inancı ve gerekse bu inanca bağlı olarak üzerlerindeki sosyal baskı nedeniyle adeta yarı illegal bir kurum hüviyetindeydi ve toplumsal etik açısından gayri müslimlerin meyhanelerinden çok itibarlı bir yer değillerdi.[7]

Lokantalar ise devrin batılı seyyahlarının tespitlerine göre gerek evlerde ve gerekse tekkelerde pişirilip dağıtılan "ikram" edilen toplu yemek geleneklerinin şekillendirdiği, geleneksel Türk misafirperverliği sebebiyle profosyonel ticari bir müessese anlamında yeterince gelişme imkânı bulamamış son derece iptidai müesseselerdi. (Hattox 1985). Bununla birlikte, Osmanlı Türk yemek kültürü yeni coğrafyanın getirdiği imkânlarla da zenginleşerek dünyanın önde gelen mutfaklarından birisini oluşturmuştur.

Toplum hayatına yön veren yukarıda sıraladığımız, cami, tekke, hamam, bozahane lokanta gibi kurumlar arasında aile hayatının din dışı sosyal eğlence mekânı olması açısından evin merkeziliği ortadadır. Ağırlıklı olarak ahşaptan üretilen ve sosyal tabakalaşmaya bağlı bir biçimde sosyo-ekonomik düzeyle doğru orantılı olarak belirgenleşip biçimlenen "selamlık" ve "haremlik" kısımlarından oluşmaktaydı. Kadınların ve çocukların yer aldığı haremlik kısmı evin kendi iç ve hususi hayatının şekillendiği kısım olarak, Ramazan, Nevruz ve Hıdrellez, Kurban bayramı gibi mevsimlik ve takvime bağlı ritüellerin ve bunların yanı sıra misafirlik gibi gündelik kalıplaşmış davranış veya geleneklerin organize edildiği merkez hüviyetindeydi.[8]

[7] Bozahane yasakları için bkz. (Yücer 1940).

[8] Bkz. Lewis 1971.

Selamlık ise evin erkeğinin işlerini organize etmeye yönelik işlevlerinin yanı sıra arkadaş ve misafirlerini ağırladığı bir büro (yazıhane) mesabesindeydi. Evin her iki kısmı da son tahlilde kendi üzerine kapanan ve kendi içinde bir bütünlüğe sahip durumdadırlar ve genel anlamda sosyal ve kültürel hayatın içinde yer almaktan ziyade onu kendi rotalarında izleyebilen bir mesafeyle kıyısındadırlar.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi 16. Yüzyıla kadar tekkelerin sosyo-kültürel hayattaki yer ve işlevlerinin bu bağlamda ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunu bir cümleyle ifade etmek gerekirse, 16. Yüzyılın sonlarına kadar, geceleri yatsı namazından sonra toplu olarak bulunabilecek ve umuma açık tek faal yer, gece zikirleri ve sohbetleri sebebiyle tekkelerdir[9] Kahvehaneler, işte böyle bir sosyo-kültürel yapı içinde dini ve uhrevi olmayan yeni bir sosyal kurum olarak ortaya çıktılar. Kahvehaneler sosyal ilişkiler açısından yeni bir kurumdular ve yeni sosyal davranış kalıplarına yol açmıştılar. (Hattox 1985).

Kanaatimizce, ortaya çıkan en önemli yeni sosyal davranış kalıbı, kahvehanelerin kısa sürede bir edebi forum haline gelmesidir.[10] Kahvehanelerin kısa sürede bir edebi forum niteliği kazanmasının başlıca nedenleri o güne kadar tekkeler ile paşa ve ağa konaklarından yahut selamlıklardan başka bir araya gelinecek umuma açık ve dindışı sosyal bir kurumun yokluğudur. Söz konusu ağa ve paşa konakları ve selamlıklar ise son tahlilde genel anlamda umuma açık mekânlar değildirler. Daima "misafir" olunan bu mekânlarda ev sahibinin ve temayüllerinin ağırlığı, siyasi ve idari tercihlerinin seçiciliği ve hamilik rolü bu mekânlara devam edenler açısından belirleyici ve kısıtlayıcı olacağı ortadadır. Tekkeler ve medreseler ise şeyh ve ulema'nın kontrolünde dini mahiyette kurumlardır.

---

[9] Şehirlerde ve özellikle İstanbul'da düzenlenen umuma açık şenlik ve eğlenceler konusunda daha fazla bilgi için bkz. (And 1959, 1969, 1982; Sevengil 1959, 1992)

[10] Kahvehanelerin özellikle Divan şâirleri ve Divan Edebiyatı konusundaki yer ve tesirleri için bkz. (Açıkgöz 1999).

Kahvehaneler, yukarıdaki kurumlara alternatif bir kurum olarak ortaya çıkar. Türk ve Müslümanların herhangi bir yerli, yabancı, mezhep, meşrep, hami, zengin, fakir ayırımına ayin, zikir icrasına tabi olmaksızın bir araya gelip yarenlik edebileceği hoşça vakit geçirebileceği dini olmayan bir merkezdir kahvehaneler. Bu yeni kurum söz konusu din dışı nedenlerle bir araya gelme ve eğlenme, hoşça vakit geçirme özelliklerine dayalı olarak bir edebi forum niteliği kazanır. Dahası kahvehanelerde oluşan bu edebi forumun tekkelerde olduğu gibi şeyhlerin veya medreselilerin murakabesi altında olmayışı, anlatım tutumu ve tematik olarak din dışı bir edebiyatın kuruluş zeminini oluşturmuştur. Yeri gelmişken işaret etmekte fayda olan bir husus da, aşağıda tekrar döneceğimiz, Medreseli ulemanın kahvenin topluca "cemiyet halinde" içilmesine, kahvehanelere kadar karşı çıkmadıkları ölçüde kopuz ve emsali sazlara karşı çıkmasının en büyük nedeni kahvenin, "gönül ne kahve ister ne kahvehane gönül sohbet ister kahve bahane" kelamı kibarınca ifade edildiği gibi, oluşturduğu kurumlaşan sohbet ortamlarının kontrolleri dışında olması ve kahvehanelerdeki davranış kalıplarının "kötü bidat" hükmündeki din dışı karakteridir.

Bir anda devirlerinin en iyi kazanç kapılarından biri olarak beliren kahvehaneler arasında rekabetin başlaması tabiiydi. Rekabetin en iyi yolu da kahvehaneye gelen müşterilerin "hoşça" vakit geçirmelerini sağlamak için eğlendirilmeleriydi. Kahvehaneler arasında rekabet nedeniyle hızlanan toplu eğlence veya eğlendirmeler, o güne kadar büyük ölçüde saraya, paşa, ağa konaklarına ve tekkelere has "siyerci"ler, "mudhik"ler ve "karagöz" gibi bir takım geleneksel eğlencelerin kahvehanelerde yaygınlaşmasını sağlamıştır. Aynı şekilde başlangıcı itibarıyla, Tekke'ye has unsurlardan kabul edilebilecek olan topluca "Hamzanâme", "Muhammediye" gibi kitapların "kıssahan"lar tarafından okunuşunun kahvelere de girip "meddah" adı altında yeniden şekillendiği ve yaygınlaştığı görülür.[11]

[11] Köprülü'nün "Meddahlar" makalesinde "kıssahan" ve "meddah" terimlerinin bir arada oluşunu izah etmede zorlandigi görülmektedir. Kanaatimizce kıssahanlar tekke bağlamında ortaya çıkmış iken kahvehanelerle birlikte kahvehanelerde sanatı icra eden ve icraları buna göre yeniden sekillenen kıssahanlar meddaha dönüşmüş ve Köprülü'nün izahta zorlandığı ikilik ortaya çıkmıştır

Edebi bir forum niteliği kazanan ve dini bir büyiyete sahip olmayan kabvebaneler tabiatıyla tekkelerin dini ve uhrevi bavasının tatmin etmediği tekke mensuplarıyla, klasik anlamdaki tasavvufi öğretilere meşreb olarak her zaman lakayt kalmış olan Bektaşi tarikatine bağb Yeniçeri Ocağı'nın "ordu şâirleri"ni kendisine celb etmesi son derece tabiiydi. Özellikle Yeniçeri Orta'larının (bölükleri) her birinin bir veya birkaç kadrolu "saz şâiri"nin olması ve bu Ortaların savaş ve barış dönemlerinde morallerini yüksek tutmaları fonksiyonuna yönebk icraları belki de kahvebaneler için bir prototip olarak bile düşünülecek kadar önemlidir. Aynı şekilde, Meâlî'nin şiiri bağlamında örnekleri yaklaşık yüzyıl önce görülmeye başlayan bece ile yazılan şiire tamamen bigane kalamayan divan şâirleri bu yeni yönelişe katılmakta - belki de önderlik etmekte- gecikmeyecekti. Bütün bu saydığımız unsurların biraradalığı İstanbul kahvebanelerinde âşık edebiyatı tarzının temelini atmıştır. Bir başka ifadeyle, mevcut geleneklerin sosyal ve kültürel amaçlarla bir araya geldikleri kabvehanelerde din dışı karakterde "eğlenme" ve "eğlendirme"ye yönelik yönlerin örtüşen ve zamanla geleneğe dönüşen örüntüsü, "Âşık Tarzı" olarak adlandırılan olguyu ortaya çıkarmıştır. Ancak bu oluşumun ve Âşık tarzının kısa sürede inkişafının temel âmili yukarıda işaret ettiğimiz gibi sosyal bir ibtiyaca cevap verdikleri ve iyi gelir getirdikleri için sayıları süratle çoğalan kahvehaneler arasındaki rekabetten başka bir şey değildir.

Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği, bu süreçte ve 12. asırdan beri İslâm öncesi Türk Sözlü Edebiyat Geleneği yapılanışı üzerine kurulup gelişen ve mensuplarına "Âşık" denilen Tekke ve Tasavvuf Edebiyatı Geleneği içinde yer alan unsurlardan özellikle Yeniçeri Ocağının kuruluşuyla Türk kültür tarihinin ber döneminde yer almış bulunan "ordu şâirleri"nin de fonksiyonlarını üstlenen kesimin kabvehanelerin sosyo-kültürel yapımıza girmesiyle gittikçe, Tekke tesirinden sıyrılarak ve profosyonelleşerek bağımsızlığını kazanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Kısaca Âşık tarzı edebiyat geleneği Tekke kurumunun ekseninde oluşan

biçim ve işlev açısından ozan-baksı geleneğinin devamı olan, tekke ve tasavvuf edebiyatı, divan edebiyatı ve mensuplarından kahvehanelere yönelen ve onun icra bağlamı şartlarıyla kendine has bir tarz olarak bağımsızlığını kazanan bir oluşumdur.

Bir başka ifadeyle âşık tarzı edebiyat geleneği Türk-İslâm sosyo kültürel yapısını son derece derinden etkileyen ve yeni sosyal alışkanlıkların ve davranış kalıplarının ortaya çıkmasına neden olan bir sosyal kurum olan "kahvehane"lerin ürünüdür. Bu nedenle de âşık tarzı, M. F. Köprülü'nün ifadesiyle "Mahdud bir zümre edebiyatı değil, muhtelif zümreler arasında müşterek bir edebiyatı mahiyetini" (Köprülü 1972:174-175) kazanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, divanlar ve muhtelif tarikatlerin tekkelerinde şekillenen edebiyatların "zümre edebiyatı" mahiyetinde oluşları nasıl onların etrafında teşekkül ettiği kurumların zümrevî yapısını aksettiriyorsa, âşık tarzı da ortaya çıkıp şekillendiği kahvehanelerin sadece bir sosyal sınıfa veya dini gruba ait olmaktan uzak ve birbirinden farklı muhtelif çevrelere, farklı hayat ve geçim şartlarına sahip ve çeşitli tarikat ve meslek mensuplarına mensup insanların rahatça bir araya gelebildiği yapısını aksettirmesi nedeniyle "zümreler üstü" müşterek bir edebiyat mahiyetini kazanmıştır.

Nitekim Ahmet Yesevî'den itibaren "âşık" olarak tanımlanan tekke edebiyatı mensuplarını, kendilerini biçim ve form olarak aynen devam ettiren ancak ele alınan konular ve söz konusu konuların anlatım tutumları (edaları) bakımından farklılık gösteren, icra için "hak"kın arandığı yer olan tekke yerine, "halk"kın arandığı yer olan "kahvehane"yi tercih eden bu bu "yeni âşıklardan" ayırmak için olsa gerek "hak âşığı" ve "halk âşığı" tammlamaları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Köprülü'nün Safâî Tezkiresi'nden Şermî adlı Üsküdarlı saz şâiri hakkında naklettiği "... çalar çağırır ve encümen-i zürefâda hazır ve ögdül almakta bahâdir kahvahane şâirlerindendir." (Köprülü 1989: 215) şeklindeki ifadede yer alan "kahvahane şâiri" ibaresi, her ne kadar bir tezyif sıfatı olarak kullanılmışsa da âşık tarzının kahvehane merkezli doğuşunun izlerini tebarüz ettirmesi bakımından önemlidir.

Tekke hücrelerinin veya semahanelerinin, bugün çeşitli gravürlerde yer alan Osmanlı dönemi klasik Türk kahvehanelerinin devasa salonları yanında mekan olarak çok küçük kalan ebatları, izleyici sayısı ve izleyicilerin icrayı dinleme nedenleri ve buna bağlı disiplinlerine bağh olarak büyük farklılıklar göstermekte oluşu tabiatıyla, "hak âşık"larının hedefi olan "irşâda yönelik icra" yerine "sanatkârane icrayı" ön planda tutan "halk âşık"larının sanatlarını icra eyledikleri enstrümana da yansımaması kaçınılmazdı. Osmanlı Devletinde 17. yüzyılda kahvehanelerin devasa ebatlarını ve sayılarına dair Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bol miktarda malumat vardır. Meselâ Halep'te yer alan 105 kahvehane arasında özellikle bahsettiği "2000 kişilik Aslan Dede Kahvehanesi" (Danışman 1970: VII: 209) o dönemin devasa kahvehanelerine örnek olarak düşünülebilir.[12]

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu denli büyük mekânlarda sanatlarını icra etmek durumunda olan âşıkların enstrümanlarının teknik yetersizlikler nedeniyle değişmiştir. Bu nedenle kolca kopuz, dutar (çiftelli), kopuz, gibi teli at kuyruğu, bağırsaktan yapılmış kiriş ve ipek ibrişimden yapılan, tekne kısmının üstü deri ile kaplama, tel sayısı (en fazla 5 veya 6 tel) ve verdiği ses az olan, kolu ve gövdesi küçük olan enstrümanlar, "çöğür", "bağlama", "divan sazı" (Gazimihal 1975) yahut "meydan sazı" olarak adlandırılan çelik ve bakırdan yapılmış madeni tellere sahip, teknesinin üstü tahta ile kaplanmış ve tel sayısı 12'ye kadar çıkacak kadar daha fazla, daha iri gövdeli ve gelişmiş yeni formlar kazandılar. Bunlar her şeyden önce icranın mekânına ve türüne paralel olarak gelişen bir zorunluluktu ve daha geniş mekânlarda daha estetik bir icra beklentisine cevap olarak ortaya çıkan teknolojik gelişmelerdi.

İcraya eşlik eden enstrümandaki teknolojik gelişmelerle eşsüremli olarak 16. asra kadar yaratılan ve günümüze intikal eden Türk halk şiirleri içinde çok az örneğine

[12] Halep şehrine 2006 yılında yaptığımız bir gezi esnasında günümüzde düğün salonu olarak kullanıldığını tespit ettiğimiz, Arslan Dede Kahvehanesi'nin planı ve ebatlarıyla ilgili bilgi için bkz. (David 1999)

rastladığımız hecenin 11'li kalıplarının muhtemelen ortaya çıktığını yahut yaygın bir işlerlik kazandığını görüyoruz. Ayrıca 11 heceli şiirlerin âşık tarzı ile birlikte yaygınlaşması hususuna daha önce işaret eden, Ahmet Kutsi Tecer'in (Demiralp 1988: 148) Divan ü Lugat-it Türk'ün yazıldığı dönemde Türkçe'de henüz 11 heceli şiirlerin yerleşmemiş olma olgusundan hareketle ileri sürdüğü fikirler yukarıda ana hatlarını çizdiğimiz yapılanmayı pekiştirmesi açısından son derece önemlidir: "11 heceli ölçü 4+4+3 yahut 3+3+3+2 şeklinde vurgulanabilir. 3+3+3+2 şeklinde vurgulama 6+5 olarak da ifade edilir. Burada da isim tamlamalarındaki vurgu kayması rol oynar. 3+3=6 olur. 3+2 veya 2+3 de 5 heceli gruba dönmüş olur.... 11 heceli ölçünün iki türlü vurgulama şekli olduğunu yukarıda gördük. Bunlardan 4 birimine göre vurgulamada elde edilen 4+4+3 şekli Arap-Fars "Aruz"un fâilâtün fâilâtün fâilün" ölçüsüne, 3+3+3+2 şeklinin de aruzun "feûlün feûlün feûlün feûl" ölçüsüne yakınlığı meydandadır. Bunlardan birincisinin "mesnevî"nin, ikincisinin de "şehnâme"nin ölçüleri olduğu dikkate değer. Her halde dilimize yerleşen bu 11 heceli ölçünün arap-fars kültürleri ile temastan sonra başlamış olduğunu kabul etmek yanlış olmaz. 11 heceli ölçünün aruz etkisinden kurtularak 6+5 şeklini alması ortaçağ sonlarında gelen ozan-âşıkların yerini alan saz şâirlerinin bir armağanıdır." (Demiralp 1988: 148).

Ahmet Kutsi Tecer'in Arap-Fars kültürlerinden etkilenme açısından ileri sürdüğü fikirler en azından 11 heceli şiirlerin kısa sürede yaygın bir hale gelme sürecinde bir ön hazırlık olarak bir işlev taşıması açısından kabul edilebilir niteliktedir. Ozan-baksı geleneğinin Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde devam ettiricilerinin ve Tekke edebiyatı tarzı mensuplarının, âşık edebiyatı tarzının ortaya çıktığı 16. yüzyıl ortalarına kadar heceli şiir türlerinin icrasında kullandıkları enstrüman veya enstrümanların müzik ve ezgi açısından imkanları ile âşık edebiyatı tarzı mensuplarının enstrümanlarının imkanlarının göz ardı edilerek bu hususun aydınlatılamayacağı aşikârdır. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu değişim ve dönüşümlerin hiç şüphesiz en önemli nedeni kahvehaneler ve kahvehanelerde

şekillenen icra ortamıdır.

Konumuz açısından da asıl önemli olan âşık tarzının kahvehanelerle birlikte doğuşu ve sanatlarını icra ettikleri mekâna göre bir icra töresine sahip olmalarıdır. Bir başka söyleyişle âşık tarzı icra töresi tamamen kahvehane ortamının mahsulüdür.

Âşık tarzı icra töresinin kahvehane ortamına göre şekillenişini ve kahvenin sosyal ilişki vasıtası olarak yaygın bir içecek haline geliş sürecinde ve Türk-İslâm dünyasında "kahvehane"lerin kurumlaşma olgusunun oluşumunun, belki de, en bariz izleri ve söz konusu vetirenin adeta topoğrafyasını ortaya koyan en mühim deliller âşıkların hayatları etrafında teşekkül etmiş halk hikâyelerinde yer almaktadır. Söz konusu hikâyelerin hemen hemen tamamında âşıklık sanatının icra edildiği en önemli mekân kahvehanelerdir. Mesela, Âşık Garip hikâyesini bu bağlamda değerlendirecek olursak, Halep şehrinin tabir yerindeyse neden adeta "âşıkların kabesi" hüviyetinde bir yere ve role sahip olarak gösterildiğini kolayca anlayabiliriz. Coğrafi keşifler neticesi 16. yüzyıl Anadolu ve Orta Doğusu "baharat" ve "ipek" ticaret yollarının değişmesi neticesi kaybettiği ekonomik gelirinin sıkıntısı içindedir.[13]

Ancak talihin garip bir cilvesi ile 16. yüzyıl ortalarında yaygınlaşan kahve tüketimi ve ona dayalı kahve ticareti söz konusu ekonomik buhranın bir ölçüde rahatlamasını sağlamıştır. Yemen merkezli bu yeni ticaret yolunun Halep ve Kahire olarak iki ana çıkış noktası vardır. Kahire sadece Mağrip ülkelerine yönelik bir merkez hüviyetinde iken Halep, Anadolu, Rumeli, Kafkasya ve Azerbaycan gibi çok daha geniş bir hinterlanda sahip konumdadır. Dolayısıyla Halep gerek zenginliği ve gerekse o devirde taşıdığı neredeyse tamamen Türkleşmiş etnoğrafik ve demografik hüviyeti dolayısıyla, Türk kahvehanelerinin ve ona dayalı âşık edebiyatı tarzının doğduğu en azından en çok geliştiği mekânlardan biri olarak kabul edilebilir. Hemen ilave edelim ki, Kâtip Çelebi ve çağdaşı olan diğer kaynaklar ittifak halinde, İstanbul

[13] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Faroqi 1986).

Tahtakale'de ilk kahvehaneyi açan kişilerin Halepli olduklarını veya Halep'ten geldiklerini belirtirler. Aynı şekilde son derece dikkat çekici bir başka husus da, Kahire'de açılmış olan ilk kahvehanenin, Hisariçi'ndeki Yeniçeri Garnizonu'nun hemen karşısında kurulmuş oluşudur. (Hattox 1985).

Yeniçeriliğin kuruluşundan itibaren Hacı Bektaş tekkesinin nüfuzu altında olduğunu ve Bektaşi tavrı tekke edebiyatının bir çok bakımdan âşık edebiyatı ile örtüşen hususiyetlerini hatırlatmakla yetinerek, âşık tarzının doğuşunda en önemli âmilin kahvehaneler olduğu şeklindeki düşüncemizi yineleyelim. Ayrıca bugüne kadar Kaygusuz'dan başlayarak pek çok tekke ve âşık tarzına mensup şâirlerin Mısır seferlerini sadece tasavvufi bir mahiyette ve tekkelerle açıklama düşüncesindeki eğilimin, kahvehanelerin erken dönem gelişme sürecinde Kahire'nin önemini, sahip olduğu etnoğrafik, ekonomik ve idari Türk hakimiyetini göz önünde hulundurarak yeniden gözden geçirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Bu arada ele alınması gereken bir başka mesele de niçin 16. yüzyıl öncesine ait âşık tarzı veya ozan-baksı geleneği yahut anonim halk şiirine ait cönklerin olmayışıdır. Kanaatimizce, okur-yazar bir çevre olan tekke edebiyatı çevresinin cönk ve mecmuaları çok daha eski dönemlere bile ait olsalar bulunabiliyorken, "geveze","herzegû" oldukları kabul edilen ve gittikçe daralan bir gelenek çevresinde her geçen gün biraz daha şehirlerden ve yerleşik hayattan uzak ücra aşiretler içinde yaşamağa çalışan ozan-baksı geleneği mensupları ve hitap ettikleri çevrenin okur yazar kişisinin olma ihtimali ve velev ki olsa bile bunların zihniyet itibariyle "herzegû" olarak nitelendirdikleri kişilerin "herze"lerini o zaman için son derece pahalı ve lüks bir nesnesi kabul edilen kâğıtlara yazmaları beklenemezdi.

Dahası ozan-baksı döneminde mahlas tapşırma belki de sadece "ozan", "bakşı" veya "bahşı" şeklinde sıfattan ibaretti. Nitekim âşık tarzının erken dönemine ait bir âşığın da mahlas olarak sadece "Âşık" şeklindeki tapşırması belki de bu anlayışın sonradan değişen bir uzantısıdır. Bu arada 16. yüzyıl Mağrip Ocaklarında

yetişen ve şiirleri günümüze intikal eden hiç bir âşığın mahlasının 17. yüzyıldan itibaren oluşan âşık mahlaslarına benzemeyişi de dikkat çekicidir. Eğer Ozan-Baksı geleneğinde mahlas konusunda yukarıda düşündüğümüz gibi bir durum söz konusu ise şiiri meydana getiren ozan-baksı için de neredeyse tamamen anonim olarak doğan bir mahsulün pek bir değeri olamazdı. Olsa bile onu ezberleyip defalarca tekrar etmekten ve varsa çırağı veya sevenlerince ezberlenip tekrar edilmesini dilemekten başka bir dileği olamazdı. Bunun biricik istisnası olarak görülen Dede Korkut Hikâyeleri'nden bir kısmını kaleme alan himmet ehli de kuvvetle muhtemeldir ki bir tekke mensubu olmalıdır.

Bu nedenlerle âşık ve halk şiirinin cönk ve mecmualarda toplanması geleneğinin kahvehanelerin teşekkülünden sonra ortaya çıktığı kanaatindeyiz.[14] Çünkü bunu kahvehane ortamında icrada işlevsel ve yapısal yönden gerekli kılan bazı özellikler olduğunu görüyoruz. Bu özelliklerin başında kahvehanelerle birlikte "meraklı grupları"nın (Çobanoğlu 1992) oluşmağa başlaması gelmektedir. İkincisi kahvehanelere devam eden divan ve tekke edebiyatı mensuplarının şiirlerini yazarak muhafaza etmelerinden etkilenmeleri söz konusudur. Kahvehanelerin öncelikle büyük şehirlerde ve şehirlerin idari ve ekonomik olarak üst tabakalarına hitap edecek şekilde açılmaları kahvehanelerde daima az veya çok okuması yazması olan kişilerin bulunmasını sağlamıştır.

Saza ve dolayısıyla âşık edebiyatına gösterilen tepkilerin gerçek nedeni âşık edebiyatının şekillendiği kahvehane kurumunun cami ve tekke karşısında dindışı karakterde sosyal bir kurum olarak ortaya çıkması ve buralarda toplanan kalabalıkların eğlence ağırlıklı olarak oluşmasıdır.

Yukarıda da, işaret edildiği gibi kahve ve kahvehanelere başlangıçtan beri gösterilen tepkinin altında yatan sebep bu unsurlar etrafında oluşan topluluklarda ortaya çıkan yeni davranış kalıplarıydı.

---

[14] Türk kültürünün "cönk" ve "mecmua" geleneğinin mevcut materyalinin kronolojik ve kağıt özelliği, kullanılan teknikler vb açılardan bir monografi bütünlüğünde çalışılmasının gereği ve aciliyeti ortadadır.

Ülkemizde konuya bu açıdan bakıldığında gerek tekke edebiyatı bünyesinde yer alan müzik aletleri gerekse kahvehanelerin ortaya çıkışına kadar ordu içinde yer alan ordu şâirlerinin ve gerekse divan edebiyatı mensuplarının şiirlerini besteleyerek müzik eşliğinde icra edişlerinin tepki görmeyişi de kahvehanelerle birlikte şekillenen âşık edebiyatı muhitlerinin özellikle muhteva açısından gittikçe din dışı bir yapıya kayışı ve cinsellikle ilgili temaların çoğalışı ve bu muhitlere yönelik tenkitlerin artışının başlıca kaynaklarını oluşturdukları ortadadır.

Aksi halde, medrese mensuplarının mesela 16. yüzyılın büyük hukukçusu Ebussuud Efendi'nin "Tanbur ve kubuz ve gayri saz çalanların ve anların meclisinde bağırıp avretler donuna girip oynayanların şehadetlerinin şer'an makbul olamayacağı" (Koman 1945: 51) şeklinde verdiği fetva ve alınan tavır başka türlü izah edilemez. Bir başka ifade ile söylemek gerekirse, âşık tarzının ortaya çıkmasından önceki dönemde kopuza kutsal bir nesne gözüyle bakıldığı görülmektedir.

Bu konuda Mehmet Kaplan (1958:158-159) ve Mahmut Gazimihal'in (1975: 42-62) dikkati çektikleri gibi Anadolu Selçukluları döneminden, 16. yüzyıl sonlarına kadar, gerek Eğrek'in kardeşini kurtarmağa gittiğinde tanımadığı kardeşine rastladığında tanışmak için kopuz çalması üzerine kılıcına davranan kardeşinin, "Mere Kâfir, Dedem Korkut kopuzu hörmetine çalmadım dedi. Eğer elinde kopuz olmasaydı, ağam başıyiçün seni iki para kılar idüm dedi" örneğinde görüldüğü gibi ve Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle "Kopuz'a insanı ölümden masun kılacak kadar kutsal bir şey nazarı ile bakıldığı", Dede Korkut hikâyelerinde ve gerekse; "Ben oruç namaz içün/ Sücü içdüm esridüm/ Tesbih-ü seccadeyçün/ Dinledim çeşte kopuz" (Gazimihal 1975: 51) diyen Yunus Emre'nin şahsında tekke tarzı içinde, sultan, ordu, paşa ve ağa meclislerinde, kopuz'un sahip olduğu itibarın, kahvehane bağlamında çalıp söyleyen âşıkların şahsında bir anda yitirilişinin yegâne nedeni, kahvehanelerle birlikte ve kahvehane etrafında meydana gelen ve "yüksek kültürü" temsil eden, medreseli İslâm alimlerince, Türk halk kültürünün kabul

edilebilir bulunmayan yeni sosyal davranış kalıplarıdır.

Ancak, Medrese'nin, Bâb-ı Meşihat'ın ve Divân Edebiyatı mensupları gibi, "yüksek kültür" temsilcilerinin aldığı bu menfi tavra rağmen, Ahmet Kutsi Tecer'in âşık tarzının başlangıcını izah eden "Halkın rağbetini izleyen bir kısım âşıklar irşat ve nasihat kapısını aralık bırakıp güzelleme kapısını açtılar." (Demiralp 1988: 158) şeklindeki veciz ifadesinde de yer aldığı gibi Tekke'nin tavrı olan "nasihat kapısı"nı hiçbir zaman kapatmayan daima "aralık tutan" âşık tarzı mensupları gerek fert ve gerekse "tarz" olarak tekke ile ilişkilerini günümüze kadar devam ettirdiler. Bunun "tarz" olarak, âşıklar için 19. yüzyıla kadar yukarıda işaret ettiğimiz aleyteki ittifaka karşı bir ittifak ihtiyacından da kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir. Çünkü son tahlil de, Bektaşilik ve Yeniçeri Ocağı gerek meşrebi ve gerekse elinde bulundurduğu idari ve ekonomik güç ve coğrafi, etnoğrafik anlamda yaygınlığı ile her an sığınılabilecek ve yardımı istenebilecek mükemmel bir koruyucu kalkandı. Bu bağlamda, Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği, 16. yüzyıl sonlarında, İstanbul'da ilk kahvehanenin açıldığı Tahtakale civarında özellikle de askeri kışlalara veya Yeniçeri Ortalarına yakın bir mahaldeki ortalardan müdavimlerin ekseriyeti oluşturduğu bir kahvehanede[15] oluşmaya başlamış olmalıdır.

I.Sözlü Kültür Ortamı'nda Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul

Bugüne kadar Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği'nin 16. yüzyıl sonlarında ortaya çıktığı konusunda hemfikir olan araştırmacılar; geleneğin ilk olarak nerde oluştuğu veya oluşmaya başladığı konusunu da, tartışmamışlardır. Âşık Tarzı Kültür ve Edebiyat Geleneği'nin ülkemizde ve dünyada başlı başına bir araştırma konusu olmasını sağlayan ve bu konuda ilk makaleleri yazan kişi olan Mehmet Fuad Köprülü, "...Âşıklar ve Âşık tarzı, bilhasa şehir hayatının verimidir." (Köprülü 2004:32)

[15] Yemiş İskelesi'ndeki Âşık Ömer'in mezarının olduğu rivayet edilen kahvehane veya bir Âşık Garip rivayetinde rastlanılan "Unkapanı'ndaki Deli Mehmet'in Kahvesi" gibi mahaller ilk akla gelenler arasındaysa da henüz bu konuda ciddi bir vesika veya başka türlü bir delilden uzağız.

diyerek, geleneğin şehirli karakterine dikkati çekmektedir. Hiç şüphesiz M. Fuad Köprülü'nün 1914 yılında konuyu ilk ele alan araştırmacı olarak, bir yandan Tekke Geleneği ile yukarıda işaret edilen benzerlikler ve asıl önemlisi henüz başlamış olan araştırmaların sonucu elde edilecek vesika ve bulguların vereceği acele bir hükmü yanlışlayabileceği gibi kaygılar düşünüldüğünde tedbirli yaklaşımı son derece yerinde ve doğrudur. Ancak, söz konusu araştırmaların üzerinden yaklaşık yüz yılı aşkın bir zaman geçti ve geleneğe ait bulunabilecek cönk ve mecmuaların çok büyük bir kısmı Türk ve yabancı araştırmacılarca ihtiva ettikleri şiirler hakımından çalışılmış durumdadır. Fakat geleneğin başlangıcı konusunda Köprülü'nün ileri sürdüğü fikirleri biraz daha genişletme eğiliminden başka bir şey olmadığını düşündüğümüz, "şehirli âşıklar, köy-kasaba âşıkları, aşiret âşıkları" gibi hülâsa edilebilecek tasnif çalışmalarının ötesinde konu ele alınmamıştır. Kanaatimizce, bu tavrın en büyük nedeni Köprülü'yü yüz yıldır aynen takip eden araştırmacıların nerdeyse tamamının tıpkı onun gibi ortaya çıkacak ve her şeyi aydınlatacak yeni cönk, mecmua veya benzeri vesika bekleyişidir.[16] Belki de yine sırf bu nedenle Köprülü başta olmak üzere çeşitli kaynaklarda yer alan geleneğin emik bir yaklaşımla kendisi ve kökeni hakkında son derece açık bir biçimde söyledikleri de dikkate alınmamakta veya yeterince üzerinde durularak hak ettikleri bir biçimde vurgulanmamaktadır.

Bu bağlamda biz, konuya bakış açımızı değiştirebilecek yeni deliller ortaya çıkıncaya Âşık Tarzı Kültür ve Edebiyat Geleneği'nin geleneksel olarak kendi kökeni hakkında söylediklerinin geçerli "hipotezler" olarak kabul edilmesi ve araştırmaların da bu yönde şekillenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Buna göre, Âşık Şeriî'nin çırağı olan Âşık Ömer âşık tarzı geleneğin piridir ve Âşık Ömer'le birlikte Gevheri, Levnî, Katibî, Kuloğlu ve Kayıkçı Kul Mustafa da belki adları unutulmuş başka birkaç âşıkla birlikte, Âşık Tarzı Kültür ve Edebiyat Geleneği'nin kurucu kadrosudur. Dahası bu

[16] Hiç şüphesiz her an yeni vesikaların ortaya çıkması muhtemeldir. Ancak buna istinaden bu edebiyat geleneğinin sosyo-kültürel bir tarih çerçevesinden mahrum tek tek metin avlama derdinde ve neşrinde parçalar halinde çalışılması yerine ileri sürülecek bütüncül hipotezleri düşünerek araştırma yapılmasının daha yararlı ve tatlı olduğunu düşünüyoruz. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Çobanoğlu 2000).

kadro İstanbul'da bir araya gelmiştir ve Âşık Tarzı bu aydın ekip tarafından ve İstanbul merkezli olarak kurulmuş olmalıdır.[17]

Nitekim, kaynaklardaki malumata göre, aşağı yukarı bu kadronun tamamı açık bir şekilde bir birleriyle ilişkili ve doğrudan doğruya İstanbul bağlantılıdır. Öncelikle, Âşık Ömer'in âşıklık geleneğinin piri olduğuna dair, Köprülü'nün, "Divan-ı eşarı hala ellerinde gezen ve âşıkların piri addolunan "Âşık Ömer" bunlardandır." (Köprülü 1914c) şeklinde aktardığı geleneksel rivâyetlerden bir başkası da, "Saz şâirlerinin en marufu ve bazı âşıkların iddiasına göre piri, meşhur "Âşık Ömer"dir ki o da tahminen bu devir adamlarından ve Kuloğlu ve emsalinin muakiplerindendir." Selim" tezkiresinin verdiği malumata nazaran "evvela Âşık Ömer"in cilvekârı adden Celil" mısraının delaleti vechile "1119"da vefat eden "Âşık Ömer" yeniçeri saz şairlerindendi."(Köprülü 1914d) şeklindedir. Hiç şüphesiz bu geleneksel rivâyetler akla ilk önce Âşık Ömer'in şiirlerinin yaygınlığı ve mükemmelliği nedenleriyle üstad anlamında "pir" kabul edilmiş olabileceğini getiriyor. Ancak, Âşık Ömer'in[18] "Âşık Şerifî'yi "Şerifî değil mi cümleye üstad/Ol değil mi bizi eyleyen irşâd" diyerek "ustası" veya "cümlenin üstadı" olarak göstermesi dikkat çekicidir. Öte yandan, Âşık Ömer'in resmini yapan meşhur ressam Levnî'nin, Âşık Şerifî ile atışma şeklinde meydana getirdiklerini düşündüğümüz "atalarsözü" destanında yer alan "Diktim bu meydanda ben de bir alem/Gelsin imtihana şâiran bu dem/İşte kitap, kağıt, devât ü kalem/İşte saz, söz işte meydan demişler"

[17] Azerbaycan sahası Âşık Tarzı da, İstanbul ile her sahada rekabet halindeki başkenti Tebriz olan diğer Türk Devleti'nin konuyla ilgisinin -daha açık bir ifadeyle iki Türk başkenti arasındaki rekabetin- ürünü olmalıdır. Bu sahada 16. asırda karşımıza çıkan Kurbanî, Âşık Yunus örneğindeki Tekke Tarzı Âşıklık Geleneği'nin temsilcisidir.

[18] Âşık Ömer Divanı'nda âruzlu şiirlerin heceli şiirlerden fazla olması belki de Divan şiirinden heceye yönelen bir akımın başlatıcısı olmasını akla getirebilir. Bir başka ifadeyle, çoğunlukla düşünüldüğü gibi Divan şiirinden etkilenen bir âşıktan ziyade ordu ve tekke şiirlerinden etkilenerek heceye ve dolayısıyla âşık tarzı şiire yönelen bir Divan şâiriyle karşı karşıya olamaz mıyız? Etrafında yer alan İstanbul ve Bursa'da divân kâtipliği yapacak kadar medrese tahsili olan Gevheri ve hele hele Levnî gibi devrinin en büyük sanatkârlarından olan isimleri de düşündüğümüzde bu fikir bize yabana atılmaması ve üzerinde durulmasını gerektirir gibi görünüyor. Kaldı ki aynı durum daha da açık bir şekilde Gevherî ve Şerifî için de geçerlidir.

(Dilçin 1945:36) şeklindeki mısralar bize yukarıda işaret ettiğimiz kurucu kadronun birbiriyle ilişkisini ve geleneğin teşekkül zeminini ele verir niteliktedir.

Hiç şüphesiz burada başta Âşık Ömer'in kaynaklarda atıştığının birlikte eğlendiğinin zikredildiği Gevherî'den şâirnâmesinde bahsetmeyişi başta olmak üzere açıklanmayı bekleyen pek çok husus vardır. Ancak bunların gelecekte yapılacak araştırmalarla tamamlanabilir. Tahtakale civarında 16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyılda açılmış olan kahvehanelere dair vesikaların bu hususu daha net bir biçimde aydınlatacağı açıktır. Köprülü de, 1914 yılında İkdam gazetesi'nin "Mübahasat-ı Lisâniye ve Edebiye" adlı ve 25 Nisan tarihli edebi ekinde "Saz Şâirleri: Âşık teşkilatı ve Âşık Fasılları" adıyla yayınladığı bir çalışmasında, (Köprülü 1914d) âşık kahvehânelerinin önceleri Tahtakale'de iken Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra II. Mahmud devrinde Tavuk Pazarı'na nakledildiğinden bahsetmekte ve 19. yüzyılda Âşık Tarzı'nın İstanbul'daki durumu hakkında bilgi vermektedir.

Köprülü'nün, Âşık Fevzi Efendi adlı bir kaynak kişiden başka ad ve kaynak vermemesi nedeniyle tamamen sözlü kaynaklardan elde edildiği intibaı uyanan Tavuk Pazarı Âşıklar Kahvehanesi, Âşıklar Cemiyeti ve Osmanlı Devleti'nin son dönemde âşıkları belli bir sistematik ve teşkilat içinde kontrol edip yönlendirmesiyle ilgili bu bilgiler son derece önemlidir.[19] Tavuk Pazarı âşıklar kahvehanesi ve onun iç tasviri hakkında Köprülü şu bilgileri verir: "Onüçüncü asır hicrisinin nısfından sonraki zamanlarda Osmanlı Memleketindeki âşık kahvelerinin en mühim ve meşhuru Tavuk Pazarında bulunurdu. Oldukça geniş ve muntazam olan bu kahve dört beş bölmeden ibaret, peykeli, sedirli ve köşesinde pür itina-i mahsus ile dizilmiş fincan, cezve, nargilelerle müzeyyen bir kahve ocağına malikti. Yerli kumaşlarla süslü yüksek peykelerin üstündeki duvarlarda bir zevkin mahsulü olan levhalar, yazılar, resimler bulunuyordu. Tütün ve nargile dumanlarıyla sararmış muntazam ahlaki levhalar

[19] Bu âşık teşilatının mevcudiyetinin tarihsel kaynakları ve hükümetçe verilen maaş konusunda arşivlerin taranmamış olması büyük bir eksikliktir. Bu yöndeki çalışmalar 18. yüzyılı ve belki daha öncesini de aydınlatabilir.

Zaloğlu Rüstem'in müteakip celadetini muasır bir resim, Âşık Ömer'in asarından çıkarılmış bazı aşikane parçalar, geniş feşan bir yanardağı hatırlatan "ahminelaşık levhası" Hazreti Ali'nin medamini havi manzumeler .... Hazirunun daima hayret ve lezzetle baktıkları bu levhalarla dolu bu duvarlarda mahalle tulumbasının borusuyla sair bazı levazımı asılı durur diğer bir duvarda ise muhtelif sazlar durur "Çöğür", onun ufakçası olan "bulgarı, "beş telli "bağlama", altı telli "Bozuk ," yedi telli "yanık" icra edilerek fasl-ı aşikaneye münhasıran beklerdi. Eskiden, yeniçeri tekkelerinin işgal ettiği mevki, ocağın ilgasından sonra, tulumbacılara taştı: "onların da muntazam teşkilatı sazdan sözden anlar adamları, aruz vezninin bozuk şekilleriyle semai söyleyen şairleri vardı." demektedir. Ancak, sözlü kaynaklardan elde ettiği elde ettiği bu bilgilerin tulumbacıların esas kitlesini teşkil ettiği "semai kahvehanelerini" çağrıştırdığını fark eden Köprülü "Binaenaleyh âşık kahvesini kendilerine mukarrir-i inhimaz ediyorlardı. Lakin asıl âşıklar ilim ve edepten daha arif, derviş meşrep adamlardı, mühim fasl-ı âşıkâneler asıl onlar tarafından icra olunurdu." (Köprülü 1914d) diye ekleyerek asıl âşıklık geleneğinin farklı bir icra töresine ve mahiyete sahip olduğuna işaret eder.

Bu konuda elde ettiği bilgileri de, "Tavuk Pazarı'ndaki bu büyük kahve bilhassa "Reis-i Âşıkan"ın mukarriri olmak itibariyla mühimdir. Senelerce gezip dolaşmış ve her tarafta kudret-i şairânesi tasdik edilmiş belli başh âşıklardan mürekkep olan "Tavuk Pazarı" cemiyet-i âşıkanesine reis-i âşıkân riyaset eder ve hükümetten resmen maaş alırdı."(Köprülü 1914d) şeklinde eklemekte ve âşık teşkilatına ve işleyişine dair bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre, âşıkların Tavuk Pazarı, "Büyük Kahve" merkezli bir cemiyetleri vardır. "Reis-i Âşıkân" unvanlı başkanları hükümetten maaş almaktadır. Her yıl belli zaman dilimlerinde âşıkları belli yörelere göndererek oralarda âşık fasılları yapmakla ilgili görevlendirmeleri de bu cemiyetin ve başkanının yaptığını yine Köprülü'nün söz konusu çalışmasından öğrenmekteyiz. Bu bilgiler, İstanbul merkezh ve kaynaklı Âşık Tarzı Edebiyat ve

Kültür Geleneği'nin en azından 19. yüzyılda resmen, örgün olmayan halk eğitiminde işe koşulduğu ve bir program dâhilinde çalışıldığını ortaya koyması bakımından son derece önemlidir.

Bu bilgilere göre Anadolu ve Rumeli'de faaliyet gösteren İstanbul Tavuk Pazarı merkezli bu, "Âşıklık Esnaf Teşkilatı" veya cemiyeti tipik bir lonca disiplini içinde çalışmaktadır. Köprülü'nün tespitlerine göre, "Âşıkların bu eski teşkilatı oldukça muntazamdı; öyle herkes kolay kolay âşık olamazdı. Kendisinde âşıklık heves ve istidadını duyan bir genç mutlaka gelip Tavuk Pazarı Cemiyet-i Âşıkânesine dehalet eder ve iptida çırak olarak kabul edilebilirdi. Üstadlardan ders alarak saz ve sözde onları taklide başlayan genç, eğer kabiliyet gösterirse kalfa olur ve daha ziyade ibraz-ı ehliyet edince asıl âşık addedilerek itimatname alırdı."(Köprülü 1914d) şeklindeki bir yetişme ve eğitim sürecinden geçtikten sonra özel bir törenle mezun olan âşıklar sanatlarını da yine yukarıda anlatıdığı gibi cemiyetle ilişkili bir biçimde icra edebilirlerdi.

Âşıkların sanatlarını icra edelerken giydikleri elbise veya kostümler konusunda Köprülü'nün verdiği, "Âşıkların yeknesak bir kıyafetleri olmamakla beraber, tarz-ı elbiseleri dervişâne ve birbirine müşabeh idi: Bazıları "Destegül" dedikleri kolsuz hırka giyerler, bellerine kemer bağlarlar ve ekseriya yeşil sarık sararlardı. Bir kısmı da "hayderi" giyerek başlarına dervişlerinkine müşabih taç koyarlardı." şeklindeki bilgiler geleneğin 19. yüzyıldaki durumunu aydınlatmak bakımından önemlidir.

Köprülü'nün söz konusu ettiğimiz çalışmasında (1914d) verdiği bilgilere istinaden 19. yüzyıl İstanbul Âşık Fasıllarının düzenini, Umay Günay (1986:42) sistematik ve şematik bir hale getirerek şu şekilde aktarır:

I.Bölüm:

Giriş: Reis-i âşıkan, hicaz, hüseyni, saba, evic, rast, uşşak, kürdi hüseyni gibi musiki

makamları ve taksimleri ile faslı açar. Bir gazel ve beyt-i müfred okuduktan sonra fasıl başlar.

a.)Divan, mecliste bulunan âşıkların hepsi iştirak ederler.

b.)Divan, mecliste bulunan her âşık ayrı ayrı birer divan çalarlar,

c.)Koşma (reis-i âşıkan okur).

d.)Taşlamalar, çoğunlukla mizahi olan bu taşlamaları mecliste isteyen âşıklar söylerler.

e.)Muamma, reis-i âşıkın meclisteki âşıklara sıra ile muamma yöneltir. Cevap veremeyen âşığın sazı bir süre için elinden alınır.

f.)Hece vezni ile karcığar makamı ile millî türküler okunur.

II.Bölüm:

a.)Reis-i âşıkan tarafından saba makamında bir gazel

b.)Kalenderi

c.)Evic veya Isfahan makamlarında müseddes veya muhammes bir semai.

d.)Destanlar

e.)Tagı makamından bülbül koşması veya acemaşıran makamında bir müstezad iki veya üç âşık tarafından okunur. Bunların yerine dübeyt, bahr-ıtevil, acem ağzı sakiname okunabildiği gibi Âşık Emrah'ın püskül perçem kalenderisi veya tahir Zühre makamı, Köroğlu, Genç Osman, Sivastapol, Yemen, Mısır destanlarından biri de söylenir.

III.Bölüm:

a.)Koşmalar

b.)Divanlar

c.)Kerbelâ Destanı

d.)Muamma tertip edene methiye okunur.

e.)Muamma çözülür

f.)Toplanan para ve hediyeler kazanana verilir.(Günay 1986:42).

Bu düzene uygun olarak, "İstanbul'da 19. yüzyılda yapılan âşık fasılları, âşıkların başkanının idaresinde belli bir sıra"(Günay 1986:43) içinde yapıldığı görülmektedir. İhsan Ozanoğlu'nun (1940) tespitlerine göre de, İstanbul âşık fasıllarının esas alınarak ve yöreye bas özellikler eklenerek İstanbul merkezli yaratılış tezimize uygun bir yapılanışın merkezden-çevreye doğru yayıldığı görülmektedir.[20] 20. yüzyılda Âşık Tarzının en diri şekilde yaşadığı Erzurum ve Kars âşık fasılları ile ilgili tespitler değerlendirilirken bu özelliklerin yanısıra özellikle Kars'ın Rus işgalinde kaldığı 40 yıl boyunca tarihsel olarak da ilişkili olduğu Azerbaycan sahası Âşık Tarzı tesirlerini ve tıpkı Kastamonu ve Konya örneklerinde[21] olduğu gibi yerel çeşitlenmeleri düşünmek geleneğin geneli hakkında daha isabetli çıkarımlarda bulunmamızı sağlayabilir.

Daha önce ele alındığı gibi kahvehanelerde ortaya çıkan Âşık Tarzı Edebiyat Geleneğinin tıpkı Tekke Edebiyatı Geleneği gibi Klasik Türk Edebiyatı veya Divan Edebiyatından etkilenmemiş olması veya söz konusu gelenekler arasında kültür değişmeleri ve etkilenmelerinin meydana gelmemesi kültürün doğasına uygun olmayan bir beklentidir. Devlet hizmetinde çalışan Katibî ve Gevherî gibi âşıklar divan şâiri dediğimiz pek çok şâirin mesai arkadaşıdır. Dabası ve belki de en önemlisi 17. yüzyıldan sonra neredeyse ister divan şâiri, isterse âşık olsun bu insanların çok büyük bir kısmının aynı kahvehanelere devam eden ve oralarda tanışıp sohbet eden insanlar olduğunu düşündüğümüzde edebî gelenekler arasındaki etkilenmeler

[20] Âşık Tarzı Kültür Geleneği konusundaki araştırmalarda, resmi tarih görüşünün tesiriyle olsa gerek bu geleneğin Divan başta olmak üzere diğer geleneklerden etkilenmemiş, Arap ve Fars unsurları bakımından "saf" ve "temiz" bir halde olduğu veya olması gerektiği tasavvuru kanaatimizce "romantik bir hayal"den başka bir şey değildir. Geleneği son derece yakından tanıyan ve 17. yüzyıldaki fasılları başta olmak üzere pek çok cephesine dair bilgiler veren Evliya Çelebi'nin bu fasılları "Hüseyin Baykara faslı" olarak değerlendirmesinden tutun pek çok konuda söz konusu araştırmacılarca aranılan "saf" ve "temiz" bir yapıdan bahsetmeyişi dikkatlerden kaçmaktadır. Kaldı ki hayal edilen "saf" ve "temiz" geleneğe ait şiirler veya benzeri ürünler ortaya çıkarsa büyük bir ihtimalle bunlar "Âşık Tarzı"na ait değil, "Ozan-Baksı Geleneği"ne ait olacaktır. Nitekim, Çukurovalı Karacaoğlan'a atfedilen şiirleri ve bunların yaratıcısını biz bu şekilde değerlendiriyoruz.

[21] Konya âşık fasılları ile ilgili olarak bkz. (Günay 1986:4755; Kendi 1951).

kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etkilenmeleri daimi olarak divan şiirinden âşık tarzına doğru tek yönlü olarak düşünmekte doğru değildir.[22]

Konuya bu tür bir düşünceyle yaklaşan ve esasen Cumhuriyet Dönemi remi tarih söyleminin mimarlarından[23] olan M. Fuad Köprülü'nün "Âşık Ömer'den sonra aruz vezni âşıklar arasında pek tamim etmiştir. Âşık Ömer'den evvel aruz vezni o kadar müteammim değildi, fakat son zamanlarda aruzun bu tahkisi o kadar çoğalmıştır ki aruz ile yazılan semailer Âşık Edebiyatının diğer aksamına adeta takdim etmiş ve âşık kahvelerinin ismi bile semai kahvesine tedbil eylemiştir."(Köprülü 1914e) şeklindeki hükmünü "mutlak doğru" şeklinde değerlendiren bir okuyucu veya araştırmacı, Âşık Ömer'den önce çok uzun bir müddet devam etmiş olan bir "Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği"nin hiçbir Arap ve Fars unsuru taşımayan tamamen "saf" ve "temiz" Türk unsurlarından oluşan yapısının onun tarafından "bozulduğu" kanaatine sahip olur. Nitekim bu tür "romantik" araştırmacılar az değildir. Fakat bu bir yanılsamadır ve doğru değildir.[24]

Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği 16. yüzyıl sonlarından başlayarak 17. yüzyıl başlarında İstanbul merkezli ve kahvehane odaklı bir aydın göreneği olarak teşekkül ederken Divan ve Tekke Geleneklerinden pek çok unsuru alarak işe başlamıştır ve bu bağlamda "Divani"ler başta olmak üzere bazı ürünleri düşünerek kısmen aruz da bunların içindedir demek bize yanlış gözükmemektedir. Elbette, kahvehane merkezli oluş ve Âşık Ömer ile Gevherî başta olmak üzere âşıkların hayat hikâyeleri hakkında anlatılanlar ve din dışı oluşla, medrese merkezli Divan şâirlerinin tepkilerini ve geleneği küçümsemeleri hatta tamamen görmezden gelmeleri gerçeği ortadadır. Bu anlayış ve yapılanışı, İstanbul merkezli ve kahvehane kaynaklı bir Âşık Tarzı Edebiyat

[22] Kültür değişmelerinin toplumsal tabakalaşma şeması paralelinde yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya doğru tek yönlü düşünüş şekilleri ve neticelerini ele alan halkbilimi kuramı için bkz. (Çobanoğlu 1999:162-64).

[23] M. Fuad Köprülü'nün bütün araştırmaları bu hususa azami önem verilerek okunması gerekir. Nitekim onun Orta Çağ feodalitesinin ürünü gördüğü ve Cumhuriyetle birlikte oradan kalkacağı vehmine kapıldığı Âşık Tarzı Gelenek, 20. yüzyılda tarihinin belki de en parlak dönemini yaşamıştır.

[24] Nitekim, 16. yüzyılın "Bahşi" hatta "Ozan" mahlâslarını kullanan şâirlerinin bile şiirlerinin, Z. Gökalp ve F. Köprülü kaynaklı Cumhuriyet resmi söylemine uygun olarak tasavvur edilen "saf" ve "temiz"likte olmaması dikkat çekici örnekler olarak karşımızdadır.

Geleneği bağlamında düşündüğümüzde daha da rahat anlaşılır bulabiliriz. Hele IV. Murad ile başlayan padişahların da ilgi alanına giren ve daha sonraki yüzyıllarda artan ve yukarıda nakledilen şekilde teşkilatlanan bir âşık tarzı geleneğin Divan şâirlerince nasıl bir tehlike olarak görülebileceği düşünüldüğünde Şuara Tezkirelerinin konuya yaklaşımları bizi yalanlamaz tam tersi destekler. Dahası bu bağlamda, Âşık tarzı mensuplarının aruzla yazdıklarından çok Divan Geleneğine mensup ve tezkirelerin şâirlik kudretlerini öve öve bitiremedikleri şâirlerin heceye ve âşıkların tür ve şekillerine öykünen şiirlerinin ortaya çıkışını izah edecek hipotezlerin üzerinde düşünmemizi gerektiren yeni bir durumla karşı karşıya olduğumuzu söylemeliyiz.[25]

Nitekim, Tanzimat sonrası Batılılaşmaya karşı cephe alan ve yavaş yavaş "iktidar"dan "muhalefete" geçen, Medrese'nin özellikle Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasıyla en mühim güç kaynağını kaybetmesinden sonra eski karşıtları olan Tekke ve Âşık tarzı ile birlikte kolaylıkla ortak bir tavır almasında da bu eski yakınlıkların etkili olduğunu düşünüyoruz. Bu dönemde medrese mensuplarının da yaygın bir biçimde âşık tarzı içinde yer aldığını ve o tarz eserler verdikleri bir devir başlamıştır. Âşık tarzının ve ona dayalı olarak hece vezninin 19. asırda o zamana kadar görülmemiş bir yaygınlığa kavuşmasının ve kendisine karşı öteden beri yöneltilen "eski istihfafkâr telâkkilerin" değişmesinin en önemli sebeplerinden biri batılılaşmaya karşı medreseden gelen teklifle oluşan ittifak olmalıdır. Öte yandan, Yeniçeri Ocağı kurumu gibi son derece mühim bir istinat noktasını kaybeden âşık tarzı için de, medrese, meydana gelen yeni sosyo-kültürel değişmeler ve yeni sosyal kalıplaşmalar karşısında uzlaşılmasında yarar olan bir kurumdu. Tabii, bu arada, âşık tarzı mensupları, Dertli'nin şahsında medresenin kabul edilemez taassubuna karşı olan üç yüz yıllık öfkelerini "Telli sazdır bunun adı/ Ne ayet dinler ne de kadı" diye nihayet ortaya konuluşu, ittifak teklif eden eski düşmana karşı bir zafer neşidesi

[25] Özellikle her iki geleneğin şiirlerinde kullandıkları redifleri bu bağlamda karşılaştırmalı bir çalışmayı gerektirecek önemde gözükmektedir.

hüviyetiyle ilan etmekten de geri durmayacaklardı. Bu kazanılmış bir zaferin ilanından başka bir şey değildi.

Çünkü, birbiri ardınca açılan batı tipi okullar ve onların mezunlarının oluşturduğu farklı bir epistemik cemaatı temsil eden yeni "elitler" ve oluşmağa başlayan yeni "yüksek kültür" katmanı karşısında, Hans Naumann'ın kuramını destekler mahiyette, eski yüksek kültür yükselen yeni yüksek kültür karşısında gittikçe toplumsal tabakalaşma bakımından dibe doğru çökerek halk kültürüne dönüşmeğe ve onunla en azından hareket tarzı ve tavır alış konusunda daha da organik bir biçimde birleşmeğe başlıyordu.[26]

Bu bağlamda, 19. asırda âşık tarzı içinde kullanımı çoğalan aruzlu türlerin nedenlerinden birisi olarak bu yeni ittifak ve medreselilerin de yaygın olarak âşık tarzı şiirler yazmaya başlamaları gibi yapılanışlar mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Tekke ise, yukarıda da ifade edildiği gibi âşık tarzının zaten, hiçbir zaman bağlarını tamamen koparmadığı/koparamadığı bir kurumdu. Ancak bu karşılıklı ilişkide de Konya'da Mevlevî Postişini Hemdem Çelebi'nin şahsında âşık tarzı mensuplarının tarihlerinin hiçbir dönemlerinde görülmemiş bir itibara kavuştuğu görülmektedir. Bu bir anlamda batılı sosyo-kültürel değerler ve kurumlar ile yerli kültürel değerle ve kurumlar arasındaki çatışma da, yerli bütün kurumların desteğini alan âşık tarzının yerli kültürel değer ve kurumların sözcüsü sıfat ve fonksiyonu ile en ön safta yer alışından başka bir şey değildi.[27]

Nitekim 19. yüzyıla kadar pek görülmeyen zamandan, değerlerin değer değiştirmesinden, bir başka ifadeyle sosyo-kültürel değişmeler karşısında tenkit ve şikâyet destanlarının ortaya çıkışı ve özellikle matbaa ile birlikte oluşan yazılı kültür

[26] Hans Naumann'ın kuramsal yaklaşımına dair daha fazla bilgi için bkz. (Çobanoğlu 1999).
[27] Nitekim bu süreç devam edecek ve Cumhuriyet Dönemi'nde yetişen Faruk Nafiz Çamlıbel, Behçet Kemal Çağlar, Ahmet Kutsi Tecer vb. diğer aydınların da bu kaynaktan beslenerek yeni bir edebiyat geleneği teşekkül ettirmeleri gerçekleşecektir. Bu konuda genel bir değerlendirme için bkz. (Kaplan 1992).

ortamında bunların bastırılarak geniş kitlelere satılışı ve kamuoyu oluşturuluşu da, âşık tarzının 19. yüzyılda yerli değer ve kurumların sözcülüğünü üstlenmesinde önemli rol oynamış hususlardır. 19. yüzyılda ne medreseler ne de tekkeler böylesine birincil derecede bir işlev üstlenebilecek bir yapıdaydılar.

Memlekette açılan her batılı okul ve verdiği mezunlar medresenin tesirini devlet kademelerinde ve halk yığınları arasında, her geçen gün biraz daha azaltıyordu. Tekkeler ise Kuşadavî'nin şahsında "tekkede halvet yerine, halk içinde Hak'la beraber" düsturunu ileri sürerek yenilenme çabalarına giriştiyseler de,[28] pek çok fonksiyonunu kaybeden yüzlerce yıllık gelenek yapısını bir anda yenileyebilmeleri imkânsızdı ve yenilenemediler.

Kısaca özetlemek gerekirse, batılılaşmanın, yahut daha açık bir ifadeyle batı medeniyetine mensup milletlerden sosyo-kültürel değer ve kurumlar ile özellikle de teknolojik nimetlerin ağırlıklı ve öncelikli olduğu mecburi iktibaslar döneminin başlangıcı ve gittikçe güçlenerek devam etmesi Türk sosyo-kültürel yapısını ve bu yapıda yer alan kurumları kaçınılmaz olarak etkileyecek ve değiştirecekti. Nitekim bu bağlamda matbaa makinesinin gelişi ve yazılı (basılı) kültür ortamının başlaması, yukarıda işaret edildiği gibi sözlü kültür ortamının ürünü olan ve halk kültürüne büyük ölçüde yön veren âşıklık kurumunu da etkiledi.

II. Yazılı Kültür Ortamı'nda Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul

Yazılı (basılı) kültür ortamı gerçek anlamda, matbaanın 1729 yılında ülkemize girişiyle başlamıştır. Ancak matbaanın gazetecilik ve benzeri faaliyetlerde kullanılışı 19. yüzyılın ilk yarısında yaygınlaşır. (Şapolyo 1971). Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği bakımından matbaanın kullanımı iki gruba ayrılabilir. Bunlardan birincisi

[28] İ. H. Kuşadavi'nin tekke anlayışını yenileyiş çabaları için bkz. (Öztürk 1985).

âşıkların anlattığı "Âşık Garip ve Şahsenem, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre"gibi pek çok halk hikâyesinin küçük popüler kitaplar halinde basılması ve daha geç olarak ortaya çıksa da- meşhur âşıkların şiirlerinin derlenip toplanarak "divan"lar halinde yayınlanmasıdır. Matbaanın âşık tarzınca ikinci ve bizce asıl önemli kullanım alanı destancılık veya sokak destancılığıdır. Bir başka ifadeyle, ilk defa hangi yılda ve kimin tarafından başlatıldığı bilinmemekle beraber âşık tarzı destanların taş baskısı (litografya) denilen teknikle tek yaprak kâğıtların bir yüzüne basılmak suretiyle çoğaltılarak satılması olgusunun 19. yüzyılda İstanbul'da ortaya çıkması hem âşık tarzı gelenek hem de ülkemizde popüler kültürün gelişmesi, okuma-yazmanın yaygınlaşması ve Türk gazete veya basın dilinin oluşması[29] bakımlarından son derece önemlidir.[30]

Bu dönemde basılıp satılan destanlardan destanlardan görebildiğimiz en eski tarihlisi "Destan-ı Âlâmât ül Kıyame" (Şemsî 1281/1864) dir. Bununla beraber bu dönemde basılmış destanlara basılış tarihlerinin ve basıldıkları matbaaların adlarının eklenmesi uygulamasının mecburiyet halini alması daha sonra çıkarılan kanunlarla gerçekleşir.[31] Bu kanunlardan "Matbaalara Ait Kanun"un 1888'de (Sapolyo 1971: 266-267) çıkmasında sonra yazılı kültür ortamı destanlarının basıldıkları matbaalara dair bilgiler destanlarda yer almağa başlar.[32] Aynı şekilde, 1898'de çıkan "Telif Hakkı

[29] Türk basın dilinin oluşması bakımından âşık tarzı destancılık başlı başına bir araştırma konusu olacak kadar önemlidir.

[30] Matbaanın ülkemize geç gelişine paralel bir olgu olarak sokak destancılığı bizde çok geç başlamıştır. İngiltere'de sokak destancılığı (street ballads) 16. yüzyıl ortalarında ortaya çıkan bir olgudur. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Würzbach 1992).

[31] Gazetelerden derlenen bilgilere istinaden yazılan bir âşık tarzı destan "Kırım Harbi"ne (1853/54) dairdir. Ancak bu destanın litografya ile basılıp basılmadığını bilmiyoruz. Belki de basılı destancılık öncesi elle yazılıp çoğaltılarak okunan/satılan bir dönem de var olabilir. Nitekim Kosova Prizrenli Âşık Ferki'nin çok daha yakın dönemlerde bu usûlle mani yazıp sattığı bilinmektedir.

[32] İstanbul'da âşık tarzı hikâyelerin ve destanların basıldığı matbaalara örnek olarak, "Litografya Destgâhı, Beyazıd'da Çadırcılar Caddesinde 147/149 numarada Kütüphâne-i Hafiz Aziz ve mahdumu Raif, İbrahim Efendi'nin Taş Destgâhı, Ali Raif Efendi Matbaası" gibi isimler verilebilir.

Kanunu"(Sapolyo 1971: 266-267)dan sonra da destanlar üzerinde korsan baskılara karşı "Her hakkı mahfuzdur" ibaresi görülmeğe başlanılır.[33] Bu nedenle yazılı kültür ortamı destanlarının üzerinde yer alan tarihlerden hareketle bir başlangıç tarihine gidebilmek çok zordur. Ancak Tanzimat Fermanı'nın ilanını müteakiben 19. asrın ilk yarısında başladığı düşünülebilir.

Âşıkların sözlü kültür ortamında dinleyicileriyle kapalı veya açık mekânlarda yer alan gösterim veya icraları esnasında yüz yüze kurdukları iletişimin yerine bir kâğıda yazılmak ve halkın kalabalık olduğu yerlerde ezgili olarak yüksek sesle okunmak suretiyle dikkatini çekip destanların dönemlerine göre hatırı sayılır bir fiyata ve 1000 nüsha (Alus 1948: 5421) gibi devrin gazeteleri için hayal kabul edilebilecek bir tirajda satılmasıyla elde edilen gelirin neticesi yapısal bir değişikliğe gitmesi son derece tabiiydi. Öncelikle âşık destanlarının tüketici cephesini teşkil eden "dinleyici/okuyucu"daki değişiklik, destancı âşıkların kazandıkları ekonomik ve buna bağlı sosyal prestij ve herhangi düzeyde bir hamiye tabi olmak yerine geniş kitlelerin dikkatini çekebilecek olayları destanlaştırıp onlara satmak yoluyla elde edilecek destan konusunun seçim ve işlenişindeki bağımsızlık bunların başlıcalarıdır.

Yazdıkları ve bastırtarak sattıkları destanlarıyla âşıkların sözlü kültür ortamında yer aldıkları gelenek çerçevesinden daha geniş gelenek çerçevesine kavuşmaları söz konusudur. O güne kadar sadece âşık kahvelerine gelen ve yüz yüze ve devamlı ilişkileri neticesi homojen bir yapıya sahip olan, sosyolojik açıdan "açık cemaat" özelliği gösteren dinleyici çevresi destanların kâğıtlara bastırılarak sokaklarda satılmasıyla beraber dinleyici/okuyucu yapısı kitleselleşir. Bir başka ifadeyle yazılı kültür ortamında üretilen âşık tarzı destanları alıp okuyan çok daha geniş bir gelenek çevresi oluşur.

---

[33] Ancak bu ibareye rağmen o dönemde de "korsan yayıncılık"la baş etmek mümkün olmamıştır. Çok daha sonraları klişe tekniği ile resim basmak mümkün olunca âşıklar kendi resimlerini de destanlara bastırarak bu yolla korsanlarla mücadele etmeye çalışmışlardır. Fakat hiçbir şekilde ekonomik bağlamda kayıt altına alma gayretinde olmadığımız/olamadığımız bu alanda kesin bir başarı söz konusu olmamıştır. Oysa, İngiltere'de 16. yüzyılda bile destan basan ve satanların verdikleri vergilerle ilgili bilgilere dair kayıtlar konuyla ilgili çalışmaları aydınlatan ibretlik bir bilgi kaynağıdır.

Bu yeni gelenek çerçevesi sözlü kültür ortamına nazaran daha geniş oranda kadınlar dünyasına da açıktır. O güne kadar kadınların katıldığı âşık meclislerinin ancak bir ihtimal olarak evlerdeki hususi meclislerle sınırlı olabileceğini düşünüyoruz. Fakat bu dönemde âşık tarzı mahsullere özellikle de destanlara yazabilecek kadar aşina olan hanımların bulunması göz önünde bulundurulduğunda bunun büyük ölçüde cönkler vasıtasıyla süregelmekte olan bir ilişki olduğu düşünülebilir. Cönklere dayalı olarak da olsa kadınlar arasındaki bu destan dolayısıyla âşık edebiyatı ürünlerinin takibi göreneğinin yazılı kültür ortamı destanları dediğimiz basılan destanların kadınlar arasında yaygın olarak okunmasının temelini oluşturmuştur.

Âşıklar kahveye gelen ve gösterimi dinleyen sınırlı sayıda meraklının ötesinde çok daha geniş bir dinleyici/okuyucu çevresine basılmış destanlar sayesinde ulaşabilmekte ve para kazanmaktadırlar. Öte yandan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra en büyük müşteri kitlesini ve hâmilerinden birini hatta birincisini kaybeden âşıklar için ürünlerini doğrudan satarak kazandıkları para ve destancılıkları dolayısıyla elde ettikleri para ve zevk aldıkları geniş şöhret beraberinde önceki dönemlere nazaran daha da geniş fikir ve düşüncelerini ifade özgürlüğünü getirmiştir. Başka bir ifadeyle birer birer fertlerin veya Yeniçerilik zümresinin hâmiliğinin yerini bütün kat ve katmanlarından mensuplarıyla halkın kendisi almıştır.

Bu değişiklik nedeniyle de destanların tematik çeşitlenmelerinin artışındaki sebebin sadece rekabete bağlayarak izah etmek eksik olacaktır. Bunun bir başka sebebi de yeni hâminin -halkın tamamının- şikayet istek ve beklentileri olduğu kaçınılmazdır. Basılan destanların satılmasıyla meydana gelen bu değişmelerin özellikle ekonomik boyutunun diğer sosyo-kültürel değişmelerle birlikte âşık tarzı alt-kültürünün İstanbul'daki geleneksel yapısını da etkilemesi ve değiştirmesi kaçınılmazdı. Destan yazıp satmanın ön plana çıktığı İstanbul'da klasik "âşık

karşılaşmaları" ve "aşkı muamma" destan satmadan kazanılan para göz önüne getirildiğinde önce ekonomik değerini büyük ölçüde de dolayısıyla sonra da geleneksel ve sanatsal değerini âşıklar arasında da kaybedecek ve 1850'lere kadar Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan en büyük âşıkların yetiştiği veya gelip yerleştiği İstanbul artık yeni gelişme ve değişimleri belki de "geleneğin yozlaşması" "sanat" değil "zanaat" olarak gördüklerinden İstanbul'dan uzaklaşmağa yazılı kültürün destanlarının ve destancılığının o gün için henüz sirayet etmediğini düşündüğümüz geleneğin klasik şekliyle devam ettiği Anadolu'ya yöneleceklerdir. Dertli ve Seyrani'ler gibi büyük âşıkların tam bu yıllarda İstanbul'dan ayrılmalarının altında yatan nedenlerden birisi belki de birincisi bu olsa gerektir.[34]

İstanbul'da oluşan yazılı kültür ortamı destancılığına gösterilen rağbet tabiatıyla âşıklar arasında rekabetle neticelenecekti ve bu rekabetin neticesinde o güne kadar destan konusu olarak ele alınmamış konularda "nev icad" destanlar ortaya çıkar. Öte yandan bu değişikliklerin gerçekleştiği dönemde Türkiye'nin genel sosyo-kültürel bağlamının da Tanzimat sonrasının gittikçe hızlanan sosyal ve kültürel iktibasların yapıldığı "batılılaşma" politikalarının neticesinde değiştiğini ve bazı kurumların kapatılmasının veya açılan yeni kurumlarla bazı eski kurumların işlevlerini yitirdikleri ve bu bünyesel değişmelere paralel olarak ortaya yeni kültürel fenomenlerin çıktığı göz önünde tutulduğunda bunlardan "tulumbacı" ve benzerlerinin destanlara yansımasının kaçınılmazlığı ortadadır.

Resmi olmayan ilk Türkçe gazete olan "Terceman-ı Ahval Gazetesi"nin o güne kadar destanların ve destancıların ele aldığı başlıca konular arasında yer alan "zabıta vakı"larına önem veren "Çakmakçılar Yokuşu Cinayeti", "Hırsız Yorgancı Mehmet", "Bulgar Hırsız Mihail'in Maceraları" gibi tefrika röportajlara yönelmiş olmasının en büyük sebebi destanların tirajı olsa gerektir.

---

[34] Hiç şüphesiz, bu süreçte, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Yeniçeriliğin kaldırılması, Bektaşi Tekkelerinin kapatılması hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gereken diğer son derece önemli diğer etkenlerin başında yer alır.

Ancak bir süre sonra, henüz hangi sebeple alındığı belli olmayan bir kararla hükümetin gazetelerin bu tür yazıların yayınlanmasını hoş görmeyişi ile bu tür son derece sansasyonel olayların dahi gazetelerin "vukuatı zabıta" sütunlarında birkaç satırla" kaydedilerek geçiştirilişi (Alus 1948: 2350) adeta destancılığın bir hâmi gibi korunmasıyla eşanlamlıdır. Gazeteler bu tür bir sansürün pençesinden ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurtulacak destancılıkta bunu takip eden 15-20 yıllık bir süreden sonra -ki bu sürenin tamamı destancılık açısından da son derece önemli olan harplerle geçmiştir- yeniden canlanabilmek için 1950'lere kadar çok zayıf bir şekilde devam edecektir.

Bununla beraber Türkçe gazetelerin yaygınlaşması destancılar için tamamen menfi bir olay değildir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda hatta 20. yüzyıl başlarında bile devasa boyutlarda bir devlet oluşu nedeniyle İstanbul'da bulunan destancıların, devletin uzak köşelerinde cereyan eden olayları takip edip yazabilmelerini ve bastırıp satabilmelerini imkânsız kılmaktaydı. Yaygınlaşan Türkçe gazetelerle birlikte bu imkânsız imkânlı hale gelir. Gazeteler, yazılı kültür ortamı âşık destanları için âşıkların bilgi kaynağı olur. Dolayısıyla haber verici işlevleri ön plana çıkan ve sansasyonel olaylar üzerinde yoğunlaşan destanlar üretilir. Dahası sözlü kültür ortamı destanlarında görülen âşığın anlattığı olayı bizzat gördüğünün altını çizmesi ve kısmen buna dayalı birinci tekil şahısla anlatımların yerini âşığın dışında olduğu bir olayı rapor ettiği bir yapıya dönüşür.

Özellikle dönemin gazete dili düşünüldüğünde gazetelerin yazdığına nazaran tartışılmaz bir şekilde halkın kullandığı dili kullanan âşıklar adeta gazetelerle halkın bazı kesimleri arasında bir çevirmen işlevi de üstlenmiş gibidirler.

İstanbul'da doğan ve İzmir, Selanik gibi birkaç büyük şehirde yaygınlaşan yazılı kültür ortamı destancılığı özellikle II. Abdülhamit döneminde vilayet matbaaları ve gazeteleri kurdurulmasıyla (Şapolyo 1971) birlikte bir cephesiyle matbaa dolayısıyla bağımlılıkları azalırken diğer cephesiyle de gazetecilik ve gazete

okuyuculuğunun yaygınlaşması nedeniyle piyasa kaybettiği düşünülürse de vilayet matbaalarının girdiği yerlerden Bursa ve İzmir'le Batı Anadolu'dan Konya, Kayseri, Orta Anadolu'dan, Bolu ve Kastamonu'yla Batı Karadeniz bölgesinde de, klasik âşık geleneğinin, kahveleriyle, âşık atışmalarıyla, aşkı muammalarıyla birlikte İstanbul'da yaklaşık 50 yıl önce yaşananların tekrarlandığını görmekteyiz. Bu arada destanların tirajlarının yüksekliğinin bir nedeni de satış açısından, basılan yazılı kültür ortamı destanların satışının başlangıcından itibaren, İstanbul'la da sınırlı olmaması İstanbul dışında da satılmalarıdır. Bu konuda özellikle önce Rumeli Demiryolunun ve daha sonraları da Anadolu'daki demiryollarının İstanbul dışında destan satışının yaygınlaşmasında önemli rol oynadığı düşünülebilir.

Bu safhadan sonra, sözlü kültür ortamı âşıklık geleneğinin gittikçe Kars ve Erzurum merkezli olarak Doğu Anadolu'ya çekildiğini ve uzun yıllar oralarda hayatiyetini muhafaza etmekte olduğunu görmekteyiz. Bunun sebeplerinden birisi 1877-78 Türk-Rus Savaşından sonra Kars, Ardahan ve Batum'un Rus işgaline uğraması sebebiyle yukarıda saydığımız sosyo-kültürel değişmelerin ve klasik âşık edebiyatı geleneğine tesirlerinin yaşanmasına müsait olmamasıdır. Dahası Rusların işgal ettikleri bölgelerde ilkokul düzeyindeki okullar haricindeki okulların tamamını kapatmaları ve ilkokullarda da yazmayı değil sadece okumayı öğretmeyi teşvik etmeleri, dahası Türkiye'den Kur'an-ı Kerim ve Mevlid-i Şerif dışında hiçbir basılı materyalin girişine müsaade etmemeler (Kırzıoğlu1958) gibi sebeplerle âşıkların, dolayısıyla klasik âşık edebiyatı formlarının bölgedeki fonksiyonlarının belki de Türk kültür tarihi içinde en kuvvetli bir biçimde arttığı yarım asra yakın bir nevi yeniden doğuş dönemi yaşamasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Bu bir cephesiyle Anadolu ve Rumeli sahasıyla tecrit edilmişlikten bir cephesiyle de, Gürcistan, Ermenistan ve Kuzey Azerbaycan başta olmak üzere bütün maverayı Kafkas hinterlandında yaşayan Türk ve gayrı Türk kütleleri arasında süregelen âşıklık geleneğiyle temasa geçiş başka bir ifadeyle tekrar bütünleşme gibi

özelliklere de sahip olan Kars ve çevresindeki klasik âşık edebiyatı mukavemeti ve rönesansı şüphesiz işgalin getirdiği sun'i sınırları aşacak ve tabii kültürel hinterlandı içindeki bölgeleri de etkileyecekti. İşgal altında kalmamakla birlikte Erzurum ve çevresinin âşıklık geleneğinde Kars yöresine yakın bir biçimde klasik âşık tarzının mukavemet edebilmesinin sebepleri arasında aynı kültürel hinterland içinde bulunmaları ve Âşık Sümmani örneğinde olduğu gibi âşıkların pasaportla da olsa işgal altına yaptıkları seferlerle -ki bu seferler karşılıklıdır- işgal altındaki topraklarla Türkiye arasında oluşturdukları kültür köprüsünün önemli bir rol oynadığı düşünülebilir.[35]

Bütün bunlara rağmen hemen belirtmeliyiz ki işgal altında kalan Kars ve çevresinde de âşıklar arasında destan söyleme ve söylenilen destanların yazıya geçirilerek (muhtemelen elle istinsah etmek suretiyle) dağıtılması, hadisesiyle karşılaşıyoruz. Bu da şüphesiz hür Türkiye'de âşıklık geleneğinde meydana gelen yazılı kültür ortamında üretilip tüketilişin, bir ölçüde Kars çevresindeki özel şartlara adapte edilerek uygulanışının uzantısı gibi görülebilir.[36]

Ayrıca yeri gelmişken hemen belirtelim ki işgal bölgesi altında Kağızman başta olmak üzere işgal yıllarında oluşturulan cönklerin miktarındaki artış ve bu cönklere yansıyan ve büyük bir kısmı F. Kırzıoğlu (1958) tarafından yayınlanan 200 civarındaki destan aynı dönemde Türkiye'nin hiçbir denk büyüklükteki kültürel bölgesinde ne üretilmiş ne de cönklere geçmiş ve ne de günümüze gelebilmiştir.

Türkiye toprakları içinde ise yazma destancılık yukarıda da işaret edildiği gibi 1908'e kadar altın devrini yaşamıştır. Daha önce işaret edildiği gibi, Tavuk Pazarı'ndaki âşık kahveleriyle temsil edilen âşık edebiyatının klasik formlarının

---

[35] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Çobanoğlu 1998).

[36] Benzer bir örnek de, Kosova Prizren'de yazdığı manileri satan Prizrenli Âşık Ferki'de de görülmektedir. Âşığın manilerini sattığı özel bir önlükvâri tezgah- ve mani örneklerinin kendisinde olduğunu Prof.Dr. Nimetullah Hafız'dan öğrendim. Verdiği bilgiler için bu vesileyle kendisine tekrar teşekkür ederim.

yerine, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkan "semai kahveleri" veya "çalgılı kahveler" de büyük ölçüde âşıklar arasındaki yazılı kültür ortamı destancılığıyla yakınen alakalı bir kültürel fenomendir. Öte yandan çalgılı kahvelerin ortaya çıkmasında, İstanbul'da âşık kahvelerine alternatif olarak ortaya çıkan tiyatro kumpanyaları, bugünkü gece klüplerinin öncüleri olan müzikli gazinolar, geleneksel olarak gayrı müslimlerce işletilmekle beraber Tanzimat sonrası gittikçe yavaşlayan ve ortadan kalkan kontrolle Müslümanların devamının yoğunlaştığı birahane ve meyhane gibi eğlence merkezlerinin çoğalmasının önemli bir rol oynadığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Çalgılı kahvelerde her ne kadar klasik âşık tarzının "usta malı" eserleri çalınıyor ve hürmetle yâd ediliyor ise de bu usta mallarının nakledildikleri sosyo-kültürel bağlam vaktiyle üretildikleri sosyo-kültürel bağlamlardan tamamen farklıydı ve icra edildikleri yeni ortamda genel bir "türküleşme" süreci içinde ağırlıklı olarak yerine getirdikleri en önemli işlev eğlence idi. Çalgılı Kahveler adından da anlaşılacağı üzere âşıkların atışacağı, muamma askı asacağı, hikâyeler anlatacağı kısaca klasikleşmiş formuyla âşık icra töresinin hüküm ferma olduğu mekânlar değildi. Herhangi bir gelenek disiplini görmemiş mevcut sosyal normlar karşısında bile bir ölçüde bigâne kalmakla eşanlamlı olan "külhanbeyi" ve "tulumbacılık" modasının mensuplarının veya zümresinin usta malları dinleyerek eğlendiği ve bir nevi güç ve kuvvet düellosunun çoğu zaman edep dışı kabul edilen ifadeleri de içererek mani ve semai atışmalarına dönüştüğü yerlerdi.

Bununla beraber Tahir Alangu'nun da "Tulumbacı şâirlerin edebiyatında en mühim yeri işgal eden destanlar, koşma şeklinde ve 11 heceli olarak tanzim edilirlerdi" (1943: VII) diyerek belirttiği gibi destanların ve destancılığın bir yerde oluşmasında önemli bir rollerinin olduğu bu yeni ortamlarda hayatiyetlerini sürdüren en önemli Âşık Edebiyatı mahsulü olduğunu görmekteyiz. Bunun nedenlerinden birisi yazılı kültür ortamında üretilen destanların satılmasıyla destancılığın başta

İstanbul olmak üzere tedricen taşrada kazandığı önem ve prestij olsa gerektir.

Destancılığın getirdiği şöhret için bir dönem İstanbul'un sayılı destancılarından olan Vasıf Hiç (Üsküdarlı Vasıf Hoca) Üsküdar'ın ileri gelen zenginlerinden Boşnak Ağa'nın kendisine gösterdiği aşırı ilginin sebebini açıklarken "Destancılıkla şöhret bulmuşum." (Alus 1948: 3021) diyerek destancılığın bir zamanlar İstanbul'daki önemsenmesine dair fikir vermektedir.

Bu sosyo-kültürel atmosfer içinde İstanbul merkezli yazılı kültür ortamı destancılığı âşık tarzı destanların tematik olarak, sözlü kültür ortamına nazaran daha da çeşitlenmesini sağlamıştır.

Destancılığın İstanbul'da tematik çeşitlenmeler olarak aldığı şekli Sermet Muhtar Alus (1948) şöyle özetlemektedir:

1-"Şehri harap etmiş büyük depremler, büyük yangınlar, hastalık salgınları gibi afetler.

2-İstanbul'da geçim sıkıntısı yaratmış harbler, ihtilaller.

3-Sonu kızın veya oğlanın ölümüne kadar varmış hazin aşk maceraları; veremden ölmüş güzel oğlan ve kızlar;

4-Muhitini ve belki de bütün İstanbul'u üzmüş, heyecana düşürmüş cinayetler, intiharlar, kazalar;

5-Büyük şehrin çarşıları, hamamları, deniz hamamları, mesireleri, meşhur meyhaneleri ve oradaki alemler;

6-Yatılı mektep hayatı, kışla hayatı;

7-Tulumbacılık hayatı, yangın tulumbaları sandıklarının ve uşaklarının methi;

8-Türlü cilveleri ile evlilik, karı-koca hayatı, bekarlık hayatı;

9-Gençlere nasihat;

10-Mahbub veya nigar ile oynaşma yolunda usuller, işmarlar:

11-Nazenin hanım evinde zampara baskını vak'aları:

12-Dedikodusu şehre yayılan büyük rezaletler:

13-Türlü san'atlar ve esnaf hayatı:

14-Namlı kabadayılar, namlı bıçkınlar, güzellikleri şöhret olmuş nevcivanlar:

15-Liman vapurları, tramvaylar, köprüler..." (Alus 1948: 4520-4521)

Bu liste göz önünde bulundurularak İstanbul dışında tutulmuş cönklerin genelinde yer alan destanların konuları ile mukayese edildiğinde -ki bu konuda ömrü boyunca Anadolu'da hâkimlik yaptığı yerlerde bulabildiği cönkleri toplayan ve topladığı cönklerdeki destanlar Pertev Naili Boratav tarafından yayına hazırlanan Ahmet Şükrü Esen'in eseri (1991) sadece bir fikri vermek için sanırım iyi bir örnek olabilir- destanların tematik çeşitlenmesinde İstanbul'da doğup gelişen yazılı kültür ortamı destancılığının rolü anlaşılabilir.

II. Meşrutiyetle birlikte basından sansürün kalkmasıyla birlikte gittikçe gelişen basın ve İstanbul'da şekillenmeğe başlayan tiyatro kumpanyalarının faaliyetleri gibi yeni eğlence formları karşısına 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çıkan "semai kahveleri" de işlevlerini kaybederek kaybolmağa yüz tutarlar.

Âşık edebiyatının klasik âşık kahveleri geleneği üzerine bina edilmek istenilen "Semai Kahveleri" veya "Çalgılı Kahveler" İstanbul'a has bir zümre olan "Külhanbeyi-Tulumbacı" zümresiyle özdeşleştirilecek kadar bu zümrenin kontrolünde olması ve bu zümrenin İstanbul ile sınırlılığı semai kahvelerinin İstanbul dışında yaygınlaşmasını önlemiştir.[37] Semai Kahvelerinin İstanbul dışına yaygınlaşmamalarının ve gittikçe işlevlerini kaybederek yok olmalarının bir başka nedeni de, İstanbul'da 1880'lerde ortaya çıkan ve II. Meşrutiyet sonrası yaygınlaşan batılı bir kurum hüviyetinde olmakla birlikte Cumhuriyet dönemine kadar gayrimüslim kadın konsmatrislerin, rakkaselerin ve diğer icracıların alaturka müzik eşliğinde yer aldığı içkili gazino, birahane ve gece klüpleriyle birlikte Beyoğlu veya Beyoğluvâri yaşam tarzıdır.[38]

---

[37] İstanbul dışında başta Bursa olmak üzere bir iki istisna şehir dışında semai kahveleri açılmamıştır.

[38] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Refik 1988; Kayaoğlu 1992; Sevengil 1993).

Bununla beraber 1912-1922 Büyük Harp döneminde destancılık özellikle kamuoyunu bilgilendirme ve harekete geçmeye yönlendirme işlevlerine yönelik olarak gerek devlet tarafından[39] ve gerekse sivil kurumlar tarafından kullanılmış bu dönemde kazanılan ve kaybedilen savaşlar ve bunlarla ilgili mevzii konular âşıklarca destanlaştırılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise, âşık tarzı destanların basımı İstanbul'dan ziyade, İstanbul gazetelerinin akşam ve sabah gazetesi olarak yayınlanması ve haber kaynaklarına ulaşımın evrensel standartlara yaklaşması başta olmak üzere, Anadolu'da matbaaların yaygınlaşmasının ve söz konusu destanların tüketici kitlesinin çoğunluğunu Anadolu'da oturanların oluşturması gibi nedenlerle Anadolu'ya kaydığı söylenebilir. Bununla birlikte, Türk basının merkezi olan Cağaloğlu, aynı zamanda "halk kitapları" adıyla bilinen Âşık Tarzı Edebiyat Geleneğinin, "Âşık Garip ile Şahsenem", "Köroğlu", "Kerem ile Aslı", "Tâhir ile Zühre", "Emrah ile Selvihan," "Elif ile Mahmut", "Kirmanşah", "Hz. Ali Cenkleri", "Battal Gazi", "Hamzanâme", "Ebû Müslim Cenkleri" vb.. "halk hikâyelerinin basıldığı ve başta Malatya Darendeli çerçiler olmak üzere merkeplerle Cağaloğlu'ndan alınan bu kitapların Anadolu'nun dört bir köşe bucağına götürülerek satıldığı bilinmektedir. Büyük bir çoğunluğu taş basması ve litografya yöntemleriyle 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında basılan kitapların latin harflerine aktarılarak yapılan ufak tefek değişikliklerle yeniden basılmasından ibaret olan İstanbul, Babıali veya Cağaloğlu merkezli bu basım-yayım faaliyetinin başta Âşık Tarzı Kültür geleneği olmak üzere Türk kültür hayatında son derece önemli ve olumlu sonuçları olduğunu düşünüyor ve gelecekte yapılması gereken araştırmalar olarak araştırmacıların dikkatine sunuyoruz.

Öncelikle, Cumhuriyet döneminde okuma-yazma öğrenen geniş kitlelerin

[39] Bu yıllarda Türk Ordusu içinde de propoganda amaçlı âşık tarzı destan yazan ve bunları askerlere ve halka dağıtan bir birim kurulmuştur. Bu konuda bkz. (Çobanoğlu 2000).

daha önceki kuşakların sözlü ve yazılı kültür ortamlarında edindikleri geleneksel kültürel mirasın edinilmesini sağlamaları ve geniş kitlelerce okunan materyal oluşturmaları bakımından Âşık Tarzı Edebiyat geleneğinin manzum-mensur karışık halk hikâyelerinin İstanbul Babıali veya Cağaloğlu'nda latin harfleriyle yayınlanması ve bu materyalin Anadolu'nun en ücra köşelerine dahi merkepli çerçiler marifetiyle ulaştırılması, geleneğin Cumhuriyet kuşaklarınca da tanınması ve sevilmesi yönünden son derece önemli bir işleve sahiptir.

Aynı şekilde söz konusu basın-yayın ve çerçiler eliyle dağıtım faaliyeti eğitim ve öğretim tarihimiz açısından da başka bir çalışmanın konusunu oluşturacak kadar önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda, yukarıda işaret ettiğimiz halk kitaplarının aynı ad ve konulu pek çok senaryo ve dolayısıyla filme de konu edilmiş olmasını gerek sinema tarihimiz ve gerekse onun geleneksel kaynakları konusunda yeni araştırmalar yapılmayı bekleyen konulardan birisini oluşturduğuna işaret etmekle yetiniyoruz. Aynı bağlamda, sokaklarda satılan âşık tarzı destanlar ile yaygın olarak "Türk filmi" ön yargısıyla edilen 40, 50 ve 60'lı yıllarda çekilen pek çok filmin konularını tematik olarak motif, olay örgüsü bazında dikkat çekici örtüşmelerin söz konusu olduğunu eklemeliyiz. Belki daha da önemlisi, yazılı kültür ortamı destanlarıyla, "arabesk" olarak nitelendirilen müzik geleneğimizin kullandığı güfteler arasında, bu güne kadar hiçbir araştırmacının dikkat etmediği süreklilik, sözlü ve sosyal tarihçilerin bakış açılarının yanısıra halkbilim yöntem ve kuramsal çerçeveleriyle donanmış araştırmacısını bekleyen konuların başında yer almaktadır.

III. Elektronik Kültür Ortamı'nda Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul

Âşık Tarzı Kültür ve Edebiyat geleneğinin ürünlerinin plak, teyp, radyo, cd ve dvd gibi elektronik olarak kaydedilmiş icralarının radyo, tv ve internet gibi elektronik kanallarla geniş yığınların tüketimine sunulması olgusunu, elektronik kültür ortamında âşıklık geleneği olarak adlandırıyoruz. Yaygın olarak bilindiği gibi, gerçek

anlamda oluşup şekillenmesi, Unkapanı Müzik Çarşısı'nda[40] dolayısıyla da, İstanbul'da gerçekleşen bu son merhalenin de özelliklerini ana hatlarıyla da olsa ele almak yararlı olacaktır.

Ülkemizde elektronik kültür ortamının başlangıcı 1900'lü yılların başında gramofonla olmuştur. İlk Türkçe plaklar 1900 yılında Almanya'da The Gramophne Ltd. şirketi tarafından yayınlanır (Anhegger 1991: 35). 1912-1932 yılları arasında yapılan 78'lük taş plakların muhtevasını analiz eden bir araştırmadan bu dönemde Türk Sanat ve halk musikisi ile ilgili plakların yanısıra dönemin Meddah Sururî, Meddah Mazlum, Hazım Körmükçü gibi tanınmış meddahlarından yapılan kayıtlarla orta oyunu, karagöz gibi geleneksel Türk halk tiyatrosuna ait metinlerin yer aldığını öğreniyoruz (Anhegger 1991).

Bununla beraber söz konusu dönemde âşık tarzı mahsüllerin kayıtlarına dair herhangi bir bilgi yoktur. Âşık tarzı mahsüllerin kayıtları yerli plak sanayinin kurulmasından 1932 yılından sonra başlamış olmalıdır. Ancak bu güne kadar bu konuda herhangi bir araştırma yapılmadığı gibi ne acıdır ki- söz konusu materyah içeren bir arşivleme hatta bibliyografya tespit çalışması dahi yapılmamıştır. Bu nedenle bu konuda bir tahminden öteye geçmeyen bir saptamadan başka bir şey söyleyebilecek durumda değiliz.

Gramofonu takip eden en mühim elektronik yenilik ise radyo yayınlarıdır. Radyo yayınları, 1940'lı yıllardan itibaren Muzaffer Sarısözen ve arkadaşlarının gerek derlemeleri ve gerekse "mahalli sanatçı" olarak takdim edilen ve bir çoğu âşık olan "Yurttan Sesler" gibi proğramlarla hem mahalli ezgilerin ulusal seviyede yaygınlaşmasını hem de Âşık Veysel, Âşık Dâimî, Âşık Hüseyin Çırakman gibi bazı sözlü ve yazılı kültür ortamı âşıklarının ülke çapında tanınmasını sağlamıştır.[41]

[40] Unkapanı Müzik Çarşısı'nın sosyal-kültürel tarihi, bir monografi bütünlüğünde acilen gerçekleştirilmesi gereken çalışmaların başında yer almaktadır.

[41] Elektronik medyadaki gelişime paralel olarak, Âşık Tarzı Gelenek son on yılı aşkın bir zamanda birkaç ulusal ve pek çok yerel radyo ve tv kanalında, âşıkların canlı program yaptığı hatta telefon bağlantılarıyla yarı interaktif programların yıllarca devam etmekte olduğu mutlaka yakinen takibi ve tahlili gereken yeni bir gelişme çığırı ve çizgisi yakalamıştır.

Radyo yayınlarından sonra elektronik kültür ortamının söz, ezgi ve müziğin kaydedilerek dondurulması bir başka ifadeyle söz ve müziğin icralarının kaydedilerek paketlenmesi (mediated performances) anlamında 1960'larda plak ve pikapların kullanılması yaygınlaşır. Pikap ve plakları, kasetçalarların ve kasetlerin 1970 lerden sonra yaygınlaşması takip eder.

1970'li yılların başından itibaren televizyon yayınları başlar ve yaygınlaşır. Bu süreçte A. Kutsi Tecer'in başlattığı ve Muzaffer Sarısözen gibi bir anlamda talebelerinin takip ettirdiği hareketin ötesinde âşık tarzı mensuplarının elektronik kültür ortamında yer alışları şuurlu bir kültür proğramından ziyade tamamen serbest piyasa ticari mantığı içinde ekonomik kazanç esasına göre şekillenir.

1960'lı yıllarda başlayan işçi olarak sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine dış göç, genel olarak Âşık Tarzı Edebiyatın 1960'lar sonrası inkişafında ve özellikle de elektronik kültür ortamına geçiş sürecinde son derece önemli katalizör rolü oynadığı görülmektedir. Dış göç olgusu, hem yurt dışındaki işçiler ve hem de onların Türkiye'de kalan yakınları açısından düşünüldüğünde son derece geniş bir kitleyi içine alan ulusal seviyede etkileri olan bir sosyal hareketlilikti.[42]

Ancak, elit Türk sanatçıları ve aydınları bu büyük kitlenin, gerek genelde "köylü ve cahil" oluşundan ve gerekse söz konusu yıllarda kendilerinin içine düştükleri politik kutuplaşma girdabı ve ideolojik bağnazlık nedeniyle, Avrupa Türklerinin meselelerini dile getirmede 1980'li yılların başlangıcına kadar hirkaç göstermelik eserin ötesinde hiç bir şey yapmadılar. Onları kaderleriyle başbaşa bıraktılar.

Dış göçle Batı Avrupa'ya özellikle de Batı Almanya'ya giden ve 1970'lere doğru büyük kitlelere ulaşan Avrupa Türkleri çoğunluk itibariyle Orta ve Doğu

[42] Bu baglamda Âşık Neşet Ertaş'in çeyrek yüzyıldır sanat yasanını Almanya'da sürdürmesi son derece anlamlıdır (Tokel 1999: 40). Daha da önemlisi bizim burada dikkati çektigimiz Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve Avrupa Türkleri ilişkisi daha geniş hacimli çalışmalarla müstakilen değerlendirilmesinin gerekliliğidir.

Anadolu'nun kırsal kesiminden oluşmaktaydı. Dolayısıyla Âşık Tarzı Edebiyat geleneğinin diğer bölgelere göre daha canlı olarak yaşamakta olduğu bu bölgelerden giden işçilerin yaşadıkları sosyo-kültürel sıkıntıların çok kısa bir sürede âşık tarzı şiirin yeni temaları olarak âşık tarzı şiir repertuarında yer almıştır. Bu temaların temelini teşkil eden "gurbet olgusu" ve ona dayalı temalar zaten başlangıcından beri âşık tazının ana temalarından biriydi ve bilhassa Almanlarla yapılan evliliklerin ve "yuva yıkılma"larının ön plana çıktığı bu yeni ve "acı gurbet" ve meseleleri Âşık tarzı Edebiyat geleneğine ve etkileyiciliğine güç katmıştır denilebilir.[43]

Bu cephesiyle dış göç âşık tarzının yeni veya yenilenmiş konularla tematik olarak zenginleşmesini sağlamıştır. Öte yandan bu gelişmeyi mümkün kılan ekonomik ve teknolojik gelişmelerdir. Milyonlarla ifade edilen dış göç ve giden işçilerin bir anda Türkiye standartlarının çok üzerinde olan ekonomik kazançlarının verdiği refah ile birlikte âşık tarzı için son derece ideal bir pazar ortaya çıkarmıştır. Ancak eğer elektronik kültür ortamının plakla başlayan ve kasetle devam eden kaydedilmiş icralara dayalı teknolojik yenilikleri olmasaydı, sadece sözlü kültür ortamı ve yazılı kültür ortamı teknolojileri ile âşık tarzı mensuplarının bu pazarı ne denli değerlendirilebileceği ortadadır.

Dahası, dış göçle yurtdışına giden işçilerin elektronik kültür ortamının ve dolayısıyla genel olarak âşık tarzı mahsüllerin özellikle de elektronik kültür ortamı destanlarının yaygınlaşmasına katkılarını ikiye ayırmak mümkündür.

Birincisi kanunî ve kaçak yollardan getirdikleri çok miktardaki transistörlü radyo, pikab ve kasetçalarla elektronik kültür ortamı ürünlerinin yurt içinde tüketicisinin yaygınlaşmasını bir başka ifadeyle iç pazarın büyümesini sağlamışlardır.

[43] Bu bağlamda, 1960'lı yılların sonunda, o dönemde ulusal düzeyde yeni tanınmaya başlanan genç bir âşık olan Karslı Âşık Murat Çobanoğlu'nun "Almanya Almanya ben gibi damat bulaman ya" gibi mısraları havi "Almanya Destanı" adlı plağının iki kez "Altın Plak Ödülü" alacak kadar satması konuyu daha da anlaşılır kılacak güzel bir örnek olarak verilebilir.

İkincisi ise özelikle Avrupa'da karşılaştıkları sosyo-kültürel meseleleri dile getiren elektronik kültür ortamı ürünleri için tüketici olarak yurt dışında oluşturdukları dış pazardır. Dış pazar gerek ekonomik olarak cazibesi ve gerekse teknolojik imkânları nedeniyle kısa sürede pek çok Türk elektronik kültür ortamı ürünün üretildiği bir yer olmasını da sağlamıştır. Bu süreçte âşık tarzı mahsüllerin elektronik kültür ortamında üretilmesini kolaylaştırmış ve yaygınlaştırmıştır.

Mesela daha önce yazılı kültür ortamı destancılığın son döneminde önde gelen isimlerinden biri olan Âşık Hüseyin Çırakman, yazılı kültür ortamından elektronik kültür ortamına geçiş sürecini ve bu süreçte dış pazarın rolünü şöyle ifade etmektedir: "1964'lerde falan ben destancılığı bıraktım. Ondan sonra işte dernek kurduk konserlere gitmeğe başladık, radyoda proğram aldık, kaset doldurduk. Dört tane kasetimi Almanya'da doldurdum. Türkiye'de plaklar doldurdum." (Çırakman 1995a).

Âşık tarzı mahsüllerin ve özellikle destanların elektronik kültür ortamında yaygınlaşması, tıpkı son dönem yazılı kültür ortamı destancılığının Kore harbi ile beraber yaygınlaşması gibi bir savaşın neticesi olarak gerçekleşir. Bu savaş, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'dır. İhsan Hınçer'in yaptığı bir derleme çalışmasından (Hınçer 1975) sadece 1974 Temmuz'undan 1974 Aralık ayına kadar 20 aşkın âşık tarzı destanın Unkapanı Müzik Çarşısında yer alan şirketler tarafından plak halinde yayınlandığını öğreniyoruz.

Bu nedenle Kıbrıs Barış Harekatı âşık tarzı destanların elektronik kültür ortamında yaygın olarak üretilmeğe başlanılışının gerçek anlamda başlangıcını teşkil etmektedir. Bu arada dikkate çekici bir başka parelellikde, Kıbrıs Barış Harekatı ile son bir defa hareketlenen yazılı kültür ortamı destancılığının bir kaç temsilcisinin dışında destan bastırıp satmak anlamında faaliyetinin sona ermesidir. Bu yazılı kültür ortamı destancılığından elektronik kültür ortamı destancılığına geçiş konusunda bir kaynak kişimizin gözlemleri son derece dikkat çekicidir: "1970'lere kadar plak vardı.

Plak döneminde bu destanlar bilhassa trenlerde, garlarda, otobüs terminallerinde devam ediyordu. Kasete geçildiğinde, sanatçılar (âşıklar) bu ağıt destanları kasete okuyunca halk artık kasedi aldı, destancılara yer kalmadı."(Ballıktaş 1994).

Söz konusu süreci yaşayan âşıklardan birisi olan Âşık Murat Çobanoğlu ise yazılı kültür ortamından elektronik kültür ortamına geçişi ve bu bağlamda âşık tarzı destanların durumunu şöyle ifade etmektedir: "Bundan ancak 30 sene önce öyle askerde ölen kalan birine veya hanımına yahutta bir depreme bir âşık destan yazıyor ve bunu bastırıp eline 400-500 tane destan alıp şehirlerde yolların kenarında, trenlerde veya otobüslerde çağırır söyler satardı. Şimdi o türler kalktı, yani şimdi onun yerini kasetler aldı. Eskiden plaklar vardı. Şimdi destanlar kasetlerle satılıyor." (Çobanoğlu 1995).

Hakikaten de, plak ve pikaba nazaran daha kolay taşınır ve her kasette 10-15 ayrı parçaya yer verebilen ve kasetten kasete kayıt kolayhğı bulunan kasetçalar ve kasetlerle birlikte daha doğrusu bu aletlerin geniş kitleler tarafından yaygın olarak kullanılmağa başlanılmasıyla birlikte profosyel anlamda yazılı kültür ortamı destancılığı sona erer.[44] Yazılı kültür ortamında destancılık yapmakla beraber sesi ve sazı olan, sözlü kültür ortamı âşıklığının gereklerini yerine getirebilenler çalıp söyledikleri âşık mahsüllerini İstanbul'daki Unkapanı stüdyolarında kaydettirerek piyasaya sunarlar.

Yakın zamanlara kadar, toplıca İstanbul Unkapanı Çarşı'sında bulunan müzik şirketleri ve sektörü ki tıpkı film sektörü için "Yeşilçam" denildiği gibi kısaca "Unkapanı" adlandırmasıyla da yaygın olarak kullanılır- elektronik kültür ortamının tartışmasız lideri ve merkezidir. Burada başta "Harika Plakçılık" olmak üzere pek çok

[44] Nitekim günümüzde de amatör anlamda veya hobi olarak yüzlerce insanın destan yazdığı hatta bunları fotokopi yoluyla çoğaltarak eş dost ve arkadaşlarına dağıttığı görülmektedir. Özellikle PKK meselesi ve Afganistan, Bosna, Kosova ve Çeçenistanla ilgili bu tür büyük miktarda destanlar yazıldığı dikkatimizi çekmiştir. Aynı şekilde Kocaeli ve Sakarya merkezli büyük depreme de hem yazılı hem de elektronik kültür ortamlarında pek çok destan söylenmiştir.

şirket tarafından elektronik kültür ortamında kasetlere kaydedilerek satışa arz edilen eserler arasında âşıkların anlattığı "halk hikâyeleri"nden, ustamalı türküler, destanlar, yeni yaratılan eserler ve hatta âşık atışmalarına kadar çeşitli âşık tarzı mahsüller yer almaktadır.

Öte yandan elektronik kültür ortamı iletişim teknolojisinin âşık tarzı şiir geleneği mensuplarınca kullanılmağa başlanılmasıyla birlikte bugüne kadar pek dikkate alınmayan başka gelişmeler de ortaya çıkar. Bunlardan açık ve gözlenebilen sonuçları itibariyle elektronik kültür ortamı teknolojisinin âşık tarzı üzerinde açık fonksiyonlarından biri diyebileceğimiz, mahalli âşık havası mahiyetindeki ezgilerin elektronik kültür ortamınında kaydedilen icraları yoluyla kolayca ve çoğu zaman hiçbir ekonomik külfete girilmeksizin yurdun hatta dünyanın dört bir yanına dağılmasıdır. Bunun neticesi olarak mahalli âşık havaları radyo ve televizyonun da etkisiyle süretle mahalli seviyeden ulusal seviyede bilinir ve çalınır hale gelmiştir.

Büyük şehirlerde yaygınlaşan saz-bağlama okullarında söz konusu havaların öğretilmesiyle de yeni yetişen âşıklar arasında sadece bir yörenin değil birkaç yörenin âşık havalarını kullanabilir hale gelmişlerdir. Bu açık fonksiyondan ötürü geleneğin yozlaşmasından söz etmek isteyenlerin gözden kaçırdığı bir nokta söz konusu gelişmelerle birlikte her ne kadar henüz geçmiş yüzyılların şaheserleri ile boy ölçüşebilecek estetik seviyede eser vermemişse de âşık tarzı şiir geleneğinin geçmişin şaheserlerini seslendirirken mahallilikleri aşarak yeniden Türk toplumunun bütün sosyo-kültürel katmanlarına seslenebilen ulusal bir terkip olarak kazandığı ivmedir. Özellikle, "türkü formunda beste" olarak nitelendirilen gelişme çizgisi geleneğin yeni dönüşümlerle gelişmesi bağlamında son derece dikkat çekicidir. Bu hususun bir başka yönü de dinleyici cephesidir ki, âşık tarzı mahsüllerin gördüğü ilgi veya dinleyici icracı sayısındaki artış da yine elektronik kültür ortamı teknolojisinin kullanımı ile yakınen ilgilidir.

Kanaatimizce elektronik kültür ortamı teknolojisin âşık tarzında

kullanılmasının bir de gizli fonksiyonları söz konusudur. Bunların başında günümüz âşık adaylarının adeta "gizli çıraklık" dönemi diyebileceğimiz âşık tarzı mahsülleri içeren kasetleri dinlemesi ve bu tür eserler meydana getirme istidadında olanların yaptıkları denemeleri kendi kendilerine kasetlere kaydetmeleridir.[45] Daha sonra da kaydettikleri kasetleri usta bildikleri âşıklara dinleterek onların tenkit ve tavsiyelerini almalarıdır. Bu yolla geleneksel olarak erkek egemen yapının ürünü olan âşıklık geleneğine uzak kalan kadınlar arasından son yıllarda gittikçe artan sayıda ve başarılı "kadın âşıkların"yetişmesi olgusu ortaya çıkmıştır.

Elektronik kültür ortamı teknolojisinin âşık tarzı mensuplarınca kullanılmasının ortaya çıkardığı yeni bir sosyo-kültürel olgu "özel ağıt-destan kasetleri"dir. Bilindiği gibi âşık tarzı geleneğin, Ozan-Baksı geleneğinden devraldığı işlevler arasında yas tuturmaya yönelik bir anlatım tutumu ve ezgilerle yaratılıp icra edilen ağıt-destanlar Türk kültür tarihi boyunca kesintisiz olarak süreklilikleri bakımdan son derece önemli bir kültürel olgudur.

Özellikle, İslamiyet'le çatışmasına rağmen Türk sosyo-kültürel yapısında devam edegelen yas tutma törenleri ve bu törenlerde yas tutturmaya yönelik bir anlatım tutumu ile yaratılıp icra edilen ağıt-destanların ritüelistik işlev ve buna dayalı olarak icra edilecekleri ezgi ve anlatım tutumunun (edanın) değişmesiyle eğlence veya eğlendirme işlevi yüklenilerek türküleşmeleri neticesinde sözlü gelenekte yaşamağa devam ettikleri bilinmektedir. Âşıklar gerek sözlü kültür ortamında gerekse yazılı kültür ortamında Âşık Hüseyin Çırakman'ın "Bazen destanlarımızın altındaki adresi gören tanımadığımız adamlar geliyordu. Bize haber veriyorlar veya işte benim şeyim var şunum bunum var bana bana bir türkü diye geliyorlardı. Çok böyle muskacı gibi olduyduk" (Çırakman 1995a) dediği gibi çoğunlukla sipariş üzerine bu tür ağıt-destanlar meydana getirmişlerdir.

---

[45] Elektronik kültür ortamının gelenek ve özellikle de kadın âşıklar üzerindeki tesirlerine dair daha fazla bilgi için bkz. (Çobanoglu 1998c).

Elektronik kültür ortamında ise, meydana getirilen ağıt-destanlar âşık tarafından, Âşık Mustafa Aydın'ın "Adamın bir yakını trafik kazası geçirmiş. Gelmiş benden destan istiyor. Ona onun anlayacağı dilden anlatarak kaset yapıp vermişimdir" (Aydın 1996) şeklinde belirttiği gibi kasete kaydedilmekte ve siparişi verene teslim edilmektedir.

Buraya kadar gelenekte değişen bir taraf yoktur. Ancak ağıt-destanı kaydetmede kullanılan teknoloji ve malzemeden kaynaklanan bir hususiyet farklılıklar meydana getirmektedir. Bu farklılıkları ele almadan önce nerdeyse tamamı özet-ağıt destan kasetler meydana getiren, Orta ve Doğu Anadolu âşıklarından birisi olan Âşık Mustafa Aydın'ın konuyla ilgili değerlendirmelerini vermek faydalı olacaktır: "Destanı olarak yazıp sattıklarım daha çok ağıta yönelik mesela bir trafik kazasına maruz kalmış bir ailenin bir ferdi gelip, işte ailesinin bir bireyini kaybetmiş veyahut başka bir felakete uğramış, bana gelip, bir destan isterse, ben de hemen sazımı alır adamın derdini dinler, eğer dayanabilecekse destanı yazıp, söyleyip veriyorum. Ama başta soruyorum, diyorum ki, ben senin deşarj olman için senin duygularını söze dökücem ama dayanabilecek misin? Eğer dayanacaksa kaset olarak piyasaya, piyasaya derken bütün herkes dinleyecek değil de aile hatırası olarak ömür boyu adam saklamak üzere kendisine bir kaset doldurur ve saklar. Hatta öyleleri olmuştur ki ben zaman zaman duyarım mesela "Âşık Mustafa'nın bize yazdığı kaseti ben ölünce koynuma koyacaksın, mezarıma gömeceksin" diyen insanlarımız olmuştur. Bu kasetlerdeki destanları bu kadar seven, onunla gece-gündüz hatta dinlemediği an büzünlenir, dinleyip ağlar desarj olur insanlarımız. Böyle yani bir nevi biz onlara doktorluk yapıyoruz. Yani dertlerinin dermanı oluyoruz. Deşarj olmaları için yani para tabii parasını da mutlaka veriyor adam. Ama az ama çok, o insanın durumuna bağlı. Adam fakirse ben ona zaten hediye yapıyorum. Yani durumu iyiyse kendisi memnun ediyor âşığını. Böyle oluyor." (Aydın 1995).

Mustafa Aydın'ın konuyla ilgili değerlendirmesinde açıkça görüleceği gibi

özel ağıt-destan kasetler sözlü ve yazılı kültür ortamında üretilen ağıt-destanlardan farklı olarak âşık tarafından kaydedilmiş icra mahiyetinde olmaları nedeniyle ritüelistik ve ikonik işlevleri daimi olarak devam etmektedir. Tabii buna dayalı olarak da, "aile hatırası olarak ömür boyu adam sakla"nmaktadırlar. Bir başka ifadeyle söz konusu özel ağıt-destan kasetleri bir yandan yas süresini uzatmakta öte yandan da ağıt-destanların başka bir işlev kazanmasına mani olmaktadır. Çünkü belki her özel ağıt-destan kaset sahibi falanca âşığın yaptığı "kaseti ben ölünce koynuma koyacaksın, mezarıma gömeceksin" demese de, Erzurum ve Kars çevresinde yaptığımız saha araştırmasında söz konusu kasetlere özellikle vefat eden hanımlara ait olanlara "mahrem" muammelesi yapıldığını ve sevdikleri aile fertlerinin dışında kimsenin dinlemesine müsaade edilmediğini gözledik. Kanaatimizce bu husus bir cephesiyle teknoloji ve halk kültürü arasındaki karşılıklı ilişkilere ve diğer bir cephesiyle de sözlü kültür ortamınında yer alan daimi bir hatırlatıcı veya ikonik hüviyetiyle meydana getirdiği değişmeler bakımından müstakil bir çalışma konusu olacak kadar önemlidir.

Sonuç olarak Âşık Tarzı Kültür Geleneği'nin Türk kültür hayatında yer aldığı yaklaşık beş yüz yıllık zaman dilimi içinde, bu geleneğin sözlü kültür ortamında ortaya çıkmasından, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında kendini yenileyen göreneklere kavuşması süreçlerinde de hep İstanbul merkezli sosyo-kültürel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.[46] Bugüne kadar satır aralarında ima edilen Anadolu ve

[46] İstanbul son yıllarda daha da yoğunlaşan iç göç olgusuna bağlı olarak yeniden sözlü kültür ortamında icra edilen Âşık Tarzı Geleneği'n merkezi olmaya başlamıştır. Erzurum ve Kars başta olmak üzere Anadolu'nun değişik bölgelerinden yetişmiş pek çok ünlü âşık İstanbul ve çevresine göç ederek yerleşmiştir. Bunlar bir yandan mensup oldukları geleneği bilen ve takip eden hemşehrilerinin düğünleri başta olmak üzere eğlencelerine katılmakta diğer yandan da gelenekselleşen "Gülhane Parkı Âşıklar Şölenlerine" katılmakta ve "âşık fasılları" düzenlemektedirler. Aynı şekilde bu âşıkların bir çoğu kaset doldurarak, radyo ve tv programları yaparak veya yapılanlara katılarak "elektronik kültür ortamında" âşıklık geleneğini sürdürmeye çalışmaktadırlar. İstanbul'da açılacak bir "Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Akademisi'nin" ve bunun uygulama mekanı olacak eski İstanbul Tarzı Âşık Kahvebaneleri'nin yeniden ve İstanbul merkezli olarak bu geleneği dirilteceği ve çağın imkan ve ihtiyaçlarına göre şekillendireceğini düşünüyoruz. UNESCO'nun "Gayrıfiziki Kültür" (Non-physical culture) Sözleşmesini imzalayan ülkemizin, en büyük ve zengin sözlü kültür geleneği olan Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği'ni muhafaza ve yenileştirerek devam ettirmek konusunda Belediyelerimize ve "milli burjuva" olarak eve dönmek ve bu topraklardan kazandıklarının hiç olmazsa bir kısmını bu ülkenin insanına ve kültürüne vermek zorunda olan bunu hisseden kapitalistlerimize veya işadamlarımıza ilanen duyurulur.

Rumeli'de kaybolmuş binlerce cöngün yasını tutma sonuçlu, romantik bakış açısı yerine bizim bu çalışmamızda ileri sürdüğümüz İstanbul merkezli ve aydınlar eliyle yaratılan bir "Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği" hipotezine dayalı anlayışın daha gerçekçi ve tutarlı sonuçlara ulaşarak Türk kültür tarihi incelemelerinde yeni tartışmalar açacağını düşünüyoruz.

C.) İstanbullu Âşıkların ve İstanbul Konulu Âşık Şiirlerinden Örnekler:

1.) ÂŞIK: Hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. IV. Murad'ın çok sevdiği "musahibi" Mnsa Çelebi'nin zorbalar tarafından öldürülmesi üzerine yazdığı bir ağıt ve Girit seferine dair söylediği şiirden yaşadığı devir hakkında bilgi edinilebilmektedir. Büyük bir ihtimalle, Yeniçeri Ocağından yetişmiş bir "ordu şâiri" olmalıdır. Âşık'ın şiirlerinin çağdaşlarına göre divan edebiyatı etkisinden oldukça uzak oldnğu göz önünde bulundurularak Âşık Tarzını teşekkül ettiren kadronun öncüsü veya prototipi olmak ihtimali düşünülebilir. Dahası, yaşadığı dönem şiirlerindeki uslûbu ve saraya muhtemel yakınlıklarıyla birlikte "Âşık" şeklindeki mahlası düşünüldüğünde Âşık Tarzı'nın kahvehane ve İstanbul merkezli teşekkülünde rolü olan ilk âşıklardan birisi olması çok kuvvetli bir ihtimaldir.

1

Kuğumu yâre gönderdim
Kuğum eğlendi gelmedi
Selâmetle gelür derdim
Mûsâ'm eğlendi gelmedi

Ne hâlet geldi serine
Mecnun mu oldu yerine
Âşık mı oldu birine
Mûsâ'm eğlendi gelmedi

İştiyâkım hadden aştı
Hasretiyle ciğer pişti
Eşinden ayrı mı düştü
Mûsâ'm eğlendi gelmedi

Âşık der acep ne hâl oldu
Yâd avcıya şikâr m(ı) oldu
Bizden gayri yâr mu buldu
Mûsâ'm eğlendi gelmedi (Köprülü 2004:157).

2

A sultanım nazarıma bir zaman
Durduğum günleri gösterse Mevla
Ol servi kaddi kaşları kemanı
Gördüğüm günleri gösterse Mevla

Âşıklığım tamam oldu arada
Fitillerim işler oldu yarada
Şahım ile hemdem olup murada
Erdiğim günleri gösterse Mevla

Gökte meleksin inmeyesin arza
Kim görürse âşık olur bu tarza
Sen şeh-i hûbana bu bende arza
Girdiğim günleri gösterse Mevla

Der ki Âşık dost hayali aynıma
Dolayaydım kollarını boynuma
Bir gece alıp o yâri koynuma
Sardığım günleri gösterse Mevla (Ergun t.y.c.:17).

3

Âlem bîzar oldu benim zârımdan
Bir âşık bülbülüm gülden usandım
Ayırdılar beni nazlı yârimden
Çeşmim yaşının selinden usandım

Felek alnımıza çekmiştir kalem
Aşk bir âfet imiş gayri ne diyem
Bizi söyleşirler şu halk-ı âlem
Bizi söyleşen dillerden usandım

Kahpe rakip kanımıza kandın mı
Çözülmüş yâremin sîne bendi mi
Fikredip bitirdim kendi kendimi
Cihandan el çektim candan usandım

Garip Âşık neyler bay ü gedâyı
Çekilmez güç olur feleğin yayı
İstemem cihanı dünyayı canı
Bana nasihat verenden usandım (Öztelli 1955:97).

4

Dîvaneyim aklım kalmadı serde
Bir kaşları keman aldı da gitti
Aşkın deryasına açuben yelken
Bî-kıyas ummana daldı da gitti

Yârin şehrine uğrar ise yolum
Yüz sürüp pâyine arzedem hâlim
Ahdine durmadı şol kanlı zâlim
Beni ferdalara saldı da gitti

Medhini ederim doluda câmda
Naziri bulunmaz Urum'da Şam'da
Sevdalı bülbülüm kaldım figanda
Gül gibi yüzüme güldü de gitti

Zâlim felek yine gösterdi işler
Gözlerinden akar kan ile yaşlar
Yüreğimdeki yârelerim işler
Gamzesi sînemi deldi de gitti

Bârekâllah ne hoş yaraşır allar
Leblerinden akar sükkerle ballar
Der Âşık eğnine aldığım şallar
Hayali gözümde kaldı da gitti. (Öztelli 1955: 96).

5

Şu karşıdan bin naz ile
Gelen dilber aşk olsun
Lûtf edüp hâtırım ala
Alan dilbere aşk olsun

Görücek kaşı hilâli
Kimsenin kalmaz mecali
Şakıyup bülbül misâli
Gülen dilbere aşk olsun

Emanet Bâri Huda'ya
Kulak ver dinle sadaya
Tenhaca bizim odaya
Gelen dilbere aşk olsun

Tel tel etmiş zülüf bendin
Teslim etse nolur kendin
Bu Âşık'ın derdimendin
Bilen dilbere aşk olsun (Öztelli 1955:99)

2.) KAYIKÇI KUL MUSTAFA: IV. Murad'ın Bağdat seferine katıldığı eserlerinden anlaşılmaktadır. Doğum tarihi ve yeri bilinmeyen şâirin Abaza Hasan Paşa'nın isyanı dolayısıyla söylediği destanından hareketle 1559'dan sonra öldüğü düşünülmektedir. Kayıkçı Kul Mustafa eserleri ve mahlası açısından doğrudan diğer Garp Ocaklılar gibi bir "ordu şâiri" olarak düşünülebilir. Ancak gerek yaşadığı dönem ve gerekse Âşık Tarzı'nın önde gelen temsilcileri üzerindeki tesirleri düşüldüğünde onu Tarz'ın teşekkülünde yer alan İstanbul'lu bir şâir olarak düşünmek imkân dâhilindedir.

6

Hazret-i Eyub'da kılıç kuşandı
Gittiği yollara kumaş döşendi
Kızıltaş da korktu kendi uşandı
Sultan Murad geldi açılın dağlar

Hezârân kalkanlar yahşi koçaklar
Pür-silâh olmuştur önce köçekler
Baş eğin selâma durun çiçekler
Sultan Murad geldi açılın dağlar

Hakikat bülbülü öter gül ister
Yavru şahin turna kovar tel ister
Kağanmış arslanlar şimdi çöl ister
Sultan Murad geldi açılın dağlar

Şimdengeru Bağdad bizim ilimiz
Varın tedarik görünüz çölünüz
Kurtların beyleri solda durunuz
Sultan Murad geldi açılın dağlar

Kul Mustafa'm bunu böyle söyledi
İndi aşkın deryasını boyladı
Kuloğlu da muhanneslik eyledi
Sultan Murad geldi açılın dağlar (Köprülü 1962:145).

7

Kalktı yelken eyledi Murad Reis,
Başbaşa düşmana varırın demiş
Vaktinize hazır olun gâziler
Ya ser verir ya ser alırım demiş

Biz şaşırttık ol düşmanın yolunu
Kimse bilmez gâzilerin hâlini
Hazır edin kumandanın birini
Alurum yedekte sürürün demiş

Türk pîrleri eydür kurtarın bizi
Biz de dedik Allah kurtarır sizi
Ölenimiz şehit öldüren gâzi
Gün bugünkü gündür ururun demiş

Kul Mustafa'm daim söyler özünden
Gâziler de cenk eylemiş yolundan
Koyverin Türkü bilek demirinden
Boyuna küffârı ururun demiş (Köprülü 2004:145).

3.) ÂŞIK ÖMER: Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneğine mensup âşıklarca "pîr" kabul edilen Âşık Ömer'in Konya, Aydın veya Kırımlı olduğuna dair iddialar varsa da bu husus kesinlik kazanmamıştır. Ancak, gençliğinde askerlik yapan muhtemelen devlet hizmetleri nedeniyle pek çok yeri gezip gören âşığın, küçük yaşlardan itibaren hayatının İstanbul'da geçtiği ve medrese eğitimi alıp Arapça ve Farsça bildiği kabul edilmektedir. Ustasının Şerifî olduğunu bir şiirinde söyleyen Âşık Ömer, sayı bakımından ağırlıklı olarak aruzla yazmıştır. Bu nedenle, daha önce de üzerinde durup ele aldığımız gibi, bugüne kadar iddia edildiğinin tam tersine biz kendisini esasen bir divan şâiri iken diğer ordu şâirleriyle birlikte Kâtibî, Gevherî, Levnî, Şerifî gibi isimlerin en önde yer aldığı Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği'nin kahvehane ve İstanbul merkezli kurucu aydın kadrosunun en önde gelen temsilcisi kabul ediyoruz.

İstanbul Destanı

8

Coşkun sular gibi çağladım, aktım
Bülbül gibi ah-ü efganımız var
Şadırvan altların seyrine baktım
Ahurkapısı'nda seyranımız var

Akıntıya saldık biz de gemimiz
Çatladı'da mevcud oldu cümlemiz
Kumkapı'da sürdük zevk-i demimiz
Çok şükür Yezdan'a devranımız var

Ben seni severim ta ki ezeli
Takınmış başma fıstık kazeli
Sereserpe Yenikapı güzeli
Langakapısı'nda yaranımız var

Davut Paşa arayerde yücedür
Samatya'nın sefaları iy(ü)cedür
Narlıkapı hepisinden ücedir
Köşk-ü saray ile unvanımız var

Yedikule enbiyalar durağı
Silivrikapı'da yanar çerağı
Yenikapı dervişlerin ocağı
Mevlevihane'yle devranımız var

Topkapı kilidin kimse açamaz
Edirnekap(ı)sı'na konan göçemez
Eğrikapı'dan üç adam geçemez
Meyyitler elinden efganımız var

Serin olur Ayvansaray havası
Hüma kuşu gibi yüksek yuvası
Balatlılar pirden almış duası
Derler ki yol ile erkânımız var

Fenerliler taşra çıkmaz yaslıdır
Küçükleri büyüğünden usludur
Derler ki aslı bezirgân aslıdır
Kafeslerde dolu mercanımız var

Ne hoş bula Petro kuy(u)su yerini
Yenikapı'iyan itmez sırrını
Ayakapısı'nda gördüm birini
Ağlardı yangından viranımız var

Cibali'de içtim aşkın dolusun
Baştan başa seyreyledim yalısın
Tüfenkçiler zabteylemiş delisin
Unkapanı gibi mizanımız var

Ayazmakap(ı)sı'nda dayana durdum
Odunkapısı'nın darlığın gördüm
Borcu olanlara Hak ide yardım
Zalimlere çengel, urganımız var

Zindankapısı aşikâr olunur
Borcu olanların bağrı delinür
Her ne millet ister isen bulunur
Baba Ca'fer gibi rindanımız var

Balıkçılar şikârına dolaşur
Müşteriyi aldatmağa uğraşur
Gümrükte de didebanlar savaşur
Üsküdar'dan gelür kervanımız var

Yenicami gibi yoktur dünyada
Barek-Allah anı yapan üstada
Namazını anda kılan ziyade
Daima okunur Kur'an'ımız var

Bağçekapısı'ndan taşra irince
Yalıköşkü'nün önüne varınca
Topkapı'nun toplarını görünce
Kanlıca'dan gelen kurbanımız var

Padişah-ı âleme kaldı du'a
Muammer ola feyziyle ulema
Cümle erbab-ı devlet hep vüzera
Sultan Ahmed gibi bir Han'ımız var

Âşık Ömer muradın Hak'tan dile
Şair olan bunun manasın bile
Bizden sonra nice şâirler gele
Ko disünler dilde destanımız var (Köprülü 1962: 300-301-302).

9

Ey sabâ hizden selâm mahdûbuna İstanbul'un
Kıl duâlar var yürü matlûbuna İstanbul'un
Bi-vefâ ta'nettiğim günler de zıktı bi-v efâ
Değmedik tırnak nedir mektûbuna İstanbul'un

İntizârım görmeğe cismimimde cân etmez karâr
Gösterir mi çem-i giryânıma yine rüzgâr
Her kesi bir özge sultân etmiş ol Pervendigâr
Kâil oldum bir gedâ mansubuna İstanbul'un

Kande varsa def-i gam eyler kişi seyrânı hûb
Hem hevâsı, âbı, hub, ummân-ı hipâyânı hub
Şehrinin bünyâdı hub, insânı hub, irfâm hub
Benzemez hiç bir diyar üslûbuna İstanbul'un

Yürü ancak ey Ömer gayari yere gitme dahi
Alnıma yazmış ola Mevlâm meğer kim bir dahi
Ahdim olsun kara koç kurbân edeyim bir dahi
Yüz sürersem Hazret-i Eyyûb'una İstanbul (Gençosman 1972:536-539).

10

Hey gaziler bir seyrana uğradım
Söylenecek, dinlenecek hal değil
Dokuz kişi bir pireyi kovalar
Ardı sıra erilecek hal değil

Hep mutaflar derildiler şaştılar
Et hamalları görünce kaçtılar
Ayağına yüz çift manda koştular
Gövdesi çok çekilecek hal değil

Gelir iken karşu, tuttum bacağın
Düşüremedim pirenin kalçağın
Vardı yaktı bir fukara ocağın
Elli yılda yapılacak hal değil

Bakın pire bize ne hal işeldi
Düşüp önüme at gibi kişnedi
Anı gördüm topuğumu dişledi
Zorlu gidi yakalan(a)cak hal değil

Bakın hele şu pirenin işine
Henüz girmiş elli sekiz yaşına
Topuz ile gül eyledim başına
Kirpikleri kırılacak hal değil

Uyurken anı bekledim uyandım
Kollarım sığadım karşı dayandım
Ocaklara düşüp küle boyandım
Dahi gözüm açılacak hal değil

Âşık Ömer eydür bunu söylerim
Aşk elinden dün-ü günü inlerim
Durmayıp pirenin medhin eylerim
Akıl virüp inanacak hal değil (Köprülü 1962:303-304).

11

Yalancı dünyaya aldanma ya hü
Bu dernek dağılır, bu an eğlenmez
İki kapılı bir viranedir bu
Bunda konan göçer mihman eğlenmez

Bakma bunun karasına, akına
Gönül verme bostanına, bağına
Benzer hemen oğlan oyuncağına
Bunda akil olan insan eğlenmez

Doğrusuna gidegörün yolların
Çekegörün darbın yüce yılların
Dünya zindanıdır mü'min kulların
Zindanda olan hod insan eğlenmez

Ey gafil ne sandın bu rüzigarı
Durur mu anladın taze baharı
Yükün yükletegör evvelce bari
Yoksa yolcu gider kervan eğlenmez

Var ibâdet eyle Mevla yoluna
Bunda ne eylersen anda buluna
Bir gün sefer düşer Berzah ili'ne
Otağı kalkıcak sultan eğlenmez

Ömür tamam olur defter dürülür
Sırat köprüsü'yle Mizan kurulur
Hakk'ın dergâhına kullar derilür
Buyruğu tutulur ferman eğlenmez

Zahid nice oldu bunca peygamber
Kani Ömer, Osman, Bu-Bekr-ü Hayder
Kani Halilüllah, Sıddık-ı ekber
Bunda gelen gider bir can eğlenmez

Sular olmuş gibi didara akmış
Dün gün akar, çağlar, meydana akmış
Mahabbet bahrinde bir katra akmış
Mevç urur çalkanır umman eğlenmez

Gerek yaz kış, gerek bahar ile güz
Gerek güneşle ay gerek ki yıldız
Devr ederler Hakk'ın emriyle dübdüz
Felekler rakseder bir an eğlenmez (Köprülü 1962:304-05).

12

Devlet hümasını tutayım derken
Uçurdum kolumdan baz elden gitti
Cehd- idüp ardından yeteyim derken
Hazır turna ile kaz elden gitti

Hüda'nın virdiğ(i)ne olmadım kail
Gönül ata, dona, dilbere mail
Olmuş iken bir dem devlete nail
Kıymetin bilmedim tez elden gitti

Yine cuş-eyledi bu derdli yürek
Sinemi çak etti bu devr-i- felek
Mevla'nın verdiğine kanaat gerek
Gönül çok isterken az elden gitti

Mevla'm verse varabilsem yarime
Elim varmaz oldu kisb-ü-karime
Bir kara dumandır çöktü serime
Kış eyyamı geldi yaz elden gitti

Ömer içini gör bakma dışına
Çektiğin gelmesin kullar başına
Kimse rahm-eylemez çeşmim yaşına
Ağlayı ağlayı göz elden gitti (Köprülü 1962:271).

13

Felek etti hasret çeşm-i mestime
Diyar-ı gurbeti gezdim usandım
Ağlayarak sengler alıp destime
Bu derdli sinemi ezdim usandım

Kalmadı zerrece sabra takatim
Gözden uyhu gitti tenden rahatim
Kalmamıştır gayri kula minnetim
Mihnet potasında sızdım usandım

Yönüm Hakk'a tuttum yüzüm turaba
Gönül mahrum kalmaz gelen hitaba
Hicran macerası sığmaz kitaba
Kalem aciz oldu, yazdım usandım

Deli gönül ister isen saadet
Binip aşk atına etme sefahet
Evveli melamet sonu nedamet
Mukteza-yı aşkı sezdim, usandım

Ömer neler çekti hicran elinden
Gören ibret alır çeşmi selinden
Yarin cefasından, halkın dilinden
Ben kendi kendimden bezdim, usandım (Köprülü 1962:272).

14

Çünkü güzel gönül alıp gidersin
Hoşça tut yanında mihmanın olsun
Beni ferdalara salıp gidersin
Unutma ahd ile peymanın olsun

Meylettiği için Ferhad'a Şirin
Ol dahi yolunda terkeder serin
Aramızda olan muhabbet sırrın
Sakla can içinde pinhanın olsun

Kaldır nikabını yüzün göreyim
Varıp hak-i paye yüzler süreyim
Ben senin yolunda canlar vereyim
Hemen senin bana fermanın olsun

Sağ olursam yine görem bir zaman
Gönülden çıkarma sevdiğim heman
Unutup bendeni istersin nişan
Sinemde yareler nişanın olsun

Sen var iken hergiz bakmazam yada
Eş olayım Mecnun ile Ferhad'a
Sen sağ ol sevdiğim dar-ı dünyada
Âşık Ömer kulun, kurbanın olsun (Köprülü 1962:272-73).

15

Yaremin tığını ele aldıkça
Sineme şerhalar açar ağladır
Saydolur ağyara bize güldükçe
Katı havalardan uçar ağladır

Garib hale bir dem nazar eylemez
Semt-i hakikate güzer eylemez
Ah-ü enimden hazer eylemez
Kelp adımlarla yer içer ağladır

Hasbihalim nice eylesem iyan
Havfeder ervahım gördüğüm zaman
Tatar gamzeleri bilir mi eman
Hatırdan gönülden geçer ağladır

Vasl-ı cananımdan olmuşum beri
Dağlara düşersem yeridir yeri
Yanıma yaklaşmaz birden ol peri
Beni gördüğünce kaçar ağladır

Ey Ömer hazeri yok figanımdan
Billahi usandım hasta canımdan
Semtine vardıkça uğrar yanımdan
Hiç yüzüme bakmaz, geçer ağladır (Köprülü 1962:273-74).

16

Saye-veş zemine salup sünbülü
Çıkardı razını âşikâre gül
Bir dem şad etmeden garib bülbülü
Gülersin güleli gül-izar'a gül

Deruni hüsnüne kılalı bende
Edersin bülbülün haline hande
Evsafın söylenür Hid-ü Yemen'de
Çekilir meta'ın her diyare gül

Kaçan kim gülşende gül güle bir dem
Eksik olmaz sıyt-ü gulgule bir dem
Arz-ı hüsn eylesen bülbüle bir dem
Salarsın çok zaman intizare gül

Zağ eder gülşenin kasb-i havasın
Garib bülbül çeker matem-ü yasın
Nahak melamet-i cismin libasın
Atışmış anınçün pare pare gül

Dek ki Âşık Ömer sen olab sen
Şevkın ile güller hanesi ruşen
Bir uç mu değildir derun-ı gülşen
Seni kim düşürdü kenare bülbül (Köprülü 1962:274-75).

17

Dad elinden kime idem şikayet
Beni diyarımdan ayırdın felek
Ne gözde uyku var, ne tende rahat
Sabr-ü kararımdan ayırdın felek

Bi-vafa köhne zen değil mi adın
Akıbet alemde kime yaradın
Netsen gerek dahi nedir muradın
Öz ihtiyarımdan ayırdın felek

Bir âşık isterse vasl-ı habıbi
İbtida derd-ü gam olur nasibi
Komadın halinde bu ben garibi
Sevgili yarimden ayırdın felek

Bana bu gurbeti mesken eyledin
Hemdemimi ah-ü şiven eyledin
Gözüme alemi külhan eyledin
Bağ-ü baharımdan ayırdın felek

Bu Ömer'i beter kıldın ölümden
Şimdengerü kurtul imdi dilimden
Bir servi kametim aldın elimden
Hasılı varımdan ayırdın felek (Köprülü 1962: 275-76).

18

Ey şahin bakışlı yükseğe bakma
İndirirler seni kola bir zaman
Sadık âşıkları odlara yakma
Hiç lutfun olur mu kula bir zaman

Âşıka ettiğin başka fen gibi
Hiç görmedim kalbi ahen sen gibi
Seni aşk oduna yaka ben gibi
Açılan güllerin sola bir zaman

Bir abu gözlüye gönül veresin
Bakmaya payine yüzler süresin
Ettiğin işlere pişman olasın
Herkes ettiğini bula bir zaman

Âşık Ömer eydür ey perı-resınim
Eğrilmiş hilale döndürdün cismim
Şimdi ar edersin anmağa ismim
Hatırından çıkmaz ola bir zaman (Köprülü 1962:276).

19

Çünkü beni derunundan sevmezdin
Evvelden yüzüme gülüp neylerdin
Dermandan yoğ idi sende bu derdin
Gamzen ile bağrım delip neylerdin

Evvel bizden gayri dostun yoğ idi
Sitem hançeriyle kasdın yoğ idi
Kadımı dostluğa gönlün yoğ idi
Bizimle böyle eş olup neylerdin

Cevrinle bağrımı ezmek isterdin
Gayrilerle gezip tozmak isterdin
Akıbet pazarı bozmak isterdin
Gönlünü uşşakın alıp neylerdin

Der ki Ömer yandı gönlümüz yare
Aşkın ateşinden oldum avare
Çünkü gönlün yoktu ey kaşı kare
Ya nice gönlümü alıp neylerdin (Köprülü 1962:277).

20

Fasl-ı şita gidip bahar gelince
Şükûfeler verir sana şan dağlar
Türlü türlü seyrangehin görünce
Karar edebilmez dil-ü can, dağlar

Bir âşık olunca dostundan cüda
Her kaçan derunı eylese nida
Her bir gülşenlerin vermede sada
Arar sende bulurlar canan, dağlar

Ateşin eritir komaz karını
Elden mi aldırdın nazlı yarını
Gözlerin ayağa döker varını
Nedendir serinde bu duman, dağlar

Ah ettikçe sıne bendim döğerim
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim
Aylar, günler geçer hasret çekerim
Yolun ver geçeyim gel, aman, dağlar

Ömer'e bu dağlar durağ olmuştur
Hemdemi ah, işi ferağ olmuştur
Sevgili yarinden irag olmuştur
Yaş değil gözleri belki kan, dağlar (Köprülü 1962:277-78).

21

Çünkü yarin kibr-ü kini yok bize
Kurulmuş gamzeler üzre o ya ne
Var gibi nazlımın kasdi çün bize
Gel gönül bir dahi varma o yana

Bir kez hüsnün görüp olalı bende
Sığmaz gözüm yaşı değme bir bende
Sabra takat kalmaz zerrece bende
Görsem hunı çeşmin habda uyana

Benim için demiş o yar uyan'mış
Şevkım ile kara bahtı uyanmış
Firakla ateşte belki o yanmış
Ben yandıkça bir gün dahi o yane (Köprülü 1962:278).

22

Be gaziler aşka düşeldenberi
Cam-ı mihnet bana yar oldu gitti
Gam deryası serden aşaldanberi
Tutuştu vücudüm nar oldu gitti

Karban işlemez illerde kaldım
Garib Mecnun gibi çöllerde kaldım
Bir aceb şiddetli yollarda kaldım
Dört yanım işlemez kar oldu gitti

Hastadır vücudüm zinde değildir,
Zahmim yüreğimde, tende değildir
Akl-ü fikrim dersen bende değildir
Yarim ağyar ile yar oldu gitti

Ey Ömer arttırdım ah-ü feryadı
Ayyuka çıkardım nale vü dadı
Melamet dumanı serim kapladı
Bu dünya başıma dar oldu gitti (Köprülü 1962: 278-79).

23

Şunda bir dilbere gönlüm düşürdüm
Aldı beni kaşlarının aresi
Hub cemalin gördüm aklım şaşırdım
Yaradan Mevla'ya kaldı çaresi

Benim sevdiceğim gülden naziktir
Çekmişim aşkını bağrım eziktir
Yeter cevreyledin bana yazıktır
Güle güle gel hey canım paresi

Telli turnam gelür şında Hak deyu
Yerde gökte düşmanların çok deyu
Ne kaçarsın senden gayri yok deyu
Beyaz gerdanında dişler yaresi

Âşık Ömer der ki aşka yanarım
İçip aşkın şarabını kanarım
Kıblem Hak'tır yönüm sana dönerim
Mihrabımdır kaşlarının aresi (Köprülü 1962:279-80).

24

Kamu insan bar ahenge maildir
Kaygu nedir, mihnet nedir bilmezler
Düşünmezler şu dünyanın sonunu
Hayat nedir, memat nedir bilmezler

Uyup cürm ile Şeytan'a isyanda
Nefis nefse bir acaib seyranda
Kurdular meclis-i demi devranda
Dünya nedir, ahret nedir bilmezler

Ömer der ehl(i) irfan meclisi bunlar
Derilmiş gelmişler merhaba canlar
Dürr-i meknun söylesem de kim anlar
Türkü nedir, müfred nedir bilmezler (Köprülü 1962:280).

25

Şimdi almaz oldun benim selamım
Alırsın sevdiğim, bir zaman olur
Bana işlediğin işlere nadim
Olursun sevdiğim, bir zaman olur

Olamam sevdiğim bir nefes sensiz
Diyar-ı gurbete giderim sensiz
Cihan köşkünde kul yok mu diyen siz
Kalursun sevdiğim, bir zaman olur

Sözüm geçmez oldu sen bı-emana
Büküldü kametim döndü kemana
Böyle kalmaz elbet gelir iymana
Gelürsün sevdiğim, bir zaman olur

Vücudüm şehrinde nar-ı hasretin
Arttı derunumda derd-i firkatin
Bu Âşık Ömer'in kadr-ü kıymetin
Bilürsün sevdiğim, bir zaman olur(Köprülü 1962:280-81).

26

Şunda bir nazenin çıkmış meydana
Salınup gizdiği yollar hu çeker
Müştakındır senin nice âşıklar
Meclisinde şirin diller hu çeker

Gel indi âşıkın al ındı gamın
Sürelim meclisin ehl-i irfanın
Ejderler misali siyah kakülün
Dökülmüş gerdanda teller hu çeker

Güzel başın için kıyma bu cana
Layık değil düşmez bu, Melek, sana
Yune huruc itmiş yeşil baş suna
Çalkanıp yüzdüğü göller hu çeker

Âşık Ömer eydür görmüşüm ezel
Ömrümün bağında döküldü gazel
Nice meftunların vardır ey güzel
Benim gibi edna kullar hu çeker(Köprülü 1962: 281).

27

Elem çekip deli gönül gam yine
Birgün ağlamanın gülmesi vardır
Aduvve intikam kalır mı deme
Herkes ettiğini bulması vardır

Halk için ibâdet eder sadıklar
Mevlasını bulur kalbi yanıklar
Bi-vefa dilberi sever âşıklar
Gah ağladup gahi gülmesi vardır

Bu bir eski sözdür söylenür ezel
Dilber para ister dinlemez gazel
Zengin âşıkı bulunca bir güzel
Züğürdü ferdaya salması vardır

Bu âşıklık bir yoldürür derince
Bülbül feryad eder gülü görünce
Bir dilberin kendi gönlü olunca
Tenhaca odaya gelmesi vardır

Zikredelim bugün Cenab-ı Hakk'ın
Cümle aduvlerin ölmesi yakın
Ey Ömer dilbere meyletme sakın
Hemen bir yüzüne gülmesi vardır (Köprülü 1962:282).

28

Başınçün bir sual sorayım sana
Nedir bu feryada bahane bülbül
Sen bir kuş olasın deyivir bana
Ya ne bais bunca figana bülbül

Merd, ehle derdini takrir edendir
Çıkmayup yolundan doğru gidendir
Senin bencileyin sığmaz nedendir
İştiyakın şerhe beyana bülbül

Bir muhannes merde kıyar gücünden
Daima dilerim dosta geçinden
Dikene yar olma gülün ucundan
Gafletle uğrarsın ziyana bülbül

Seherde durmuşsun bahara karşı
Şakıyup ötersin gülzara karşı
Meded çok açılma bed hara karşı
Korkarım elvermez zamane bülbül

Der Ömer ibret al gonçe gülümden
Zikreyle bırakma Hakk'ı dilinden
Birgün hazan olur gider elinden
Kimlere bakıdır bu hane bülbül (Köprülü 1962:282-83).

29

Beni bana komaz aşk-ı cünunum
Serimi sevdaya saldım ağlarım
Dembedem artmakta derd-i derunum
Seng ile sinemi deldim ağlarım

Ah etmekten elif kaddim oldı dal
Şadilik eksilip artmakta melal
Vatanım gözüme görünür hayal
Diyar-ı gurbette kaldım ağlarım

Ey Ömer kalmışım ben bu hasrette
Diyar-ı gurbette, şam-ı zulmette
Hep iller işrette zevk-u sohbette
Ben bir mekan bulmaz oldım ağlarım (Köprülü 1962: 283-284).

30

Ela gözlerine kurban olduğum
Yüzüne bakmaya doyamadım ben
İbret için gelmiş derler cihana
Noktadır benlerini sayamadım ben

Aşkın ateşidir sinemi yakan
Lutfuna erer mi cevrini çeken
Kolların boynuma dolanmış iken
Seni öpmelere kıyamadım ben

Terkeyledim ağalarım, beylerim
Busbulanık seller gibi çağlarım
Anın içün ben ah edip ağlarım
Ayrılık oduna doyamadım ben

Kaldı deli gönül kaldı hep yasta
Mevla'm erdir beni murada kasta
Âşık Ömer eydür sevgili dosta
Allah(a) ısmarladık diyemedim ben (Köprülü 1962:284).

31

Benim velvele-i nale vü ahım
Esen rüzgârlara benzer de benzer
Halka halka tüten dud-ı siyahım
Gerdiş-i devrana benzer de benzer

Rah-ı meşakkatte çektim çok cefa
Maraz-ı hicrana bulmadım şifa
Zevk-u elem deyu sürdüğüm sefa
Elem-ü efkâra benzer de benzer

Sevdiğim alemde varım dediğin
Seninçündür ah-ü zarım dediğim
Şimdi yüz çevirmiş yarım dediğin
Gittikçe ağyara benzer de benzer

Halime rahmetmez ruhleri alım
Yıkıldı hatırım kalb-i melalim
Cevr-ü istiğnada hercai zalim
Çarh-ı sitemkâra benzer de benzer

Aşk ile kılalı cengi, savaşı
Tazelenüp gider bağrımın başı
Der ki Âşık Ömer gözlerim yaşı
Akan çeşmesara benzer de benzer (Köprülü 1962:284-85).

32

Evvel bahar gülzar ile yaz gelür
Yüce dağlar donandığı zamandır
Gülistandan günagün avaz gelür
Bülbül güle kul olduğu zamandır

Bağlar tezyin olmuş açılmış güller
Figan edüp öter garib bülbüller
Seyre çıkmış cümle meh-rü güzeller
Âşıkların del(i) olduğu zamandır

Hep duhterler cennet donu giyerler
Âşık olan bülbüllere uyarlar
Şimdi suyun döker dağlar kayalar
Sahraların sel olduğu zamandır

Âşık Ömer arar durur çareler
Hasretinle doldu yürek yareler
Türlü şüküfeler gül-ü hareler
Yeryüzünün al olduğu zamandır (Köprülü 1962: 285-86).

33

Dedim dilber yanakların kızarmış
Dedi çiçek takdım gül yarasıdır
Dedim tane tane olmuş benlerin
Dedi zülfün değdi tel yarasıdır

Dedim dilber sana yazılı kanım
Dedi niçün dersin benim sultanım
Dedim kimler sarmış ince miyanın
Dedi kendim sardım kol yarasıdır

Dedim bu Ömer'in aklını aldın
Dedi sevdiğine pişman mı oldun
Dedim dilber niçün sararıp soldun
Dedi hep çektiğim dil yarasıdır (Köprülü 1962:286-87)

34

Sabahtan uğradım canan bağına
Gördüm üftadeler hare çevrilir
Hiç kimseler bilmez halim yamandır
Her biri bir Mansur dare çevrilir

Güzelim ettiğin yanına kalmaz
Geçer bu güzelliğin baki kalmaz
Zeman dilberinde hakikat olmaz
Şimdiki güzeller vare çevrilir

Baykuşun kendisi virandan gitmez
Viran olan yerde bülbüller ötmez
Ömer sevdiğinden birgün ah etmez
Geçer bu günler yüz yare çevrilir (Köprülü 1962:287).

35

Bir rah-ı mübine azm ederiz biz
Asker-i islamın din gazasıdır
Çatınca düşmana rezm ederiz biz
Bu emre rızamız Hak rızasıdır

Anca merdler dönüp birer pelenge
Durmaz karşu varır top-ü tüfenge
Muhannes giremez meydan-ı cenge
Gerçek erenlerin Kerbela'sıdır

Şuhedamız bulur ali makamlar
Haşredek demleri türaba damlar
Din için gör neler çekti İmamlar
Rüz-ü şeb çekilen anın yasıdır

Oluna gelmiştir din içün gaza
Merde düğün bayram namerde ceza
Asker-i İslam'a din içün gaza
Habil-ü Kabil'in macerasıdır

Bu Ömer hayr ile yad ider anı
Haşredek şad olar ruh-ı revanı
Düşmana andırdı Mehemmed Han'ı
Sultan Mustafa'nın nev gazasıdır (Köprülü 1962:288).

36

Dönmeziz ne denlu çok olsa asi
Hamdü li'llah din-ü iymanımız var
Gider kalbimizin silinir pası
Dilimizde vird-i sübyanımız var

Aleme şah olan olur çelebi
Evvel ahir dedik kavline beli
Gaziler serdarı Hazret-i Ali
Ebubekir, Ömer, Osman'ımız var

Gaziler sokunur teller serine
Şüheda irişür Hakk'ın sırrına
Ne yüzden varırız mahşer yerine
Bi denlü cürm ile isyanımız var

Bize bu yüzdendir takdir-i ilah
Ölünce din içün ideriz sema
Gaza yollarından hasbeten- li'llah
Emanet Huda'ya bir canımız var

Ömer her sağ olan yazısın görür
Talibe Huda'dan hidayet irür
Bizim Kerbele'mız haşredek sürür
Dahi adüvlarda çok kanımız var (Köprülü 1962:288-89).

37

Ey dila akl adın anup gidenler
Gitti uslanmadı divane kaldı
Cür'a-i cam-ı aşkı nüş idenler
Ebed ayrılmadı mestane kaldı

Akil olan akil sözün tuttular
Yamana yahşiye iylik ittiler
İylikle cihanı gör terkettiler
İyliği namına nişane kaldı

Anca çektim ruzigarın kahrını
Nüş eyledim kase kase zehrini
Hem harabe verdi gönül şehrini
Şadilik olmadı virane kaldı

Arz -ı hüsn eylese bir sevr-i kamet
Sever gönül elde değil adavet
Niyaz eylemektir âşıka adet
Naz etmek ol kaşı kemane kaldı

Der ki Âşık Ömer hatırım mahzun
Şümar-ı cevr ile halim digergün
Hiddetinde bir yer komadı Mecnun
Leyla'ya cefası behane kaldı (Köprülü 1962:290).

38

Çoktan arzeylerdim halimi yare
Neyleyim yanında agyar bulunur
Ne vardır cihanda derdime çare
Ne bir hakikatli dildar bulunur

Aşk-u muhabbeti bana söyletir
Fena huylarının medhin eyletir
Bir güzel elinden işte böyledir
Vücudüm her nefes bimar bulunur

Aktıkça sel oldu gözümden ahlar
Sim-ü zere mail şimdiki hüblar
Ne gider gözümden gam-ü girdablar
Ne sine zahmime timar bulunur

Ben sana derûndan gönül verdikçe
Sen ettin istiğna beni gördükçe
Adüvlar seninle safa sürdükçe
Benim derûnumda efkar bulunur

Gel ömrüm Ömer'in yaşını dökme
Böyle bir âşıkın kaddini bükme
Adet budur gönül buna gam çekme
Goncanın yanında bir har bulunur (Köprülü 1962:290-91).

39

Garip bülbül kılur zarı
Varup gülşene yaslanmış
Temaşa eyledim harı
Gül-ü handana yaslanmış

Bugün ben yarimi gördüm
Tazelendi eski derdim
Ol siyah kükülün ördüm
Mah-ı tahana yaslanmış

Bir nazar kıldım ol şaha
Saçı sünbül, yüzü maha
Gönül Yusuf gibi şaha
Düşüp zindana yaslanmış

Ömer derde düşüp ağlar
Anı kamil olan anlar
Katar katar siyah benler
Gümüş gerdana yaslanmış(Köprülü 1962:291).

40

Bize nisbet mi sultanım
Adüvlarla salınırsın
Melek nesli misin canım
Yeşil came bürünürsün

Benim yarim melek nesli
Nedir bu ceylanın aslı
Cemalin afitab misli
Gah doğar gah dolunursun

Hançer gevheri belinde
Kelam cevheri dilinde
Destimalımız elinde
Nazlı nazlı salınırsın

Âşıklar bâdesin içer
Güzeller âşıkın seçer
Bu güzellik gelür geçer
İlde görür yirinürsün

Ömer'in geçti serinden
Vefa gelmez dilberinden
Bu güzellik defterinden
Birgün olur silinürsün (Köprülü 1962:291-92).

41

Çün garib garib ötersin
Yahşi söyler dilin bülbül
Âşıklara derd katarsın
Açıldıkça gülün bülbül

Seher vaktinde cuş-eyler
Âşıkın gönlün hoş eyler
Bâde-i aşkı nuş-eyler
Şakıdıkça dilin bülbül

Dolu sunar sana saki
Yüreğinde aşkın oku
Gel bizim bağlarda şakı
Uğradıkça yolun bülbül

Seher vaktinde çoşdukça
Hak dehanini açtıkça
Bahar eyyamı geçtikçe
Perişandır halin bülbül

Yüzün sürünce yerlere
Hizmet eyledin pirlere
Der ki Ömer bu yerlere
Garib düştüm bibn bülbül (Köprülü 1962:292-93).

42

Şu karşıdan gelen dilber
Gelir amma neden sonra
Bir selama kail oldum
Verir amma neden sonra

Bahçede açılan güller
Dalında öten bülbüller
Bizi zemmeyliyen diller
Çürür amma neden sonra

Gördüm yarimin yüzünü
Öptüm dostumun gözünü
Aradım buldum izini
Buldum amma neden sonra

Kolumdan uçurdum bazı
Yeter ettin bana nazı
Âşık Ömer'in niyazı
Geçer amma, neden sonra (Köprülü 1962:293-94).

43

Bahar oldu gül açıldı
Türlü rahmetler saçıldı
Türlü çiçekler açıldı
Kangımız a'la çiçektir

Lale eydür ben laleyim
Cümlenizden ben a'layım
Hem senayım, hem sefayım
Kangımız a'la çiçektir

Karanfil beni ekerler
Beylere peşkeş çekerler
Alur saksıya dikerler
Kangımız a'la çiçektir

Menevşe eydür hey Tanrı
Âşıklar söylerler doğru
Niçün benim boynum eğri
Kangımız a'la çiçektir

Sünbül der ki kanım aktır
İçimizde hiç kem yoktur
Cümlemiz yaradan Hak'tır
Kangımız a'la çiçektir

Ömer tuttu sünbül sözün
Getürsün çiçeğin yüzün
Gonce iykaz etse gözüm
Her biri a'la çiçektir (Köprülü 1962:294-95).

44

Bahar oldu düştük dile
Sen de efgan eyle bülbül
Har elinden gonçe güle
Şikâyetin söyle bülbül

Kar kalmadı yüce dağda
Fırsatı fevtetme çağda
Seyranda bahçede bağda
Gönlümüzü eğle bülbül

Nazlı dilber benden kaçar
Adüvlara göğsün açar
Günümüz zar ile geçer
Hep âşıklar böyle bülbül

Gönül ayrılmaz yarinden
Zevki var aşkın elinden
Ömer bilür kuş dilinden
Her ne dersen söyle bülbül (Köprülü 1962:295).

45

Yine bad-ı saba esti
Yarim çıktı otağından
Âşıkın bâde sundu
Lebi sükker dudağından

Salındı bahçeye girdi
Çiçekler titredi durdu
Mor menevşe boynun eğdi
Gül kızardı hicabından

Uyma rakibin ardına
Zarar edersin kendine
Bak şu zalimin fendine
Emer yari dudağından

Bahçelerde biten güldür
Dalında öten bülbüldür
Ömer'in bir edna kuldur
Bağışla geç günahından (Köprülü 1962:295-96).

46

Sabahtan bahçeye girdim
Bülbülüm güle sarmaşmış
Dost gülün engel koparmış
Sefil, fidana sarmaşmış

Ben âşıkım bana yazık
Parmağında hatem yüzük
Kollara çekmiş bilezik
Zülfü gerdana sarmaşmış

Âşıkın sakın unutma
Meftununum oda yakına
Kelb rakib ileri gitme
Bir can bir cana sarmaşmış

Ömer'im dir diler dilek
Ahımdan yanıyor felek
Ahır bizi eyler helak
Bu derdler bize sarmaşmış (Köprülü 1962: 296-97).

47

Ne canlardan geri kalmış
Misafirhanedir dünya
Harab ender harab olmuş
Yatur viranedir dünya

Harab olmuşturur yine
Dualar yüzü suyine
Nazar kıl hay-ü huyine
Kuru efsanedir dünya

Şirar-ı mekrine yanma
Yüzüne güler inanma
Sen anı aşina sanma
Sakın biganedir dünya

Ne semte kullanursan at
Felek eyler sen(i) ahir mat
Mücerred zehr ile kat kat
Dolu peymanedir dünya

Ömer el çek safasından
Vefa umma vefasından
Hazer eyle cefasından
Fenadır ya nedir dünya (Köprülü 1962:297).

49

Kuralı neler çekmiş
Yalan dünyaya sorsana
Nice bin türlü kan etmiş
Akan deryaya sorsana

Bilinmez ne aceb aldir
Gönül bir sarhoş-misaldir
Âşıklık ne müşkil haldir
Çeken şeydaya sorsana

Bu derdin çaresin bilmem
Akar çeşmim yaşın silmem
Olaydın yar ile bir dem
Çeküp tenhaya sorsana

Kelamı naz ile söyler
Garib gönlüm alıp neyler
Niçün cevr-ü cefa eyler
Melek-siymaya sorsana

Cihanda bulmadım bir yar
Ruz-ü şeb eylerim efkar
Der ki Ömer cümlemiz var
İden Mevla'ya sorsana (Köprülü 1962:298-299).

50

Göz süzüp de sakın kaşın
Eğme Mevla'yı seversen
Öfkelenip salma başın
Söğme Mevla'yı seversen

Güzeller içinde mahım
Cevr idüben alma ahım
Bana bağışla günahım
Döğme, Mevla'yı seversen

Âşık Ömer dir ki bakın
Seni sevene ol yakın
Bu mahzun gönlüme sakın
Değme Mevla'yı seversen (Köprülü 1962:299-300).

51

Giyinmiş gülşen içre gonçeler gülgün kaba bülbül
Nazar kıl gör neler yazmış bu evraka saba bülbül

Benim bu bağa girmekten garaz bir gayri derdimdir
Senin gonçeyse maksudun sana benden caba bülbül

Sana meyleylemez güller bana ol saçı sünbüller
Senin başın garib olmuş, benim ömrüm heba bülbül

Aceb aşüftedir yüz gördü, gittikçe başa çıktı
Neler eyler dahi güller kalırsa acaba bülbül

Pes Âşık Ömer 'im camdan men âşık, sen dahi âşık
Kerem kıl kaçma hemhal ol bizimle merhaba bülbül (Köprülü 305-06).

52

Bir gün mü geçer kuyuna cana haberim yok
Lakin durup eğlenmiye bir lahza yerim yok

Sevda-yı digergün ile halim ne ki bilsem
Aram edemem kendiliğimden haberim yok

Evc-i nazar-ı himmet ile uçmak olurdu
Hicran oldu yaktı komadı bal-ü perim yok

Doğrusu güzel sevmeyi ister gönül amma,
Elden ne gelür, ah nideyim sim-ü zerim yok

Agyar ile seyrana çıkıp cilveler ettin,
Bir kez demedin dursun o seyran Ömer'im yok (Köprülü 306).

53

Bu dil yine bir âfet-i mekkâre dolaştı
Mekkâre gözüm gözleri mekkâre dolaştı

Meydan-ı mahabbette gezerken dil-i şeyda
Dil dilbere dilber dile dil dare dolaştı

Gülşende figan eyler iken bülbül-i şeyda
Gül bülbüle bülbül güle gül hare dolaştı

Destinde tutup cam-ı meyi saki-i devran
Mey sakiye saki meye mey yare dolaştı

Ey Âşık Ömer aç gözünü bak şu cihana
Gam sagare sağar gama gam zare dolaştı (Köprülü 306-07).

54

Elde bâde dilde hu sultan-ı aşkımdır ulu
Şerr-i Şeytan, hıfz-ı düşman ile cümlemiz kamu
Evveli hü, ahiri hü, mahşer-ü mizanda hü
Terk-i dünya oldu seyyah serteser Âşık Ömer

Zahida sor kim fenada tac-ü devletten nedir
Mescide gir, kıl ibâdet bu cemaatten nedir

Dinle Divan nüshasın gör ilm-ü hikmetten nedir
Türkü'ye çok türlü manalar katar Âşık Ömer

Ey haberdar olmayan gel cümleten lillah için
İdelim Hakk'a niyazı Hak Habibullah için
Bu Ömer mansıbı neylen hasbeten lillah için
Kâfire eyler gazayı her sefer Âşık Ömer (Köprülü 1962:307).

55

Ey diriga düştü dil biganeden biganeye
Aşinalık gösterir pervaneden pervaneye
Gâh olur bülbül gibi bağ-ü gülistan arzular
Gâh gezer baykuş gibi viraneden viraneye

Çektiğim gizli meşakkat dud-ı âhımdan mıdır
Yandığım pervane-veş feryad-ü vâhımdan mıdır
Kendi nefsimden midir baht-ı siyâhımdan mıdır
Rüzigar atar beni bir haneden bir haneye

Aksine devreyledi çarh-ı felek kaldım garib
Gurbet illerde bana hiç olmadı vuslat nasib
Destine bir cam alub sakıy gibi geldi rakib
Durma çeşmim doldurur peymaneden peymaneye

Arif-i billah olan alemde mir'at ehlidir
Sırrın izkar eylemez kâmil makamat ehlidir
Bu Ömer ol derd ile her dem harabat ehlidir
Mest-ü sergerdan gezer meyhaneden meyhaneye (Köprülü 1962:308).

56

Nice birçeksem gerek derd-ü firak-u ıztırab
Nice bir aksın gözümden daima bu kanlı ab
Nice bir bü çarh-i gec-rev aksine devreylesün
Nice bir yansın ciğer olsun kara bağrım kebab

Nice bir ben zehr-i aşkı dembedem nüş eyleyim
Nice bir derd-ü belayı başıma düş eyleyim
Nice bir na-hak yere ahdim feramüş eyleyim
Nice bir gurbet diyarında yanam mest-ü harab

Nice bir gülşende feryad-ü figan itsem gerek
Nice bir dil murgunu bülbül-zeban itsem gerek
Nice bir mihnet çeküp halim yaman itsem gerek
Nice bir baht-ı siyahım durmaz eyler inkılab

Nice bir gurbet diyarında olam har-ü hakir
Nice bir şüh-i sitemkârım beni eyler esir
Nice bir ömrüm telef olsun bu yollarda kesir
Nice bir olmaz Ömer bu gizli sırlar fetb-i bab (Köprülü 1962:308-09).

57

Gerçi olmuştur mukarrer herkes kar ayrılık
Görmemiştir hiç dahi bir böyle düşvar ayrılık
Olmasun hiç kimseler sana giriftar ayrılık
Kime derdim ağlayım der bende de var ayrılık

Hüy edindim kendime ah-ü nedamet etmeyi
Her kimi görsem ana halim hikayet etmeyi
Aleme raz-ı derunumdan rivayet etmeyi
Bilmez idim taliimden ben şikâyet etmeyi
Gelmeseydi başıma tekrar betekrar ayrılık

Kime feryad ideyim ey çarh-i zalim bi-eman
Kani ya noldu bana yar olduğun devr-i zaman
Tir-i maksudum atılmaz kaddim olmuşken keman
Kimseler bilmez benim halim yaman oldu yaman
Hey ne müşkil derd imiş alemde dostlar ayrılık

Sureta Mecnun'a döndüm ağlarım zar-ü zelil
Bin bir adın hürmetiyçün kıl inayet ya Celil
Rahmet eyle fazl-ü lütfun kuluna eyle delil
Bir garib iklime düştüm gezerim üryan melil
Vüs'at-i dünyayı kıldı başıma dar ayrılık

Ey Ömer kar etti nüş-i cam-ı fırkat aynıma
Şadilik dönderdi yüz gelmez ferahlık yanıma
Ağlamaktan uyhu girmez çeşm-i hün-efşanıma
Destime taş aldırup aheng içün efganıma
Tabl-ı sinem döğdürür her lahza her bar ayrılık (Köprülü 1962:310).

58

Aşkın ile ciğeri büryan ararsan işte ben
Sen gibi bir aleme sultan ararsan işte ben
Seng-i aşkınla tabibim dilde rahat kalmadı
Gönlü pür-gam didesi giryan ararsan işte ben
Âşıka kan ağlatır canan ararsan işte sen

Akibet senin yolunda sevdiğim ölsem gerek
Faide yok, iltifat yok, sararıp solsam gerek
Ben bu derdi çeke çeke akibet ölsem gerek
Asla bilmez kendözün hayran ararsan işte ben
Hastayım bü derdime derman ararsan işte sen

Süzüb ahu gözlerini âşıka naz eyledi
Cevrini hadden aşırdı lütfunu az eyledi
Ağlayup gülmediğine sevdiğim hazz eyledi
Bağrı yanık dideleri kan ararsan işte ben
Bendegâna bais-i üftan ararsan işte sen

Aklımı yağmaya verdi şü senin ahu gözün
Canıma kar eyledi bü naz şirin sözün
Hüsn içinde padişahsın bizlere a'da yüzün
Bağ-ı hüsnün bekçisi rıdvan ararsan işte ben
Hüsn içinde hür ile gılman ararsan işte sen

Der ki Ömer merhamet kıl sil bu çeşmim yaşını
Sür divanın hizmetinden ol rakib kallaşını
Her gören aklın yetürdi gözlerinle kaşını
Dürr-i meknun çıkarır umman ararsan işte ben
Gerdeni sim lebleri mercan ararsan işte sen (Köprülü 1962:311).

59

Ey dila bü alemin sahnında sohbet kalmadı
Kalmadı halkın arasında mahabbet kalmadı
Kalmadı işlenmedik dünyada bid'at kalmadı
Kalmadı seyreyle hiçbir eski adet kalmadı

Kalmadı bir meyvenin tadında lezzet kalmadı
Kalmadı na-ehle düştü ehl-i san'at kalmadı

Kalmadı alemde bir habbe bulunmaz simsiz
Simsiz her ne murad etsen alınmaz simsiz
Simsiz her yerde hiç kadrin bilinmez simsiz
Simsiz yanınca bir servi salınmaz simsiz

Simsiz mansıb alınmaz dilde minnet kalmadı
Kalmadı bil mekteb-i irfana hizmet kalmadı

Kalmadı, gitti elimden ihtiyarım bilmedim
Bilmedim terk eyledim namus-u arım bilmedim
Bilmedim yağmaya verdim elde varım bilmedim
Bilmedim sehv ile geçti rüzigarım bilmedim

Bilmedim sevda-yı aşktan özge halet kalmadı
Kalmadı asla tenimde istirahat kalmadı

Kalmadı alem kibarı geh kabada bilmiş ol
Bilmiş ol ki gittiler anlar piyade bilmiş ol
Bilmiş ol cahilleri asdr-ı gınada bilmiş ol
Bilmiş ol kâmilleri renc-ü anada bilmiş ol

Bilmiş ol çektim Ömer alemde mihnet kalmadı
Kalmadı bazımda kopmadık kıyamet kalmadı (Köprülü 1962:311-12).

60

Gâh olur bin şevk ile mesrur ider aşk ademi
Gâhi ağlatır gehi mehcür ider aşk ademi
Gâh zulmette olur pür-nur ider aşk ademi
Gâh olur şah-i Süleyman mür ider aşk ademi

Gâh hak-ı paler içre Tür ider aşk ademi
Gâhi dünyada begayet hör ider aşk ademi

Gâhi gam ayine-i dilde degildir cilvedar
Gâh bir ma'sum olur aşk gah olur bi-ihtiyar
Ademe bin türlü süretle görünür aşikar
Saki-i devran elinden geh içirir zehr-i mar

Geh safa camın sunup meyhor ider aşk ademi
Cür'a aşktan yine mahmur ider aşk ademi

Gâh olur pir-i pedersin geh peder ma'sumusun
Gâh mürde zindesi geh zindenin merhumusun
Gâh bikarar hakikat meclisinin mumusun
Gâh olur kim serteser alemlerin meşhürusın

Gâh olur halkın gözünden dür ider aşk ademi
Lamekan iklimine Mansür ider aşk ademi

Gâh alem kabzına ferman olursa zir-i dest
Serseri dehri gezersin gâh hayran gâh mest
Gâh hir sakıy ider devran-ı camın geh şikest
Gah olursun zerre-i naçiz- veş hak içre pest

Gâh rif'at gösterip meşhür ider aşk ademi
Bir harabe beyt iken ma'mür ider aşk ademi

Kalmayım dirsen Ömer gaflette ayn-i sırrı aç
Alem-i aşk bir aceb mir'at-ı ibrettir göz aç
Gâh a'la gâh ra'nalarla tab'ın imtizaç
Serseri dehri gezersin gâh yalın, gâh aç

Gâh olur şah-ı cihan-düstür ider aşk ademi
Gafil olma kim sakın mağrur ider aşk ademi (Köprülü 1962:313).

61

Ey şah-ı cihan şevket-ü devlet senin olsun
Lezet benim olsun
Alemdeki hep alem-i işret senin olsun
Mihnet benim olsun
Hicrinle gönül terk-i diyar eyledi naçar
Ey şuh-ı sitemkâr
Şimdengeri ol râh-ı selamet senin olsun
Gurbet benim olsun
Kıldımsa gönül başın için dehre temenna
Bü gam ile kat'a
Bü bendeni şad itmeğe himmet senin olsun
Mihnet benim olsun
Ey kamet-i tuba dahi gel fasl-ı baharda
Feryad-ı hezarda
Bu bezm-i gülistandaki sohbet senin olsun
Firkat henim olsun

A'dalara bin kerre vefa eyledin ey yar
Lütfun ile her bar
Bir kez dimedin Ömer'e vuslat senin olsun
Mürvet benim olsun(Köprülü 1962:313-314).

4.) ÂŞIK LEVNÎ: Kaynakların verdiği bilgilere göre, Âşık Ömer'in de bir resmini yapmasından çağdaşı ve yakın arkadaşı olduğu anlaşılan büyük Türk ressamı ve minyatürcüsü şiirlerinden de anlaşılacağı gibi Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği cereyanını İstanbul merkezli olarak başlatan aydınlardan birisidir. Asıl adı Abdülcelil Çelebi'dir ve Edirne'de doğmuş küçük yaşta İstanbul'da gelerek Nakkaşhâne'de eğitim görmüştür. Minyatürcülük alanında, "Vehbî'nin Surnâme"si, "Padişahlar Albümü" yaygın olarak bilinen eserleri arasındadır. Aşağıda yer alan "Atalarsözü Destanı"nı, Âşık Ömer'in ustası kabul ettiği Âşık Şerifî ile irticalen ve kazandığı bir atışma esnasında oluşturduğunu düşündüğümüz Âşık Levnî devrinin ve Türk süsleme sanatının en önde gelen temsilcilerinden birisidir.

62

Atalarsözü Destanı

Tut atalar sözün, kalbi selim ol
Gönülden gönüle yol var demişler
Gider yavuzluğun, tab'ı halim ol
Sarp sirke kabına zarar demişler

Bilirsin alçağa akmakdadır su
Kâmilin câhile nasihati bu
İkrarını gözet, olma abes-gû
Birdir iyman ile ikrar demişler

Âkibet-endiş ol gönül dibelik
Yetişmez mi sana bu nümûnelik
Kaçan lori kuşu bulsa bir kemik
Evvel ölçer sonra yudar demişler

Her kâre uzatma elin eteğin
Yelkovana döner âhir emeğin
Nitekim göllerde şaşkın ördeğin
Başın kor kıçından dalar demişler

Aldanma cihanın sakın varına
Bir nefesi verme cihan varına
Bugünkü işini koyma yarına
Yar yıkıldığı gün tozar demişler

Kestim bu arzada ben de bir koyun
Meydan-ı hünerde gel sen de soyun
Feleğin zoruna dayanmaz oyun
Katı zor oyunu bozar demişler

Ak(ı)l erişmez bu feleğin işine
Dürlü gailesin alma başına
İbretle nazar kıl loru kuşuna
Evvel ölçer sonra yutar demişler

Gerçi çok bu cihanda boşa yelenler
Kanda bilenler ile bilmeyenler
Böyledir kaide, dağdan gelenler
Bağda olanları kovar demişler

Dediler bu pendi sordumsa kime
Tuz, ekmek bilmeze halini deme
Kül kömür ye, nâmert lokmasın yeme
Gün olur başına kakar demişler

Abestir her vara yoğa koşanlar
Gâhi doğru gâhi eğri eşenler
Ağlamak ne demek kendi düşenler
İki gözden bile çıkar demişler

Arzeyle bu pendi kendi özüne
Dost addetme her güleni yüzüne
İncinme dostunun doğru sözüne
Doğru söz insana batar demişler

Darb-ı mesellerle eylersen amel
Kırkların birine olursun bedel
Usûlü, mânayi bilmeyen echel
Solağına davul çalar demişler

Bir mürşıd-i kâmil bulmıyanlara
Bin nasihatten ders almıyanlara
Sözünün sübûtu olmıyanlara
Dipsiz kile hoş bir anbar demişler

Eşkin at yanına bağlansa güre
Huy alır huyundan ol göre göre
Hizmet eyler isen eyle bir ere
Su aktığı yere akar demişler

Çarsû-yü dehirde nice toz kopar
Ol vakti gözeten çok takye kapar
Helâlzade gelir pazarlık yapar
Haramzâde pazar bozar demişler

Âdetullah budur ezel-ü âbât
Kul kula sebeptir ey dil-i nâşât
Bâye gedâ hizmet etmekden murat

Bal tutan parmağın yalar demişler
Dilden, ister isen, gıll-ü gış gide
Metâ-ı râzını açma hâside
Kıyma müşteriye, az al fâide
Alan da satandan umar demişler

Yar ile ettiğin kavle ver karar
Kâr etmezsen bâri eyleme zarar
Aza kanaat et, olma tamahkâr
Ucuz satan tizcek satar demişler

Ham tamaı gel (gil) terkeyle erken
Elimden çıkmasın der isen örken
Deve âhu gibi buynuz ararken
İki kulaktan da çıkar demişler

Hileyi irtikâp etme, kıl hazer
Denilsin nâmına bir er oğlu er
Sen ilin kapısın kakarsan eğer
İl de senin kapın kakar demişler

Irzıyle varamaz eşkıyâ eve
Uslu gez kim seni kâmiller seve
Har'dan büyük at var, attan da deve
Deveden de büyük fil var demişler

Güneş balçık ile sıvanmaz ey dil
Bizeban da olsa bellidir kâmil
Kendinden gayriyi beğenmez câhil
Kendi çalar kendi oynar demişler

Talib-i mârifet çekerse emek
Yüğrük at artırır yemin giderek
Şâire ses ile saz-ü söz gerek
Yalınız taş olmaz duvar demişler

Köy-ü dilâraya eylersen akın
Hele gafil olma etrafa bakın
Karda yürü izin belirtme sakın
Ârif olur il tiz duyar demişler

Doyar mı can ü dil bûs ü kenâre
Hicran-ı aşk ile leo pâre pâre
Nem giderse gitsin visâl-i yâre
Bir arzu hezaran dinar demişler

Yüzüm yerde tenim hâk ile yeksan
Serim gavgalarda, halim perişan
Gözlerim cemâl-i canâna hayran
Gönül masûmdur umar demişler

Gerek şakıy olsun gerekse sait
Kereminden Kerim eylemez bait
Böyledir, Mevlâdan kesme sen ümit
Gün doğmadan neler doğar demişler

Kanâat kıl lokma-i rûz ü şebe
İller konar toplandığın zehebe
Bilirsin ki atalar(ı)mız, bir tepe
Yıkılır bir dere dolar demişler

Yırtıcı kuşların ömürleri az
Bir ipte iki canbaz oynamaz
Şah-ı rahta kuyuyu kametince kaz
Ez kasa ayağın kayar demişler

Levnî nasâyihi pirlerin böyle
Durûb-ü emsâli nazmile söyle
Meydan-ı hünerde ağırlık eyle
Ağır bassa yeğni kalkar demişler (Dilçin 1945:3-7).

5.) ÂŞIK GEVHERİ: Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği'nin kahvehane ve İstanbul merkezli olarak ortaya çıkmasında yakın arkadaşı Âşık Ömer kadar hatta ezgi yönündeki yaratıcılığı ve tesirleri açısından ondan daha da önemli bir yere sahip olduğu rahatlıkla söylenebilecek olan Âşık Gevherî'nin doğum yeri, aldığı medrese eğitime, aruzla yazdığı şiirlere ve Bahri Paşa'nın Divan katipliğini yapmasına bakılacak olursa İstanbul'lu olması büyük bir ihtimaldir. Kaynaklarda Âşık Ömer ile İstanbul'da atıştıklarına ve iyi arkadaş olduklarına dair bilgiler de mevcuttur. Ancak, Âşık Ömer'in meşhur "Şâirnâme" adlı eserinde kendisine yer vermemiş olması bugüne kadar belli bir dönemden sonra küsmelerinden başka bir nedene dayalı olarak çözülememiş bir konu olarak dikkat çekicidir.

63

Tenezzül eyledin işbu gedaya
Sevdiceğim safa geldin merhaba
Çünki kadem bastın bizim odaya
Sevdiceğim safa geldin merhaba

Kimin esir kimin azad idersin
Âşık ahın alup kande gidersin
Kimin kul idüp kapunda tutarsın
Sevdiceğim safa geldin merhaba

Nedir sende bu şiveler bu nazlar
Nedir bu tuti dil bülbül- avazlar
Nedir bu sürmeli mestane gözler
Sevdiceğim safa geldin merhaba

Gevheri der divanında durayım
Her ne hizmet buyurursan göreyim
Ayağın tozuna yüzler süreyim
Sevdiceğim safa geldin merhaba (Elçin 1984: 27)

64

Sevdiğim bendeni idersin hayran
Gâhi yüzümüze bakup güldükçe
Sen nazı artırdın ey kaşı keman
Ben sana ağlayup niyaz kıldıkça

Nice bir hicrinle sinemi delem
Derdimi yazmaktan kan ağlar kalem
Eğer rakiblerden çekersen elem
Aşinalık eyle hali buldukça

Bize ta'n iderler bu aşktan yana
Cefa ider deyü sevdiğin sana
Bir vefalı dilber gösterin bana
Kulluğun ideyim ömrüm oldukça

Şimdengeri birkaç mahbub hulayım
Her ayda birinin terkin kılayım
Ya ben nice dürüst âşık olayım
Nadanlar muhabbet gülün yoldukça

Sanmanız ben aşkı inkâr iderim
Aşkımdan derdimi aşkar iderim
Gevheri'yim cevher-nisar iderim
Taze muhabbetler dile doldukça (Elçin 1984: 27-28).

65

Bir kaşı hilale meyletti gönül
Bedir olmuş amma gene bir hoşça
Yanağı gülleri yabane değil
Sehil solmuş amma gene bir hoşça

Gönül eğlencesi alnının mahı
Naz ü istiğnasın komamış dahi
Ruy ü ruhsarında hatt-ı siyahı
Yeni yetmiş amma gene bir hoşça

Rahm eyle âşıka ömrümün varı
Haliya güzelsin çekme sen arı
Hatadan hıfz itsün Cenab-ı Bari
Genç değilsin amma gene bir hoşça

Ey Gevheri kimdir vaslına eren
Öğünsün alemde zevkini süren
Dermiş bizden evvel meyvesin deren
Sonu kalmış amma gene bir hoşça (Elçin 1984: 28).

66

Şurda bir güzele meyil aldırdım
Cihan güzel olsa yoktur nazarda
Çünki dilber bende meylin yoğ idi
Niçün koydun beni ah ile zarda

O yar bana name yazdı gönderdi
Öpem didim al yanağın sundurdu
Sim ü zer tükendi başın döndürdü
Didim dilber bu da var mı pazarda

Gevheri der ben de böyle kalursam
Adulardan intikamım alursam
Yar seni sarmadan ben de ölürsem
Sızılar kemiğin vallah mezarda (Elçin 1984: 29).

67

Vücudum aşkınla dağ dağ iken
Beni aşkın ateşine dağlatma
Yazıktır canım taze çağına
Ahim ile gözüm yaşın çağlatma

Dün gice seyrimde gördüm pirimi
Âşık geze geze bulur birini
Gülşeninde güle virdim serimi
Kara gözlüm dikenine dalatma

Tir ü gamzen ebru kemanesidir
Bu bakışlar çeşmim mestanesidir
Bir gamzen peykanı bir canesidir
Beyhude yere hançer çeküp zağlatma

Gevheri'ye aşkın melamet yeter
Aşkında çekdüğüm zelalet yeter
Haşre-dek bu gam kasavet yeter
Bir yana da sen de zalim ağlatma (Elçin 1984: 30).

68

Ayrılık günleri geldi yetişti
Giderim sevdiğim elveda sana
Ah ettikçe ahım arşa erişti
Giderim sevdiğim elveda sana

Bir yavru baz idi uçtu kolumdan
Bülbül gibi cuda düştüm gülümden
Ayrılığı beter gördüm ölümden
Giderim sevdiğim elveda sana

Şu garib başımı sevdaya saldım
Gavvas gibi olup ummana daldım
Hak nasib ederse ben gene geldim
Gierim sevdiğim elveda sana

Der Gevheri benim sevgili yarim
Yoluna fedadır bu cümle varım
Hakk'a ısmarladım benim hünkârım
Giderim sevdiğim elveda sana (Elçin 1984: 30).

69

Ey peri bunca dem rahın gözlerim
Lutf ile bakmadın bir kez bu yana
Gönül sad paredir giryan gözlerim
Meğer çeşmim dahi kana boyana

Sende olan anlar aceb hubandır
Vuslatın evkatı bize hub andır
Benlerin nokta-i şah-ı hubandır
Mushaf-i hüsnünde çifte bu yana

Sol yare kim anı sevdiğim yare
Merhem-i Lokman'dır bana o yara
Rakib ile vardık ru-beru yare
Bana didi sen dur nare o yana

Mecnun-veş aşkınla geçmişim serden
Kam almak müşkildir o sim-berden
Esüp bad-ı saba kuy-i dilberden
Alem buy-i anber ile boyana

Gevheri olmadı vaslınla hurrem
Ah ölmeden bir kez sineye sarsam
Saye-i lutfunla doldurur her dem
Anınçün kailiz serd boyana (Elçin 1984: 31).

70

Künc-i melamette kalmışım garib
Halimden bir söyler olsa o yare
Zahm-ı sinem guş eyleyüp ol tabib
Dimiş ilaç kabul itmez o yara

Düş oldu gözüme kadd-i şimşadın
Helak itti Âşıkları bi-dadın
Hiç dimezsin bunca ah ü feryadın
Hab-ı nazdan gönül yari uyara

Safha-i ruyuma akup eşk-i al
Çeşmim yazdı bir mufassal arzıhal
Padişahlar gedasın itmez sual
Akıl olan ma'kul söze uyar a

Yarim bana zahım vurdu yaramaz
Gayet çoktur benim yaram yaramaz
Tabibler merhemi bana yaramaz
Yar ursa yaramı yine o yara

Gevheri der ey gülhün-i letafet
V'ey bülbül-i gülistan-ı melahat
Şimşir-i müjganın çekmeğe ne hacet
Tir-i gamzelerin bağrım uyara (Elçin 1984: 32).

71

Bir dilber isterim Bari Huda'dan
Hiç misli cihana gelmedik olsa
Olmasa alemde hay ü gedada
Hiç kimse malik olmadık olsa

Neylerim dünyada narı turuncu
Gönül eğlencesi dilberin genci
İstediğim dürr-i yekta bir inci
Anı da bir hakkâk delmedik olsa

Bir dost ararım ki açsam razımı
Meclis-i irfanda çalsam sazımı
Bir turna gözlüye salsam bazımı
Hiç avcu şahini salmadık olsa

Pek mailim hub cemale bakmağa
Pervane-veş derdli sinem yakmağa
Gonce gül isterim alıp kokmağa
Hoyrat eli değup solmadık olsa

Gevheri der gönül maildir gence
Bir tıfl-i nevreste miyanı ince
Dahi koculmadık lebleri gonce
Cevr ü sitem nedir bilmedik olsa (Elçin 1984: 33).

72

Derd-i derunumdan ah eylemezdim
Dostumda zerrece himayet olsa
Yade ahvalimi hiç söylemezdim
Kendüsinde sehl-i nezaket olsa

Nedir cevrin senin ey keman-ebru
Yohsa ağyardan mı çekersin kaygu
Koynuna girmeğe itmezdim arzu
Eğer dilde sabra bir takat olsa

Sen ahde vefada eylesen karar
Nihani iltifat eylesen hezar
Ne kadı muhtesib ne hâkim duyar
Zerre kadar sende riayet olsa

Hicrinle her saat eylerim ben ah
Kendime kıyardım olmasa günah
Tahammül iderdim nazına billah
Bu denlü cevrine nihayet olsa

Gevheri yar olan sever Âşıkın
Lutf ider ağlatmaz vasla layıkın
Kıymetin bilürdi yar-ı sadıkın
Eğer sende fikr-i feraset olsa (Elçin 1984: 34)

73

Ağyar-ı kafire neler eylerdim
Sevdiğimde cüz'i işaret olsa
Göreydi kafire ben de neylerdim
Bana iltifatı himayet olsa

Hakikatten gelürdüm kafir ağyarın
İşini görürdüm ben o murdarın
Cevrini çekmeden kaçmazdım yarin
Eğer ki cevrine nihayet olsa

Kimse alıvalimiz duyup bilmeden
Çok ağlattın gözüm yaşın silmeden
Feragat iderdim güzel sevmeden
Bize Hak'tan lutfu inayet olsa

Gevheri ardımca kimse gelmese
Dost düşman işidüp bize gülmese
Başım alup gitsem kimse bilmese
Beni bu alemde bir vilayet olmasa (Elçin 1984: 35).

74

Bir civan sevsem dar-ı fenada
Hublukta akranı gayet az olsa
Şive kitabında ilm-i vefada
Güzeller içinde servinaz olsa

Hiç kusur olmasa kaşı gözünde
Halavet bulunsa şirin sözünde
Püskürme benleri olsa yüzünde
Ve lakin gerdanı pek beyaz olsa

Parlasa son dördü gibi ayın
Bırakmazdım elden daman-ı pakin
Kurulsa Âşıka kaşları yayın
Kirpiği okları tir-endaz olsa

Gevheri dilberde çıktı istigna
Dilberin hepisi a'la ve ziba
Hoşçadır ol la'l dudaklı ama
Bu benim gönlümce al kiraz olsa (Elçin 1984: 35)

75

Gönlümün matlubu ruh-i revanım
Dönmezim yolunda bin kan olursa
Ne mümkin ayrılmak çıkmadan canım
Severim kâinat düşman olursa

Herkese meylidüp su gibi akmam
Derunum şehrini odlara yakmam
Cemalinden gayri didara bakmam
Karşımda Yusuf-ı Ken'an olursa

Dünyada mal ü menalin neylerim
Bülbülüm gülzarı harı neylerim
Ben senden özge yari neylerim
Huriler içinde gılman olursa

Seninle ettiğim ahd ile peyman
Yardımcımız olsun ol Gani Sübhan
Görünmez gözüme mahbüb-i cihan
Her biri bir âfet-i devran olursa

Gevheri der hasud sararsın solsun
Sana kemlikiden Mevla'dan bulsun
Olursa efendim sen gibi olsun
Alemde sevgili canan olursa (Elçin 1984: 36)

76

Senden gayrisinin yüzüne bakmam
Cemali hurşid-i enver olursa
Meylidup çağlayup semte akamam
Yüzü gül kameti ar'ar olursa

Bulunmaz bir dahi ey peri-peyker
Ararsam dünyayı sen gibi dilber
Yaraşur efendim mihr-i münevver
Cenab-ı hüsnünde çaker olursa

Hak seni efendim öğmüş yaratmış
Bi-külli serinlik bahrine atmış
Lebi can bahşine şekerler katmış
Böyle leziz olsun sükker olursa

Bakışın derdime nice derd katar
Kirpiğin okların canıma atar
Gevheri kendüsin kul idüp satar
Kapunda bende-i kemter olursa (Elçin 1984: 36-37).

77

Dila hazan oldu aşkın baharı
Nay gibice ah ü figana ne sebeb
Hare bahş eyledin ol gül'izarı
Bülbül gibi bu nalâna ne sebeb

Çünki bulamadım vefalı mahbub
Sana el vermedi ol çeşmi aşub
Yusuf'un terkiden değilsen Ya'kub
Enin ile bu giryana ne sebeb

Cana arz eyledim sana ahvalim
Cevrine ölürsem sen çek vebalim
İnsafa gel behey Haccac-ı zalim
Na-hak yere bunca kana ne sebeb

Meyil gösterirsen bana ey canım
Nihani nigahlar idüp sultanım
Çeşmine düş olsa çeşm-i giryanım
Tehevvürle bu rindana ne sebeb

Gevheri der sen bir hub-sıfat iken
Düşer mi bu eda pak-i zat iken
Firkatinle halim harabat iken
Dahi beter bu virana ne sebeb (Elçin 1984:38).

78

Dilber sana niyazdadır sadıklar
Defter-i vakfından eyleme ihrac
Ayan-ı vaslına iren Âşıklar
Nebat-ı leblerin değer yüz bin bac

Bülbülün Âşıktır sorarsın gülşen
Fehmeyle sevda-yı mahzun dilberin
Dahi diller aşkı çıkmaz gönülden
Tabib isen cana eyle bir ilac

Sahn-ı gülşen pes hakikat rahıdır
Feryadı bülbülün dil ferahıdır
Bag-ı aşkın bir dilaver şahıdır
Afitabtır hüsn-i gülşende sirac

Genc-i mecalinle bi- mecal iken
İntizar-ı vashn dilde var iken
Bimar-ı aşkınla hasta-hal iken
Dimedin Gevheri ya nedir mizac (Elçin 1984: 38-39).

79

Şunda bir dilberin ahu gözleri
Aklımı fikrimi eyledi tarac
Güftare gelince şirin sözleri
Bitürür lebinden sükker-i güllac

Ben gibi ölümlü hastası çoktur
Kaşları yay olmuş kirpiği oktur
Melahat mülkünde naziri yoktur
Dilberler içinde cümleye ser tac

Ko gamdan derunum gamgüsar olsun
Ateş-i hicrinle sinem nar olsun
Olursa sen gibi şivekar olsun
Gönül gayrısile etmez imtizac

Ol periye her kim bir nazar kılur
Aklın cem'idemez divane olur
Yokluktan el ceküp ganimet bulur
Envar-ı hüsnünden bir kez alan bac

Ebruleri kıl kalemle çekilmiş
Gören üftadenin kaddi bükülmüş
Hal-i hinduları guya dökülmüş
Sanki tavaf ider Ka'be yi hüccac

Gevheri der bülbülüm kokulmaz gülüm
Kadd-i balasına irişmez elim
Ru-beru söylesem dolaşır dilim
Arzıhal sunmağa kaldım ihtiyac (Elçin 1984: 39)

80

Meclis-i irfandır hicabı kaldır
Şetaretler olsın iç efendim iç
Cemal-i pakinden nikabı kaldır
Ziyaretler olsun iç efendim iç

Perisin ya melek zuhur eyledin
Meclis-i irfanı mamur eyledin
Cam-ı erguvanı pür-nur eyledin
Afiyetler olsun iç efendim iç

Çık otur tahtında sükûnet eyle
Rakib-i bed-hanı husumet eyle
Bu gün padişahsın hükümet eyle
Adaletler olsun iç efendim iç

Gevheri der hu gün devlet senindir
Yar ile hem-demsin fırsat senindir
Al eline camı nevbet senindir
Ziyafetler olsun iç efendim iç (Elçin 1984: 40)

81

Arzıhal eylesem ittiğin cevri
Muhabbet seddolur yüze gelince
Âşık öldürmede akranın yoktur
Heman şive ile naze gelince

Kimlerden öğrendin cefa kılmağı
Hançer olup derdli sinem delmeği
Tenezzül etmezsin bize gelmeği
Ya kocular musun size gelince

Kaşların yay olmuş kirpiğin oktur
Korkarım sevdiğim Âşıkın çoktur
Gök kubbe altında menendin yoktur
Heman bir kaş ile göze gelince

Kaşın çatup gözlerini süzersin
Her baktıkça yüreciğim ezersin
Eller ile bâde içüp gezersin
İstiğna satarsın bize gelince

Bu Gevheri kulun bekler yolunu
Rakibler dermişler gonce gülünü
Nadanlar koçarmış ince belini
Ya koculmam derdin söze gelince (Elçin 1984: 40-41)

82

Gönül sevdiğinden feragat itmez
Vasl-ı yare irüp görüşmeyince
Hiç kimse zevk ile murada irmez
Zümre-i uşşaka irişmeyince

Şimdi bir dilbere oldum üftade
İnşallah irerim bu gün murada
Da'vam hasıl olmaz benim dünyada
Ta Hak divamnda duruşmayınca

Dilbersiz bezimde bâde nuş olmaz
Olursa saki-i dil sarhoş olmaz
Bir vecd ile benim gönlüm hoş olmaz
Sevdiğim dilberle görüşmeyince

Gevheri küseli nazlı cananım
Asümana çıkar ah ü figanım
Dilerim Huda'dan almaya canım
Sevdiğim dilberle barışmayınca (Elçin 1984: 41)

83

Sevdiğim bendeni edersin hayran
Gâhi yüzümüze bakıp güldükçe
Sen nazı artırdın ey kaşı keman
Ben ağlayup sana niyaz ettikçe

Nice bir hicrinle sinemi delem
Derdimi yazmaktan kan ağlar kalem
Eğer rakiblerden çekersen elem
Aşinalık eyle hali buldukça

Bize ta'n edenler âşıktan yana
Cefa eyler deyüp bendettin sana
Bir vefalı dilber gösterin bana
Kulluğun edeyim ömrüm oldukça

Hamd eyleyen birkaç mahbub bulayım
Hem kim terkederse terkin kılayım
Ya ben dostlar nice âşık olayım
Nadanlar muhabbet gözler buldukça

Sanmanız ben aşkı inkâr ederim
Aşkımdan derdimi eş'ar ederim
Gevheri'yim cevher izhar ederim
Dostun muhabbeti dile oldukça (Elçin 1984: 42)

84

Ne kaçarsın benden ey yüzü mahım
Seni seven var mı benden ziyade
Ruz ü şeb durmayıp alırsın ahım
Âşıkım ağlatma bundan ziyade

Gece gündüz bir visale ermedim
Bülbül olup gonce gülün dermedim
Bu cefalar nedir ben de bilmedim
Var mı ki bir zalim senden ziyade

Söyle muradını ben de bileyim
İnsaf eyle çok ağlattın güleyim
Kabul eyle sözüm kurban olayım
Haddim yoktur sana bundan ziyade

Hercaisin gonce gülüm kokulmaz
Geçer gider hatırcığım sorulamaz
Der Gevheri mah yüzüne bakılmaz
Yakar hüsnün beni nardan ziyade (Elçin 1984: 42-43)

86

Efendim sende bir özge halet var
Naz ile tebessüm ittügün demde
Gönüller çak olur akıl tarümar
Naz ile tebessüm ittügün demde

Yasılmış yay olur ebru kemanın
Süzülür fülfüle çeşm-i mestanın
Nim şügüfte olur gonce dehanın
Naz ile tebessüm ittügün demde

Kızarmış ruhlerin gülberk-i handan
Hab-ı naza varır gamze-i müjgan
Berk olur nur gibi dürdane dendan
Naz ile tebessüm ittügün demde

Tarholur gönülden melamet elem
Lutf ider nigahın oldukça hurrem
Gül eyyamı gelür yaz olur alem
Naz ile tebessüm ittügün demde

Âşıka zülfünle efsun idersin
Teshirname okur meftun idersin
Garib Gevheri'yi Mecnun idersin
Naz ile tebessüm ittügün demde (Elçin 1984: 44)

85

Bezme kadem bastı ol hasna peri
Bâde cam bir elde santur bir elde
Eyleyüp bendesin şöyle serseri
Tig-ı gam bir elde hançer bir elde

Olalıdan bend-i aşkına giriftar
Meddahı oluptur bu dil-i bimar
Mürüvvet kanıdır olunmaz inkâr
Hatemi bir ilde cevher bir elde

Ruhsarı hurşidin tab ü feridir
Ya melek ya huri yahut peridir
Bağ-ı İrem'den çıkmış bir huridir.
Gonce gül bir elde sümbül bir elde

Zülfün olmuş senin bendene zincir
Ya nice ideyim vasfını takrir
Bu Âşık Gevheri itmeden tahrir
Sim kalem bir elde defter bir elde (Elçin 1984: 43-44)

87

Güzeller sultanı sahib-kıranı
Âşıklar bendider çeker kemende
Gamzeler zabt etmiş cümle cihanı
Hükmünde Medine Mekke Yemen de

Altından arısın zülalden duru
Sıfatta meleksin simada huri
Gönlümün sürurı gözümün nuru
Gelmemiştir mislin yakın zamanda

Gevheri der yine gönlüm zar-ılan
Terkeyledim namusumu ar-ılan
Bin yaşar sevdiğine sarılan
Bin de yaşar leblerinden emen de (Elçin 1984: 45)

88

Lutf-i ihsan ile divane gönül
Seni sevmeyenden ırağ ol sen de
Gerek sünbül olsun gerek gonca gül
Seni sevmeyenden ırağ ol sen de

İki gönülliyse bir gözleri mest
İhtiyar ittirir hırka ile post
Gözünden bellüdür hakikatlü dost
Seni sevmeyenden ırağ ol sen de

Eğer kıymetini bilür ise de
Bilüp hakipaye gelür ise de
Cihanda bulunmaz melek ise de
Seni sevmeyenden ırağ ol sen de

Der Gevheri murad olan söz ana
Tevekkül it yönün Huda'dan yana
Vefa gelmez andan akibet sana
Seni sevmeyenden ırağ ol sen de (Elçin 1984: 45)

89

Ağam lütf eyle Mevla'yı seversin
Gel beni ağlatma eller içinde
Layık mı alemi zem eylersin
Dasitan eyledin diller içinde

Ben seni seveli bir kez gülmedin
Akan çeşmim yaşın bir dem silmedin
Çok gülistan gördüm amma görmedim
Sencileyin gonca güller içinde

Şahin avladırlar yavrn baz ile
Ömrümüz hoş geçti sur ü saz ile
Sen kırmızılar giy salın naz ile
Koşuben gezeyim şallar içinde

Gevheri kapunda hizmete bakar
Nar-ı aşkın ile sinesin yakar
Bellere karışmış çağlayup akar
Bu çeşmimin yaşı seller içinde (Elçin 1984: 46)

90

Güzelim ben sana mail olalı
Destan olmuşum diller içinde
Ölünce severim etmem feragat
Rüsvay olursam da iller içinde

Çok divan okudum medhini yazdım
Sana meyledeli cihandan bezdim
Cihan bağın seyran eyledim gezdim
Gönül seni sevdi güller içinde

Hasretinle vurdum sineme taşı
Yoluna terkettim can ile başı
Varıp yaslanayım Hacı Bektaş'ı
Abdalın olayım çullar içinde

Der Gevheri çekme boş yere emek
Murad üzre dönmez bu çarh-ı felek
Cenab-ı Hazret'e geçmezse dilek
Bencileyin olmaz kullar içinde (Elçin 1984: 47)

91

Acep kande gittin ol afitabım
Cemalin görmedim dün de bu gün de
Büküldü kametim kalmadı tabım
Ben yari görmedim dün de bu gün de

Bağrım yanmaktadır nar-ı iştiyaka
Zaif canım dayanur mı ihraka
Nice sabr ideyim ben bu firaka
Ben yari görmedim dün de bu gün de

Yüz çevirdi benden baht-ı siyahım
Görünmedi gitti ol yüzü mahım
Ey felek neyledim nedir günahım
Ben yari görmedim dün de bu gün de

Yüzümü payine sürerdim bulsam
Yolunda can virüp kurbanı olsam
Hiç bilmezim nitsem ne çare kılsam
Ben yari görmedim dün de bu gün de

Gevheri severdi serv-i simini
Çok demdir görmedim ol sim teni
Didar ile ya Rab sevindir beni
Ben yari görmedim dün de bu gün de (Elçin 1984: 47-48)

92

Hasta düştüm yatur bu tende canım
Varın söylen yare gelsün acele
Bir kerre nabzıma baksın sultanım
La'l-i lebi derman imiş ecele

Senincün kurulsun meclis-i ıneyler
Çalınsun bozuk'lar tanbur'lar ney'ler
Bu hasta gönlümü ya kimler eğler
Kal bu gice bu yerlerde gecele

Saki doldur bana zehir tasını
Giderim cümle kalbin pasını
Üzerime gel sen oku Yasin'i
Ezberinde değil ise hecele

Garib Gevheri'yle kim var elleşe
Bulunur mu hemta gelüp dilleşe
Felek pehlivandır çıkmış güleşe
Korkarım ki ayağımı o çele (Elçin 1984: 49-50)

93

Ahu gözlüm bu gün fettanlığın var
Kızarmış ruhlerin dönmüş gül güle
Dağılmış kâkülün olmuş tarümar
Mah yüzünde bölük bölük tel tele

Hokkadır dehanın dişin dür-dane
Safalar bahş ider leblerin cana
Söyledikçe hayat verir insana
Şirin sözlüm dilin benzer bülbüle

Serv-i nazım ne aceb sim bedendir
Letafet bağında berk-i semendir
Siyah kâküllerin misk-i Huten'dir
Hal-i Hinduların dönmüş fülfüle

Benim canım senden kime dad idem
Layık mıdır bize bu cevr ü sitem
Uydurup rakibi yanına her dem
Karşımızda salınırsın el ele

Vasf ideli hüsnün Gevheri şeyda
Cemaline müştak hep bay ü geda
Açaldan kâkülün razını saba
Yasdanmış gülşende sünbül sünbüle (Elçin 1984: 50)

94

Senin içün behey çeşm-i fettanım
Nedir bu aleme düşen velvele
Hüsnünü görünce ey yüzü mahım
Vücudum şehrine düştü zelzele

Efendim gül gibi başımdır yerin
Ölürsem uğruna sağ olsun serin
Siyah saçın ile zülf-i anberin
Ne yaman karışmış girmiş tel tele

Gündüz hayalimden gice düşümden
Yar sevdası gitmez oldu başımdan
Hasret-i aşkınla kanlı yaşımdan
Karışmıştır bozbulanık sel sele

Nedir bu vaadlar ömrümün varı
Küheylan yerine bağladın harı
Yoksa terk mi eyledin Gevheri-zarı
Niçün virdin adu ile el ele (Elçin 1984: 51)

95

Erenler meclisinde mey-mest olan
Kırklar meclisinde Yaradan bile
Hercai yavruya dil-şikest olan
Dolu cam elinde yaradan bile

Aşk ucundan yaralıyam yaralı
Gece gündüz çağırıram yaralı
Kanda gidem canım bula yaralı
Böyle tabib yok ki yaradan bile

Gevheri meyletmiş bir dil-rubaya
Zahir oldu ay ü güneş bu baya
Gel gönül sıdkını bağla Mevla'ya
Sakın elem çekme yaradan bile (Elçin 1984: 51)

96

Derd-i durunumu ayan idemem
Yüz bin lisan ile gelsem ben dile
Böyledir ahvalim beyan idemem
Korkarım adular bana bend ile

Gönül meyleylemez yardan gayriye
Virme leblerini yardan gayriye
Ben Mansur'um bakmam yardan gayriye
Dar'a götürseler beni bend ile

Bize emdirmedi yar dudağını
Yoksa görmedi mi sinem dağını
Geçemedim öte hicran dağını
Nice olur halim bu derbend ile

Gevheri neylesün yari koçanı
Yarimin yoluna kodum bu canı
Çün nasihat tutmaz ko çıksun canı
Acımam billahi artık pend ile (Elçin 1984: 52)

97

El çek gidi rakib gonce gülümden
Bir dahi görmeyeyim seni yar ile
Gözüm kan bürüdü korkmam ölümden
Gayet beni helak itti ar ile

Göz-göre yarimi virmezim ele
İsmim bed-nam idüp düşürmem dile
Yolına koymuşum serimi bile
Çalışırum elde olan var ile

İşte kılıç işte meydan gelene
Gelmeyen almasın yari diline
Yad el dokunmasun zülfü teline
Yoksa kendi bilür yar agyar ile

Gevheri der yiğit dursun sözüne
Âşıkın kan dolagelür gözüne
Kimdir hasmım gelsün meydan yüzüne
Ya o kala ya ben kalam yar ile (Elçin 1984: 54)

98

Aceb vuslat el verir mi sonumuz
Canan ile dildar ile yar ile
Yohsa böyle geçer mi ola günümüz?
Feryad ile figan ile zar ile

Huda ihsan etmiş hüsn-i kemali
Ruhlerin zeynetmiş hindu-yi hali
Ne güzel donatmış bag-ı cemali
Ayva ile turunc ile nar ile

Dökeyim çeşmimden nem nem üstüne
Yakayım dagları sinem üstüne
Bu elüm değil mi elüm üstüne
Bülbül inler gül açılur har ile

Gevheri düşmüştür aşkın narına
Dile öldür dile rahm it zarına
Dilersen berdar it zülfün darına
O fahr ider Mansur gibi dar ile (Elçin 1984: 55)

99

Vücudum hanesin yaktı yandırdı
Bir celali gözü ile kaş ile
Kolum kırdı kanatlarım sındırdı
O pür-cefa hir ufacık taş ile

Dost yoluna malım mülküm verdim de
Bülbül gibi hak nazarlar kıldım da
Yar ile ağyarı bu gün gördüm de
İki gözüm dolu kanlı yaş ile

Bülbül beni bir bahçeye uğrattı
Az müddette garib sinem dağlattı
Benim yarim şunda kimler ağlattı
Kirpikleri top top olmuş yaş ile

Kalem böyle çalınmıştır yazıma
Yazım kışa uymaz kışım yazıma
Subha-dek hiç uyku girmez gözüme
Bari yare düş olaydım döş ile

Gevheri öksüzün derdi firade
Hakkımız Hak olsun ruz-ı cezada
Felek ömrümüzü vermiş mezada
Günden güne artmaktadır beş ile (Elçin 1984: 56)

100

Gezerek seyrettim hublar şahını
Kızarmış ruhleri dönmüş gül güle
Mestane gözlerin gelir süzerek
Başladım feryada döndüm bülbüle

Def'itmekte gönül gâhi-be-gâhi
Arzu kılar yine ol yüzü mahı
Halka halka olmuş zülf-i siyahı
Ulaşmış gerdanı üzre tel tele

Cevr ü cefa kasrın ol bünyad eder
Anınçün bu hasta-dil feryad eder
Akıbet dil mülkün hem berbad eder
Ulaştı gözümün yaşı sel sele

Sevdiğim kametin serv-i simindir
Bulunmaz menendi bir sim tendir
Bilmezim bu ah ü zarım nedendir
Gevheri cihana düştü gulgule (Elçin 1984: 56)

101

Yeter yaktın bizi şem-i ruhsare
Puşide zülfün çöz nikab eyle
Çeşm-i bed değmesün o gül'izare
Kebüd-i sünbülden bir hicab eyle

Virme ruhsat çeşm-i fitne-engize
Kimler karşu durur öyle hun-rize
İster isen bağrımı kıy rıze rıze
Diler isen ciğerim yar kebab eyle

Bana ittiklerin cefa her dem
Sen bilmezsin ben de takrir idemem
Zahmet olmaz ise gel iki dıdem
La'lin rakam döksün sen hisab eyle

Gürur-i hüsn itmiş seni bı-zeban
Aceb müstağnisin ey mah-ı Ken'an
Bunca ittim zar ü geryad ü giryan
Bari nim dehen ile bir cevap eyle

Gevheri aşkına düş oldu gayet
Çare nedir söyle ey serv(i) kamet
Severim sultanım etmem feragat
Sen istersen benden ictinab eyle (Elçin 1984: 57)

102

Ah ile efgânım göklere çıktı
Gel yeter ağlattın beni şâd eyle
Hasretin ateşi cismimi yaktı
Sevindir lütfunla adl-i dad eyle

Cihanda kalmasın nam ü nişanı
Sen asıl mi'marsın güzeller canı
Ta'mir eylemezsen kalb-i viranı
Bari baştan başa sen berbad eyle

Yardan ayrı düştün efkârı fikret
Düşün günahların suçunu fikret
Genc-i gama talib ol ummanı fikret
Var sen de bir zaman ictihad eyle

Deli gönül geçtim nan-ı nemekten
Gayrı çaremiz yok Allah demekten
Canan Gevheri'yi çıkar yürekten
Aziz başın içün kıl azad eyle (Elçin 1984: 57- 58)

103

Bâd-ı saba yare bizden selam et
Mübarek hatırın sor sual eyle
Yokla zamirini feth-i kelam et
Bana var mı meyli gör sual eyle

Dost bize lutf ile nazar itmez mi
İsmim hatırına güzer itmez mi
Ah ile zarımdan hazer itmez mi
Başın içün olsun var sual eyle

Müştakım görmeğe o çeşm-i mesti
Hayli demdir bizden selamı kesti
Darılmış mı bana gör nedir kastı
Halvethanesine gir sual eyle

Perişan eyledi beni intizar
Haber ver ey saba kandedir dildar
Gevheri bendesin anmaz mı ol yar
Biraz huzurunda dur sual eyle (Elçin 1984: 59)

104

Karanfilim nazlı yare varınca
Huzur-ı izzetle gir selam eyle
Ol mübarek cemalini görünce
Hakipaye yüzün sür selam eyle

Diz çöküp önünde yüzün koyarsın
Başıma geleni bir bir sayarsın
Senin için daim ağlar diyesin
Yüzünü türaba ur selam eyle

Kerem eyle bizi hacil düşürme
Sakın nezaketin haddin aşırma
Aklın alıp sevdiğimi şaşırma
Edeb erkân ile gir selam eyle

Sevdiğimdir güzellerin ser tacı
Perişan gönlümün her dem ilacı
Nicedir ol tab-ı paki mizacı
Yarimin hatırın sor selam eyle

Gevheri der bakmaz çeşmim yaşına
Mail oldum gözlerine kaşına
Kabul etsin seni taksın başına
Mübarek cemalin gör selam eyle (Elçin 1984: 60)

105

Aziz başın için kaşı kemanım
Bu cevr ü cefadan feragat eyle
Nedir ettiklerin çeşm-i fettanım
Lutf edüp bendene inayet eyle

Her kim suzanına ederse dikkat
Merhamet mürüvvet eylesin şefkat
Adam sevdiğine eder mi zahmet
Sevdiğim gel beni sen azad eyle

Ezelden kendinde bu idi adet
Elin ile başım kesmen ne hacet
Beni katl edince olursun rahat
Celali gamzeden işaret eyle

Gevheri aşkından döndü hilale
Öldürme bendeni girme vebale
Efendim ver beni dest-i dellale
Sat beni akçemle ticaret eyle (Elçin 1984: 61)

106

Be divane gönül nedir feryadın
Gel ahı kanuna uydur saz eyle
Çünki cefacudur kadd-i şimşadın
Kim dedi kim sana keşf-i raz eyle

Sevelden sen saçı leylayı dilber
Cefan unutturdu dünyayı dilber
Mevla'yı seversen hercayi dilber
Lutfun yoktur bari cevri az eyle

Niçün yüz çevirdin sevdiğim benden
Ya ne kemlik gördün derdimendinden
Billahi sultanım geçmezim senden
Sen istersen yüz bin kerre naz eyle

Cevr ü cefan benzer bir kuh-i Kaf'a
Hiç meylin yok mudur bir kez eltafa
Bari sen de gelüp bir kez insafa
Bana arzıhalin getür yaz eyle

Usandım çekmeden yarin cefasın
Aceb sürer miyim yarin safasın
Gevheri bulursun dilber vefasın
Hemen yalvarı gör çok niyaz eyle (Elçin 1984: 61-62)

107

Diyar-ı gurbete çıkaldan beri
Ağlar bu gözlerim nem neye böyle
Bu girdab-ı aşka düşelden beri
Vücudum dopdolu gam neye böyle

Döşedim feleğin taşın türabın
Anladım bildim şu dünya harabın
Şimdi içmez oldum aşkın şarabın
Titriyor destimde cam neye böyle

Bu aşkın atına bindim yürüdüm
Dünyalarca aşkım vardır der idim
Zaman mı devr oldu ben mi fanıdım
Kalmadı gömlümde dem neye böyle

Gevheri der gerçi ehl-i nazarım
Alemin seyyahı oldum gezerim
Vücudum şehrini gamla bezerim
Bulmadım derdime em neye böyle (Elçin 1984: 62)

108

Âşıka ma'şuku böyle bakmasın
Benim ahvalimi yare var söyle
Yarim beni ateşlere yakmasın
Leblerinden akan bala var söyle

Yardan ayrılalı gün değil günüm
Arşı bu gün yaktı firkatim ünüm
Ela gözlerinin yanında benim
Çoktur eksikliğim hele var söyle

Yollarım doğrulmuş dosta varınca
Aşk mayası katarlanıp gelince
Keramet ehlinden ihsan olunca
Belki bir insafa gele var söyle

Yardan ayrılalı artar hitabım
Daim akmaktadır bu didelerim
Öksüz Gevheri der dosta selamım
Sakın ihmal etme hele var söyle (Elçin 1984: 64)

109

Aceblemen dostlar aşka daldığım
Gözleri mestanım geldi gönlüme
Gecede gündüzde medhin ittiğim
Efendim sultanım geldi gönlüme

Muhabbet gemisi yelkenin açup
Kasavet deryasın yel gibi geçüp
Mecliste aşkına dolular içüp
Sürdüğüm demler de geldi gönlüme

Eğer Mecnun bilse fikr-i ahvalim
Söylemezden evvel bilirdi halim
Ak gülüm sünbülüm dürri misalim
Ter gülüm reyhanım geldi gönlüme

Gevheri der gevherim kane yitirdim
Başımı hırkaya çektim oturdum
Hasret bucağında hasta yatırdım
Tabibim Lokman'ın geldi gönlüme (Elçin 1984: 65)

110

Gök der ki ben şimşeklerim çakarım
Vaktinde hazır ol kaddin bükerim
Yüzünde olan benlerin sökerim
Bakmaz mısın üstümdeki duhane

Yer der ki benden soğuk su akar
Yaz olunca dürlü çiçekler kokar
Yetmiş iki millet seyrana çıkar
Nazar kıl üstümde olan çimene

Gök der ki sen kabahatin bilsene
Yağan yağmurlardan ibret alsana
Şu iblis-i laine haber salsana
Varup küfür söyletmesün insana

Yer der ki ben raha doğru giderim
Şimdiki halde garazımı güderim
Derunumdan sana bir ah iderim
Bakmaz mısın sen şu ahır zamana

Bu Gevheri der ki geç maceradan
Hak'tır bizim cümlemizi yaradan
Yetmiş iki millet geçti aradan
Bir gün olur onlar da gelir divana (Elçin 1984: 66)

111

Yine aklım aldı bir ruhleri gül
Naziri gelmemiş devr-i zamane
Beni mecnun ittin ey dili bülbül
Cemalin görünce geldim amane

Gözlerimden akan kan ile yaşlar
Sinemde yaralar bağrımda taşlar
Günde bin kan ider o fitne kaşlar
Gözleri kafirdir gelmez imane

Bedduadan dilber kendin sakına
Gahice âşıka lutfu dokuna
Ben sinemi tuttum gamzen okuna
Karşu durulur mu tir ü kemane

Tabibler bulmadı bu derde çare
Meğer yar eliyle sarıla yara
Küfre mi girersin ey kalbi kara
Ne halin disen Gevheri giryane (Elçin 1984: 67)

112

Ey bağıban senden bir sualim var
Gülün yanındaki harın aslı ne
Çekerler bülbüller derd ü belayı
Ağyare yar olan yarın aslı ne

Dergâh-ı izzettinden şeytan dır iken
Ademin mekanı cennete hur iken
Âşık ile ma'şuk vahid nur iken
Yakan pervaneyi narın aslı ne

Ne hikmete benim yüreğim yandı
Kudret Hakk'ın gönül gözü uyandı
Ben bilürüm iden eyleyen kendi
Ya bu kadar kar ü barın aslı ne

Edep it hıfz eyle lisanın erken
Müşrik olma Hakk'ın ni'metin yerken
Ene'l- batıl dimez ene'l- Hak derken
Hallac-ı Mansur'a dar'ın ash ne

Bu Gevheri daim vahdette iken
Âşık ile ma'şuk sohbette iken
Gülün karşısında vuslatte iken
Bülbüle feryad ü zarın aslı ne (Elçin 1984: 69)

113

Şunda bir güzele gönül düşürdüm
Yanakları benzer nar danesine
Muhabbet sevdasın hadden aşurdum
Asılsam zülfünün her danesine

Evvela aklımı aldı bir peri
Yitirdim aklımı oldum serseri
Vücuda getiren öyle dilberi
Aferin doğuran merd anesine

Halim arz etmeğe tenhayı bulsam
Devletli kendime bir çare bulsam
Ol kiraz dudağın ağzıma alsam
Berk tutup sarılsam gerdanesine

Gevheri der aşk katarın yederken
Ben de yol şaşırdım yolda giderken
Dilberler şahının medhin iderken
Bak benim dökdüğüm ter danesine (Elçin 1984: 69-70)

114

Bu mu beğler kalmış mıdır ilimde
Varayım dostumun bari semtine
Naziri bulunmaz cümle alemde
Gideyim ömrümün varı semtine

Gidi felek ömrüm sökerim demiş
Hasret narı ile yakarım demiş
Mansur'umdur gelsün çekerim demiş
Kurmuş ol zülfünün darı semtine

Kimisin gönülü kaşları yayda
Yoktur vefaları bulmadım fayda
Daim andelibin işi şeydada
Kırmızı güllerin harı semtine

Yar namesin bad-ı saba getürdü
Okuyup âşıklar aklın yitürdü
Yalvarı-yakarı ahır götürdü
Miskin Gevheri'yi yari semtine (Elçin 1984: 70)

115

Nazeninim çünki benden geçmedin
Sende bu vahşılık biganelik ne
Meclis-i agyarda bâde içmedin
Nergis-i çeşminde mestanelik ne

Bilmeyenler sanur dilrübasın sen
Bu cana kıyıcı pür-cefasın sen
Sicilli huccetli bi-vefasın sen
Dahi bundan sonra rindanelik ne

Hurrem olup gezer zer-libas ile
Laübali ülfet cümle nas ile
Ne bu aşinalık her ecnas ile
Bize bu etvar-ı şahanelik ne

Kemlik ider isen halka yararsın
Eylik idüp yohsa kemlik mi arasın
Asrın dilberinden vefa mı umarsın
Gevheri sende bu divanelik ne (Elçin 1984: 71)

116

Ahır bu dert beni sine gönderir
Onulmaz yareler em em üstüne
Figanım işiden aklın yitirir
Gitti hurrem geldi gam gam üstüne

Bir dilbere meyil vedim özümden
Nasihat eyledim geçmez sözümden
İki ellerim gitmez oldu gözümden
Acizim silmeğe nem nem üstüne

Dilberden vefa gitti naz kaldı
Yandı ciğer kebab oldu köz kaldı
Zamanede asilzade az kaldı
Şimdi doğmaktadır kem kem üstüne

Gevheri der şimdi zamane kemdir
Dilberlerin işi daima zemdir
Bir günüm şad ise bir günüm gamdır
Görmedim alemde dem dem üstüne (Elçin 1984: 72)

117

Sabahtan uğradım bir adil hana
Çıkmış sultan olmuş ilin üstüne
Hub cemalin görüp salevat verdim
Durdum selama yolun üstüne

Beyazdır gerdanı seçilmez kardan
Ağzının içinde dişleri dürden
Bülbülüm gülüne varılmaz hardan
Yakut oturtmuş la'lin üstüne

Yavrum gerdan beyaz imiş kar gibi
Boyun servi yanakların nar gibi
Yapraklar üstünde gonce gül gibi
Yavru yeşil giymiş alın üstüne

Hiçbir kulun yoktur Gevheri kadar
Ver hüsnün zekatın cevrini gider
Senin derdin beni divane ider
Giydirir zibalar şalın üstüne (Elçin 1984: 73)

118

İncinüp küsülüm sevdiğim bana
Gözlerim kan ile doldu ne çare
Nazar itmez oldu hiç benden yana
Gamdan gül benzimiz soldu ne çare

Çeşmi bakışları Rum'un haracın
Kaşları almıştır alemin hacın
Bilir mi âşıklar bunun ilacın
Bir iştir başıma geldi ne çare

Er oldum bir zaman ahdimi güttüm
Mecnun oldum aşkın katarın yedtim
Benden yüz çevirdi bilmezim nettim
Vardı birkaç rakib buldu ne çare

Ol nar-ı hasretle bağrımı delüp
Görüp düşmanlarım halime gülüp
Hiçbir dostum yok ki yanıma gelüp
Dediler derdimend kaldı ne çare

Gevheri hasbihalin şöyle olur
Cana cefaeyler ise öyle olur
Küstü dilber barışması neyle olur
Olmayacak idi oldu ne çare (Elçin 1984: 73-74)

119

Ağlayup arzıhal etsem ne derdi
Derd-i aşkı beyan etsem ol yare
Yar merhemin yoktur derdine derdi
Dedim mi ben bu sinemi kıl yara

Yar pendimi guş et olasın amil
Amil ol bulursun sevab-ı kâmil
Kamil gamzelerin katında kâmil
Kalim üstad cerrah olmuş dil yara

Yar kerem kıl eyledimse bin günah
Ya ne densün çün yar ana yanadır.
Yana güzel ol yar ana yanadır
Ya ne yaraşmış dehan dil-i yare

Yarimin Gevheri ahdin gözlerim
Göz göz oldu yüreğimde gözlerim
Gözlerim nice bir ağlar gözlerim
Gözlerim yaş ile doldu sil yare (Elçin 1984: 75)

120

Derd- i firkat saldı beni bu zare
Andelib-i mail oldum bu zare
İşidenler pesend itsün bu zare
Bu feryada bu efgana bu zare

Tig-i gamzesiyle kaddim budadı
Tabibimdir kime kılam bu dadı
Kanlı zalim dinlemedi bu dadı
Bir gün ola gitti düşe bu zare

Gönül esir oldu hublar hasına
Ne hub kamet ne hoş miyan hasına
Hicr odunun fenasına hasına
Has uğrattım kendü kendim bu zare

Her ruz ü şeb mu'tad ittim belayı
Gevheri'yim ben çekerim belayı
Padişahım dimez bir gün belayı
Belam nedir neden düştün bu zare (Elçin 1984: 77).

121

Senin devrinde ey çarh-ı sitemkâr
Ber-murad olmadı gülmedi kimse
Ağlayup gözleri ebr-i bahar-var
Gözleri yaşımı silmedi kimse

Bir acaib haldir dünyanın hali
Devama sebatı yoktur misali
Eğlenmedi hiçbir vechile eli
Ne yüzden olduğum bilmedi kimse

Arda kaldı dünya Süleymanlar'dan
Rüstem ve Sührab kahramanlardan
Adem iklimine giden canlardan
Eğyehüp kaldılar gelmedi kimse

Gevheri gözünden akıtma yaşı
Gaflettir alemde cümlenin başı
Sakın dünya içün itme savaşı
Cihanda acından ölmedi kimse (Elçin 1984: 77)

122

Hey ağalar benim didemin yaşı
Silinmez bir zaman böyle giderse
Bir dilber sevmişim pekçetin kal'a
Alınmaz bir zaman böyle giderse

Ben gurbet illere eyledim medhin
Dilber cemaline vermiş zinetin
Şu yalan dünyada yiğit kıymetin
Bilinmez bir zaman böyle giderse

Gevheri subha-dek olmuşum bizar
Şu ilin sitemi bağrımı ezer
Dilberde merhamet ilde sim ü zer
Bulunmaz bir zaman böyle giderse (Elçin 1984: 78)

123

Cemalin idine teşrife geldim
Merhaba sultanım eyyam-ı şerif
Sana iştiyakım ta'rife geldim
Gel derde dermanım eyyam-ı şerif

Bus-i lebin vakti şeb-i kadr olmuş
Kadre irmeyene aceb gadr olmuş
Gül ruhlerin hamra yüzün bedr olmuş
Gel mah-ı tabanım eyyam-ı şerif

Billur gerdanının oldum maili
Zulm idüp de hicab itme kâkülü
Sebeb-i hayatım ömrüm hasılı
Gel ruh-i revanım eyyam-ı şerif

Gel yeter gezdirdin beni biçare
Derd-i hasretinle oldum avare
Şefkat muhallidir âşık-ı zare
Gel ey kerem kanım eyyam-ı şerif

Her günün ıd olsun durdukça dünya
Cümle muradına irgüre Mevla
Tekabbe'l- allahe minküm ve minna
Gevheri der canım eyyam-ı şerif (Elçin 1984: 79)

124

Sallanı sallanı gelür gülşenden
Başına bağlamış lale maşallah
Hüsnüne bakmağa gözler kamaşır
Yüzündeki çifte hale maşallah

Yeşil ördek gibi boynun eğmeli
Gayet hub dilberdir her dem öğmeli
Topuğu halhallı göğsü düğmeli
Uzun boylu selvi dale maşallah

Aceb Gevheri'ye kahr etti felek
Gam mihnet komayor bir saat gülek
Gördüm bağdan gelür bir hüsnü melek
Elindeki deste güle maşallah (Elçin 1984: 80)

125

Duydu ki hüsnüne mail olduğum
Sevdiğim şive-i naza başladı
Lutf-ı ihsanına layık olduğum
Anlayıp cefaya naza başladı

Aklım alup beni eyledi şeyda
Üşürdü başıma bin dürlü bela
Destimde der iken o peri-sima
Per açup hüma pervaza başladı

Terahhum eyle gel ey peri-peyker
Gamzelerin çeker üstüme bançer
Tecabülden gelir o zülf-i anber
Beni gördükçe iğmaza başladı

Sen hanlar hanısın hüsün tahtında
Nic'edeyim vefa yoktur ahdinde
Gevheri biçare alır vaktinde
Bir düzeni bozuk saza başladı (Elçin 1984: 81)

126

Sevdiğim cevrini eyleyüp tebdil
Şimdi başka güne naze başladı
Her dürlü cefaya buldurup tekmil
Bu naza edaya taze başladı

Gâhi gavvas oldum umman-ı aşka
Gâhi Ya'kub oldum Ken'an-ı aşka
Başımı top idüp meydan-ı aşka
Zülfü çevgan ile baze başladı

Gâhi kühsar-ı Kays oldu penahım
Deşt-i hasret gâhi hu cilvegahım
Nakşolup bülbüle nağme-i ahım
Gülistanda kar ü saze başladı

Hun-i çeşmim oldu gâhi cam-ı mül
Bezm-i gamda gâhi eyledi gulgul
Nale-i hezardan açılmayan gül
Şimdi hare keşf-i raze başladı

Gevheri der noldu gamzene cana
Gözlerin tenbih mi eyledi aya
Günde yüzbin peykan iderken ihda
.....(Elçin 1984: 82)

127

Bildi ki hüsnüne âşık olduğum
Sevdiğim şive-i naze başladı
Lutf-i ihsanına layık olduğum
Anlayup cefaya taze başladı

Terahhum eylegil ey peri-peyker
Gamzelerin çeker üstüme hançer
Tecahülden gelüp o zülfü anber
Beni gördükçe igmaze başladı

Aklım alup beni eyledi şeyda
Üşürdüm başıma bin dürlü sevda
Destimdedir derken ol peri-sima
Per açup şimdi pervaze başladı

Sen canlar canısın hüsün tahtında
Nice ideyim vefa yoktur ahdında
Gevheri biçare alır vaktında
Bir düzeni müşkil saza başladı (Elçin 1984: 83)

128

Tuttuğum işlere istiğfar ettim
Ahrete varamaya yüzüm kalmadı
Nice hublarını temaşa ettim
Şimdi hublarına sözüm kalmadı

Ben hubları gördüm kendi eşinde
Cennet yaranları on beş yaşında
Evvel şikâr iderdim dağlar başında
Şimdi şikâr olur kuzum kalmadı

Gevheri her şeyden çekildi elim
Aşnalık etmeden kesildi dilim
Dal oldu kametim büküldü belim
Ben bilirim tadım-tuzum kalmadı (Elçin 1984: 83)

129

Vefasız dilbere gönül vereli
Bana hasım olmadık kullar mı kaldı
Bağ-ı hüsnün goncesini dereli
Ahvalim söylemez diller mi kaldı

Ferhad gibi yol eyledim dağları
Hangi yar güldürmüş ağlayanları
Şimdi viran oldu dostun bağları
Yaprağın dökmedik dallar mı kaldı

Ey hüb-ziba gel zulüm etme cana
Şimdiki hublara yoktur bahane
Bir rüzgâr musallat oldu cihana
Meyvasın dökmedik dallar mı kaldı

Ey gönül bu işten olalım beri
Görelim sonunda ne kılar Bari
Gevheri der ben de iderim zari
Başıma gelmedik haller mi kaldı (Elçin 1984: 84)

130

Bir bülbülüm terkeyledim gülümü
Har ile yar olan gülde nem kaldı
Vadi-i hicrana saldım serimi
Dost iline giden yolda nem kaldı

Cismimi muhabbet şem'ine yakup
Yar gelür mü deyü hasretle bakup
Aşkın havasiyle çağlayup akıp
Ummana karıştım selde nem kaldı

Budur sözüm daim halk-ı cihana
Farığım arz ettim berr ü yabana
Gerek uslu disün gerek divane
Zemmimi eyleyen ilde nem kaldı

Hercayidir dilber ahdini gütmez
Tarz-ı yari bilmez hatır gözetmez
Daim nasibatlar eylerim tutmaz
Söylemedik sözden dilde nem kaldı

Gevheri ruz ü şeb böyledir duam
Bi-vefa dilberden saklasun Mevla'm
Çünki ben Mecnun'u terkitti Leyla'm
Dağlara düşeyim çölde nem kaldı (Elçin 1984: 84-85).

131

Kadir Mevla'm senden bir yar isterim
Remz ile divane gönlüm alıcı
Bir müsahib latif dildar isterim
Gayet zarif olsun halden bilici

Zamanede böyle güzel bulunmaz
Bulunursa dahi vefa bilinmez
Yalanciyle dostluk asla olunmaz
Dost gerektir dost yoluna ölücü

Eğer böyle bir can girerse ele
Kadir Mevla'm anı müyesser kıla
Hakikat kavliyle girmezse yola
Yoldan çıkanadur Ali kılıcı

Gevheri'nin yari gayet dost ola
Sermayesi arkasında post ola
Dost oldur ki bun deminde dost ola
İstemem her yerde yüze gülücü (Elçin 1984: 93-94)

132

Bad-ı saba bundan doğru canana
Arzıhal ile vardın ne didi
Ne incinmiş aceb bu ben nalâna
Dokunup lebinden sordun ne didi

Ben niyaz eyledim ictinab itti
Ne lutf ile güldü ne hitab itti
Ben gittim sen kaldın ne cevap itti
Güftarın işidüp gördün ne didi

Medh ü senasını eyleyüp zahir
Her an idüp tel tel o zülfü kafir
Sergüzeştnamemi okuyup vafir
El bağlayup divana durdun ne didi

Cameni çak idüp giribanından
Niyazlar iderdin geçüp yanından
Çin seherde hüsn-ı gülistanından
Yasemenler güller derdin ne didi

Kulundur neyleyim bir dua idüp
Dest açup niyaza bir sena idüp
Garib Gevheri'yi bir rica idüp
Hakipaye yüzün sürdün ne didi (Elçin 1984: 95-96)

133

Aceblemen benim aşka daldığım
Gözleri mestanem gönlüme geldi
Gice gündüz medhin idüp gezdiğim
Âfet-i devranım gönlüme geldi

Ayrılmazdı andan fikr ü hayalim
Söylemezden anlar bilirdi halim
Ak gülüm bülbülüm tutı misalim
Sünbül ü reyhanım gönlüme geldi

Muhabbet gemisi yelkenin açup
Kasavet deryasın yel gibi geçüp
Mecliste aşkına dolular içüp
Sürdüğüm devranım gönlüme geldi (Elçin 1984: 97)

134

Yine garib âşık dideler ruşen
Melahat mısrının sultanı geldi
Açsın tab'ımızı diller olsun şen
Cevahir kanının mercanı geldi

İntizar çekmeden döndüm hilale
Diller zaif oldu benzer hayale
Üftadeler dursun hep istikbale
Zamanın âfet-i devranı geldi

Durman başlayalım saz ile söze
Alat-ı sazlar hep kılsun agaze
Şevk ile girelim arz-ı niyıze
Ziyaret ehlinin seyranı geldi

Meclisler kurulsun olsun amade
Pür olsun kadehler içilsün bâde
Şirin'in lebinden meze Ferhad'a
Gevheri derdinin dermanı geldi (Elçin 1984: 97)

135

Müştak idi alem yüzün görmeğe
İzzet ile Han-ı alişan geldi
Bizzat payitahta yüzün sürmeğe
Taht-ı devlet ile kamıran geldi

Fahr-i al-i Cengiz Han-ı mükerrem
Mehabette Ali sehada Hatem
Çıktı istikbale Sadr-ı muazzam
İzzü ikbal ile hem-inan geldi

Kahraman bakışlı Neriman sıret
Gelince cihana doldu meserret
Kılmakta tedbiri def-ı mazarrat
Damen-i himmete dermeyen geldi

Aceb yüzü nurlu pır-i mübarek
Ömrünü mezıd ede Hak tebarek
Tır ü kemanından işbu ane dek
Adından nida-yı el-aman geldi

Huda nusret verse islam askeri
Ursalar düşmana tug u teberi
Sene binyüz tarihinde Gevheri
Padişah'a Selim Giray Han geldi (Elçin 1984: 98-99)

136

137

Bir niee zamandır melil gezerim
Lutf eyle efendim eyle şad beni
Ayaklar altında zelil gezerim
Topraktan kaldırıp et abad beni

Bekleyenler elbet lutfun sayesinde
Buldular eihanda izzet payesin
Dağıdup ömrümün hep sermayesin
Korkarım kenara sürer bad beni

Bir sahib-keremsin bakışın kimya
Lutfun bı-nihaye ihsanın derya
Niee düşmüşleri eyledin ihya
Bana da nazar kıl eyle şad beni

Gevheri duacı haşre-dek sana
Yek nazarın senin yetişür ana
Kendi garibinim şefkat et bana
Eyle murad üzre ber-murad beni (Elçin 1984: 112- 113)

138

Ela gözlerini sevdiğim dilber
Zemm-idüp aleme güldürme beni
Açup akgöğsünü durma karşımda
Ecelimden evvel öldürme beni

Ezelden güzellik vardır aynında
Dola kollarını kalsın boynumda
Bir gice müsafir kalam koynunda
Seher oldu deyü uyarma beni

Benim yarim sana bakmaz el gibi
Dıdemden akıttım kanı sel gibi
Açılsın bağçede gonce gül gibi
Takup al yanağa soldurma beni

Gevheri der hile yoktur sözümde
Arzumanım kaldı ela gözünde
Abeş benlerinde ablak yüzünde
Çifte benler için öldürme beni (Elçin 1984: 113)

139

Ey felek bir dürr-i yekta iken ben
Boncuk bahasına kul ettin beni
Marifet ilminde derya iken ben
Akıdup alcağa göl ettin beni

Dem-be-dem arttırdım alı u zarımı
Bana terkettirdin hem diyarımı
Elimden aldırdın nazlı yarimi
Yakup vücudumu kül ettin beni

Seçemedim düşman ile dostumu
Şimdicek dağlara serdim postumu
Gelip geçen basıp çiğner üstümü
Ayaklar altında yol ettin beni

Gevheri bu derde ede-gör sabır
Yolumda kesiklik varımış zahir
Mal ü mülküm alıp elimden ahır
Kadrim bilmezlere kul ettin beni (Elçin 1984: 114-115)

140

Sen bir ehl-i dilsin nazırin yok
Yine ehli bilür dil kıymetini
Her mürgzar bilmez feryad etmesin
Yine bülbül bilür gül kıymetini

Zülfünün yanında la-şeydir anber
Dane dane olmuş yanağında ter
Gösterirsen beğim sarrafa göster
Gevher-füruş bilür la'l kıymetini

Arifler içinde medhin okunur
Nazlı dilber dört yanına bakınur
Yel esdikçe zülüflere dokunur
Bad-ı sabaya sor tel kıymetini

Gel efendim cefa eyleme cana
Lutfun ile irebilsem ihsana
Gevheri hizmet kıl bir adil hana
Yine sultan bilür kul kıymetini (Elçin 1984: 121)

141

Bir kerre görünce kendim yitirdim
Aklımı başımdan yol aldı gitti
Yüz bin mihnet ile ele getürdüm
Yari ben kazandım el aldı gitti

Derdim bir değildir bin dahi gerek
Öz haline koymaz ol gidi felek
Ahır beni bu derd eyledi helak
Ağlayu ağlayu sel aldı gitti

Gönül usanmadı senden doymadı
Kahbe rakib öz halime koymadı
Feryad itti bülbül hağban duymadı
Dost bağçesinden hoyrat gül aldı gitti

Safayı çok severim çekerim cevri
Sana kemlik satanın kurulsun devri
Bir şeyda misali bir şahin yavrı
Uyurken gafletten tel aldı gitti

Gönül seyyah olup ister gezmeği
Çalışurlar canı tenden üzmeği
Gevheri öldü deyü kabrin kazmağı
Kimi kazma kürek bel aldı gitti (Elçin 1984: 129)

142

Gönül geçmez senden ey kerem kanı
Ölünce severim seni bilmiş ol
Cism-i zaifimden Azrail canı
Alınca severim seni bilmiş ol

Rahmet kapusuna tuttum yüzümü
Hak için söylerim her bir sözümü
Belki musallada halk namazımı
Kılınca severim seni bilmiş ol

Şefi' olsun Resul hem Ebubekir
Melekler yanımda eylesin zikir
Kabrime suale Münker'le Nekir
Gelince severim seni bilmiş ol

Cemalin göreli aklım oldu çak
Ne hub yaratmış seni Yezdan-ı pak
Mezarım içinde gözlerime bak
Dolunca severim seni bilmiş ol

Gevheri der ki geştettim cihanı
Kişi sevdiğinden umar ihsanı
Ruz-i kıyamette mahşer divanı
Olunca severim seni bilmiş ol (Elçin 1984: 164- 165)

143

Oku arzıhalim der-kenar eyle
Ahu gözlüm sana maildir gönül
O şirin dilinle bir cevap eyle
Şafi' cevabına kaildir gönül

Efendim bu hasret kalmasun böyle
Gel bu derdimende bir ilaç eyle
Halime rahm eyle sevdiğim söyle
Senden cevab ister saildir gönül

Bir bakışta aklım aldın ey peri
Mecnun gibi ben gezerim serseri
Senin hub cemalin göreldenberi
Aklım başımdan gitti zaildir gönül

Akar sular gibi gayriye akmam
Ölünce ben seni elden bırakmam
Yüzbin güzel olsa gayriye bakmam
Senin cemaline maildir gönül

Gevheri yanında bir edna kuldur
Lutf eyle sevdiğim bizleri güldür
Böyle ağlatmadan bari gel öldür
Her ne emridersen kaildir gönül (Elçin 1984: 169)

144

Oku arzıhalim feth-i bab eyle
Hunı gözlüm sana maildir gönül
Mübarek dilinden bir cevab eyle
Şafi' cevabına kaildir gönül

Bu hal ile gönlüm aldın ey peri
Bulamadım derman gezdim serseri
Mübarek cemalin görelden beri
Bu aklım başımdan zaildir gönül

Varup gayrilere su gibi akmam
Ölünce damenin elden bırakmam
Melek olsa senden gayriye bakmam
Hüsnünün nuruna maildir gönül

Gevheri yanında bir edna kuldur
Şad eyle lutfunla bir kerre güldür
Diriğ etme bari gel beni öldür
Her emrine senin kaildir gönül (Elçin 1984: 170)

145

Oku arzıhalim bir cevab eyle
Ahu gözlüm sana maildir gönül
Ol şirin dil ile bir selam söyle
Şafi cevabına kaildir gönül

Efendim seni elimden bırakmam
Su gibi meylidüp her yana akmam
Yüz bin güzel olsa gayriye bakmam
Cemalin rengine maildir gönül

Ezelden gönlümü aldın ey peri
Mecnun idüp şimdi ettin serseri
Yarimin cemalin görelden beri
Gitti aklım başımdan zaildir gönül

Efendim hasretlik kalır mı böyle
Gel güzel dirdime bir derman eyle
Halime rahm idup gel yarim söyle
Senden cevab ister naildir gönül

Derdli Gevher senin kapunda kuldur
Güzel başın içün gel beni güldür
Dilersen azad et dilersen öldür
Her ne murad etsen kaildir gönül (Elçin 1984: 170-171)

146

Gazilerin serefrazı ağası
Vasfını söyleyen diller ağlasın
Bunca guzat ile o kahramanın
Gazaya eştiği yollar ağlasın

Gaza meşesinin pir ü pelengi
Fı- sebılullahdı gazası cengi
Kaplan postu ile altun çelengi
Bele takındığı teller ağlasın

Nam-ı Hakk'ı dilden tekrar eyleyen
Şecaat gevherin ızhar eyleyen
Gece gündüz ana timar eyleyen
Yarasını saran eller ağlasın

Din uğruna daim giderdi yola
Ettiği gazalar gelir mi dile
Hısım akrabası kardaşı bile
Hizmetinde olan kullar ağlasın

Gevheri sırrına sırdaş olanlar
Serbadlerde ana padaş olanlar
Gazada kendüye yoldaş olanlar
Döküp gözlerinden kanlar ağlasın (Elçin 1984: 246)

147

Dedim dilber cemalin eyle ayan
Dedi âşık mısın ya ne sorarsın
Dedim kâküllerin olmuş perişan
Dedi olmuş ise sen mi tararsın

Dedim cana yeter çektim hicranın
Dedi hiç göğsünde yok mu imanın
Dedim eller sarar ince miyanın
Dedi elem çekme sen de sararsın

Dedim lebin şeker midir bal mıdır
Dedi bana edeceğin al mıdır
Dedim benden gayrı soran var mıdır
Dedi var mı yok mu soran duyarsın

Dedim aşk ile yandı bu can ü ten
Dedi seni vashmla ederim şen
Dedim Gevheri'ye hercaisin sen
Dedi bencileyin sen çok ararsın (Elçin 1984: 250)

148

İşit mailinim ey melek-sima
Tutı kumru gibi sözüne senin
Seher vakti kalkup eylerim dua
Hak ömürler versin özüne senin

Cümle alem güler güldüğün zaman
Rakibin bağrını deldiğin zaman
Gülerek karşıma geldiğin zaman
Kurbanlar olayım nazına senin

Rakibin canına Hak itsün ceza
Sen rakib olıcak itmezim nıza
Şeb-i vuslatına verirsen rıza
Yatıp uyuyaydım dizine senin

Can ve başım olsun yoluna feda
Ben durup hizmetin ideyim eda
Der Gevheri nasib ideydi Huda
Yüzümü süreydim yüzüne senin (Elçin 1984: 254)

149

Bana ta'n eyleme gelsen de vaiz
Derunumda olan narı bilmezsin
Tabibler derdimin eminden aciz
Vallahi sevda-yı yari bilmezsin

Cana sevdan ile olmuşum mecnun
Çekerim ah ü zar gözlerim pür hun
Nasıl bir goncesin ey nur-i gülgun
Gülşende hezaran harı bilmezsin

Eline almışsın aşkın kitabın
Lutfidüp açmazsın yüzün nikabın
Gerçi okumuşsun muhabbet babın
Yarısın bilsen de yarı bilmezsin

Tutalım âşıklar derdini söyler
Bakar yok dinler yok söyleyüp neyler
Bunca demdir medh ü senasın eder
Gevheri'nin nedir kârı bilmezsin (Elçin 1984: 276-277)

150

Adalet tahtında ey şalı-ı huban
Cem'et âşıkların divanın olsun
Cemal-i kemalin eyle nümayan
Âşıkların cümle şadanın olsun

Mihr-i enver gibi et arz-ı didar
Görenlerden gitsün sabr ü ihtiyar
Hüsn-i Yusuf gibi eyle aşikar
Bir melektir deyü meddahın olsun

Müsafir canına olmuşlar mihman
Gayet garibindir akl ü dil ü can
İstemezler senden asla ab ü nan
Bir gece hanende mihmanın olsun

Sen cefadan geçtin ise yamansız
Zulüm değil mi öldürmek gümansız
Ölürsem derdinle hey imansız
Sen sağ ol Gevheri kurbanın olsun (Elçin 1984: 284)

151

Adalet tahtında ey şah-ı huban
Cem'eyle uşşakı divanın olsun
Hatem-i la'lini eyle nümayan
Görenler bende-i fermanın olsun

Mihr-i enverini kıl arz-ı dıdar
Gitsün görenlerden sabr ü ihtiyar
Hüsnünü görüp de idenler inkar
Bu melektir deyü hayranın olsun

Yüz tuttu cevr ile çıkmağa canım
Görüp merhem etmez nazlı canınım
İnsafın yok ise geçtin sultanım
Bari zerre kadar imanın olsun

Müsafirhanende olamam mihman
Gayet garibindir akl ü dil ü can
İstemez senden nemek ve nan
Bir iki gün hanende mihmanın olsun

Sen cevrden vaz-geçmezsin ben itmekten ah
Behey zalim ah itmek değil mi günah
Ölürsem derdinden el- hükmü- lillah
Sen sağ ol Gevheri kurbanın olsun (Elçin 1984: 285-286)

152

Hey ağalar bir sevdaya uğradım
Ah ettikçe gözlerimden kan gider
Avare oldum elim ermez işime
Düşünmekten akşam olur gün gider

Ayrılmazım firkatınla özünden
Gel çıkarma ben kulunu gözünden
Ahde vefa ettin dönme sözünden
Yalancıdan iman gider din gider

Aşk elinden unutmuşum kârımı
Aşk sinemde artırmakta yaramı
Her kaçan yadlarla görsem yarimi
Sanırım ki vücudumda kan gider

Gevheri der varsam yarin yanına
Yüzümü de sürsem hak-i payine
Bir şeftali ihsan etsen kuluna
Mah yüzünden nen eksilür nen gider (Elçin 1984: 313)

153

Gelin hey yarenler söyletmen beni
Söyledikçe müşkil halim yamandır
Derunumda yanar muhabbet narı
Bizi böyle iden ahd ü amandır

Dolaştım dağları oldum divane
Gönül pür-endişe kaldı gümane
Adil hünkâr diye durdum divane
Sürülmez da'valar ahır zamandır

Dilin hiç kalmadı ah ile zarı
Elimden aldırdım gül yüzlü yarı
Takdir böyle imiş Cenab-ı Barı
Genç de olsan son nefesin imandır

Der Gevheri her dem gönlümüz farig
Dünya bir gölgelik harblere layık
Bin yüz yirmi yedi üstüne tarih
Gider serimizden bu bir dumandır (Elçin 1984: 337-338)

154

Dostlar gönlümüzü hercayi yare
Virüp derdli olmadan virmemek yeğdir
Kaşları tıg ile sınemiz yara
Urup derdli olmadan urmamak yeğdir

Ağlayup akıdup dıdenin kanın
Yine bulamazsın derde dermanın
Ağyar ile ışü dem-i devranın
Görüp derdli olmadan görmemek yeğdir

Varup divanına her şam ü seher
Enva-ı âşıklar derilür yer yer
Muhtelif ecnaslar ile beraber
Durup derdli olmadan olmamak yeğdir

Gel Gevheri'm dimez görüp ben kulun
Gülşeni bozuldukta arar bülbülün
Ol vakt-i hazanda bir mürde gülün
Derüp derdli olmadan dermemek yeğdir (Elçin 1984:346)

155

Arzıhalım budur dinle sultanım
Bir bülbülüm ab ü efgan benimdir
Çeşm-ı bunbarımdan akmada kanım
Ben kulunum canım ferman senindir

Halimi bildirsem ol sitemkare
Korkarım ki gazab ider na-çare
İlahi derdime sen eyle çare
Bir Ya'kub'um zar ü giryan benimdir

Gel efendim bana hışm ile bakma
Derunum banesin ateşe yakma
Hatırdan çıkarma gözden bırakma
Bu kadarca lutuf ü ihsan senindir

Kemalin artırsın Hazret-i Allah
Nihani nigaha kailim ey mah
Cümle amaline irgüre her gâh
Duacınım madam bu can benindir

Gevberi mahrem-i aşkındır ebed
Çekdiğim hicrana hiç yoktur aded
Bir kemter kulundur garib Mehemmed
Kurbanım öldürsen ferman senindir (Elçin 1984: 364)

156

Arzıhalim budur sana sultanım
Bir bülbülüm ah ü figan benimdir
Çeşmim hundur imdad akıtma kanım
Ben kulum ki canım kul da senindir

Halimi bildirsem ol sitemkare
Korkarım ağyare ider aşkare
İlahi derdime sen eyle çare
Âşıkım zar ile giryan benimdir

Gel efendim bana hışm ile bakma
Hatırdan bırakup gözden bırakma
Derunum hışm ile ateşe yakma
Bu kadarca lutf u ihsan senindir

Gevheri mahrumdur aşkına ebed
Çektiğim hicrana hiç yoktur aded
Bu kemter kulundur garib derdimend
Kurban öldürürsün kurban senindir (Elçin 1984: 365)

157

Arzıhalim budur dinle sultanım
Bir bülbülüm ah ü figân benimdir
Çeşm-ı hunbarımdan akmada kanım
Bir kulunum cana kurban senindir

Halimi bildirsem ol sitemkâre
Korkarım ki gazab ider ağyare
İlahı derdime sen eyle çare
Bir Ya'kub'unum zar ü giryan benimdir

Gel efendim bana hışm ile bakma
Derunum hanesin ateşe yakma
Hatırdan çıkarma gözden bırakma
Bu mertebe lutf ü ihsan senindir

Kemalin artursun Hazret-i Allah
Nihani nigâha kailim ey mah
Cümle maksudına erdire her gâh
Kurban ol der isen bu can benimdir

Gevheri aşkınla muhkemce zaid
Çektiğim hicrana hiç yoktur aded
Bir kemter kulundur garib derdimend
Kulun olan şahım bu can senindir (Elçin 1984: 365-366)

158

Be âşıklar benden ibret alınız
Labüd âşıkların hali böyle olur
Terkeyledi beni kaldım yalınız
Âşıka hubların hali böyle olur

Eridi vücudum firkat ahından
Kavruldu gönlüm zülf-i siyahından
Kurtulmadım dertten aşk rahından
Erkânsız pirsizin yolu böyle olur

Çok sitemli sözler geldi dilinden
Kesildi efgânım gayrı gülünden
Bin tas zehir içtim guya elinden
Hercayiden gelen dolu böyle olur

Gevheri bu yolda çok ibret aldık
Dilberde vefadan gayrisin bulduk
Haracı kesilmiş sekbana döndük
Mürvetsiz paşanın kulu böyle olur (Elçin 1984: 583)

159

Ağa yollum ne diyardan gelürsün
Dedi benim memleketim Bozok'tur
İşte hançer gel sinemi delersen
Kalbim evi yaralıdır bozuktur

Büküldü kaddim kemana döndü
Hançerine sinem nişana döndü
Ezel ma'mur idi virana döndü
Şimdi gönül yaralıdır bozuktur

Sen güzelsin güzelliğin çağında
Yad bülbüller ötmez hüsnün bağında
Görünme sen yad illerin yanında
Dimesünler sevdiğiyle bozuktur

Gevheri dilberler bize ne gelmez
Sım ü zere âşık muhabbet bilmez
Sair sazlar gibi düzene gelmez
Benim sazım Bozuk oğlu Bozuk'tur (Elçin 1984: 391).

160

Bana yarim dostlar incinüp gitti
Beni sever deyü hoşça nazdır bu
Gamzelerin çatup gözlerin süzdü
Cana kıyar bir celali gözdür bu

Aceb şu dilbere nettim neyledim
Nasihat mı ettim kem mi söyledim
Kemlik eylemedim eylik eyledim
Eyliğe kemlik katı yavuzdur bu

Ta ezelden adet olagelmiştir
Âşıklar başına bilegelmiştir
Eylük iden kemlik bulagelmiştir
Atalardan kalma eski sözdür bu

Âşıklar bu derdi nice bir çeksün
Pervaneler gibi şem'a mı yansın
Gevheri yiyelim içelim ko canı çıksın
Sen seni bilmedin sana azdır bu (Elçin 1984: 424).

161

Gazi Han Muhammed gaza kasdına
Cem'etti kulların bir divan oldu
Hazırlanup herkes Nemçe üstüne
Devr-i İskender'den bir nişan oldu

Çıkup tahta islamın padişahı
Derildi nücum ve hurşıd ü mahı
Bay ü geda şah ü mır ve sipahı
Cümleye ihsan bı-giran oldu

Payitaht-ı adle pır ü civanlar
Hızır ve İlyas cümle ulu sultanlar
Cem' oldu dilırler sahib-kıranlar
Hünkârım tahtında Süleyman oldu

Tıg-zenlik farislik tır-endazlık
Cür'et-i salabet hem tüfenk-bazlık
Hasılı her kande bu ser-efrazlık
Meydan-ı alıde rayegân oldu

Gevheri bu nazma kâmil bakınca
Bilür ehli mah-ı Sını yakınca
Bab-ı Hümayın'a tuğlar çıkınca
Aduların aklı perişan oldu (Elçin 1984: 425)

162

Leyl ü nehar Hak'tan niyazım budur
Dünyalar durdukça dur keman-ebru
Ayan kıl sırrını her nedir bana
Yoluna virmişim ser keman-ebru

Bülbülün arzusu ol gonce güle
Elfazı ma'nalar getürür dile
Âşıklık nice olur sen de bil hele
Başına gelsün de gör keman-ebru

Derd-i aşk ateşi sınemde tüter
Arttı derdim evvelkinden beş-beter
Merhamet kıl bana el-aman yeter
Bedeni sınene sar keman-ebru

Benim sevdiceğim bir gonce-femdir
Şekerdir lebleri derdime emdir
Derlerse Gevheri sevdiğin kimdir
Bulunmaz akranı bir keman-ebru (Elçin 1984: 433-434)

6.) ÂŞIK KÂTİBÎ: Evliya Çelebi'nin de hakkında bilgi verdiği Katibî, 17. yüzyıl âşıklarındandır. IV. Murad'a yakınlığı olan ve onunla birlikte Bağdat seferine katılmış, medrese mezunu, klasik kültüre vakıf bir aydın olarak aruzla yazdığı pek çok şiiri olan bir Divan şairidir. Esasen bir anlamda kendilerinden yüz yıl önce Meâlî'nin bir divan şâiri olarak yazdığını bildiğimiz ilk heceli şiir ve bu yolda şiir söyleme yolunu takip eden Âşık Ömer, Gevherî gibi diğer divan, tekke ve ordu şâirleriyle birlikte Âşık Tarzını İstanbul ve kahvehane merkezli olarak kuran ilk aydın kadrosunun önde gelen isimlerinden birisidir ve kuvvetle muhtemelen İstanbul'ludur. Devrinde şöhret sahibi usta bir âşık olarak eserleriyle kendinden sonra gelenlere tesir etmiştir. Kâtibî'nin İran Seferi (1635) dolayısıyla Erzurum'da da bulunmuş olması kuruluş aşamasındaki geleneği bu civara taşımış hatta daimi olarak İstanbul ile rekabet halinde olan ikinci Türk Devletinin başşehri Tebriz'i de harekete geçirici anlamda tanıtmış olması ihtimalleri bakımından son derece dikkat çekici ve bu nedenle de daha da yakından tetkiki gereken bir isimdir.

163

Gurbet ile düştü yolum
Ağlayup gezer yürürüm
Efkâr ile deli gönlüm
Dağlayup gezer yürürüm

Oldum işimden avâre
Yakarım sînemi nâre
Gönlümü zülf-i dilbere
Bağlayıp gezer yürürüm

Dağlar başı oldu yurdum
Günden güne artar derdim
Ben kara gözlümü gördüm
Sızlanup gezer yürürrüm

Anlatamam melâlimi
Göz görmesin meralimi
Hâlden bilene hâlimi
Söyleyüp gezer yürürüm

Katîbî içelden câmı
Mest olup geçer eyyâmı
Şaşkın sel gibi müdamı
Çağlayıp gezer yürürüm. (Sakaoğlu 1989:150).

164

Görüp cemalini âşık olduğum
Hakk'ı bir bilürsen ağlatma beni
Uğruna serimi fedâ kıldığım
Hakk'ı bir bilürsen ağlatma beni

Bu güzellik bâki kalmaz sevdiğim
Âşıkı ağlatan gülmez sevdiğim
İyilerden kemlik gelmez sevdiğim
Hakk'ı bir bilürsen ağlatma beni

İltifat itmeğe gelsen yanıma
Müddeiler sitem eder canıma
Bedduâm alursun girme kanıma
Hakk'ı bilürsen ağlatma beni

Kâtîbî der yavru öğüt tutmaz mı
Âşıkın dediği yola gitmez mi
Kara bağrım hûn eyledin yetmez mi
Hakk'ı bir bilürsen ağlatma beni (Sakaoğlu 1989: 151)

165

Gurbetlikten başa gelen halleri
Söylemeye varmaz dilimiz bizim
Kastedüp adûlar aldı yolları
Göze hayâl oldu elimiz bizim

Bizim aşımıza ağu kattılar
Ayağımız bendedüben gittiler
Âşık deyü iftirâler ettiler
Hünkâra arz oldu halimiz bizim

Hüsnü bahçesinin gülün dererken
İş ü işret edûp demler sürerken
Âlemde bir sadık yârı ararken
Ağuya karıştı hahmız bizim

Hüdâ yaratmıştır Levh ile Arşı
Her insan ne bilür âlemde ferşi
Bihamdillâh dosta düşmana karşı
Yetişti cânâna halimiz bizim

Alnımız açıktır yüzümü zaktır
Ümidim Hüdâ'dan kalbimiz paktır
Kâtibi billâhi ölünce yoktur
Sevmeyen adûya belimiz bizim (Ergun t.y.a: 20-21)

166
Medh-i Sultan Murad-ı Râbi

Pâdişâh-ı heft iklim cümlenin evlâsıdır
Cümlesinden anı evlâ eyleyen Mevlâsıdır
Evliyê menzilindir menzili haslar hâsıdır
Anın içün dostlarına merhamet deryâsıdır

Ömrünü berbâd eder emrine her kim âsidir
Hem veli hem şiri ner hem âdem ejderhâsıdır

Yazdı Hak emr-i atiü şanına nurdan berât
Anın içün serdi nat'ı saltanattan Fil-i zât
Hak verirse inşallah şimdi eyler Şâhı Mât
Tığ-i şemşirinden anın âsiler bulmaz necât

Ömrünü berbâd eder emrine her kim âsidir
Hem veli hem şiri ner hem âdem ejderhâsıdır

Kevkeb-i hurc-ı Esed de olduğuyçün şiri ner
Kavmini âdab ü erkân ile düzdü serteser
Kahramanlar tığ-ı darbından ederler çün hazer
Böyle derken ehl-i dünyâ etti azm-i Sürh-i ser

Ömrünü berbâd eder emrine her kim âsidir
Hem veli hem şiri ner hem âdem ejderhâsıdır

Giydi zırh u cebe vü cevşeni İskender misâl
Azm-i Bağdat kasd-ı gazvat katl-i şah-ı bed fiâl
Beller açıldı selâma yer yerin durdu cibâl
Sanki bir şâhin şikâr saydına açmış perr ü bâl

Ömrünü berbâd eder emrine her kim âsidir
Hem veli hem şiri ner hem âdem ejderhâsıdır

Kâtibi ol zıll-ı Yezdan hazret-i Sultan Murâd
Dilerim Hak tan ki olsun devlet ü ömrü ziyât
İntizar pâyine yüz sürmeye hâk-i Bağdâd
Evliyâlar himmetiyle geldi vakt-i imdâd

Ömrünü berbâd eder emrine her kim âsidir
Hem veli hem şiri ner hem âdem ejderhâsıdır (Ergun t.y.a:64-65)

7.) ÂŞIK KULOĞLU: Nâima tarihindeki kayıtlara göre, Sultan II. Osman'ı katledenlerden Davut Paşa'yı cellatların elinden kurtaran kişidir. Bu bilgiye göre askerlikle iştigal eden ve Yeniçeri Orta'larında görevli bir ordu şâiri olmalıdır. Asıl adı Mustafa olan Âşık Kuloğlu'nun, Sultan Murad'a (1623-1640) yakın olduğu ve Sultanın ölümünden sonra Cezayir'e sürüldüğü ve ancak Sultan İbrahim'in ölümünden sonra (1648) İstanbul'a dönebilmiştir. Hem Âşık Ömer'in hem de Sun'i'nin Şâirnâme'lerinde adından ve şöhretinden bahsedilen Âşık Kuloğlu'nun hayatı hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Hecenin yanısıra aruz ölçüsüyle de söylediği şiirleri vardır.

167

Sultan Murad eydür: Şimdi zamane
Bize de kalmadı beyler elvedâ
Büküldü kâmetim döndü kemane
Gezüp seyrettiğim dağlar elvedâ

Ardımca gelen sevgili telekler
Tersine devretti çarh-ı felekler
Yeniçeri, sipâhiler solaklar
Önümce yürüyen kullar elvedâ

Hep kullarım alayıma dizilsin
Kullarımın esâmisi yazılsın
Tabutum düzülsün kabrim kazılsın
Varıp seyrettiğim çöller elvedâ

Ecelim yetişti yıldızım düştü
Dostlarım ağladı düşmanım güldü
Yapılan kadırgam deryada kaldı
Şu Malta'ya giden yolar elvedâ

Kuloğlu dostların yüzü ağ olsun
Düşman olanların bağrı dağ olsun
Kardeşim Sultan İbrahim sağ olsun
Oturduğu taht u saray elvedâ (Sakaoğlu 1989: 153).

168

Karşımda salınan dilber
Bakma beni ağlatırsın
Beni koyup yâd elere
Gitme beni ağlatırsın

Şekerden şerbet ezerler
İnci tülbentten süzerler
İncili mercan dizerler
Dizme beni ağlatırsın

Boyun uzundur dal gibi
Emsem leblerin bal gibi
Bahçelerde bülbül gibi
Ötme beni ağlatırsın

Hoş çekeyim nazlarını
Gel öpeyim gözlerini
Kelp rakibin sözlerini
Tutma beni ağlatırsın

Bu Kuloğlu sana kuldur
Ta ezelden böyle yoldur
Ya azat eyle ya öldür
Satma beni öldürürsün (Sakaoğlu 1989: 154).

8.) ÂŞIK ÜSKÜDÂRÎ: Asıl adı Ahmet olan Âşık Üsküdârî'nin, mahlasından bareketle büyük bir ihtimalle İstanbul'lu olduğu söylenebilir. Hayatı bakkında çok az bilgi olan ve âimâmelerde de adı yer almayan âşığın Yeniçeri Ortalarına bağlı bir "ordu şâiri" olduğu tahmin edilmektedir. Aşağıda yer alan iki şiiri dikkatle incelendiğinde bir yönüyle büyük bir ihtimalle Bektaşi veya başka bir tarikate bağlı tasavvuf ehli bir hava sezilirken diğer yandan da "güzelleme" yolunu tercih konumunda olan bir ordu şâiri edası vardır ki kanaatimizce bu ekollerle birlikte Ozan-baksı geleneğinden bir araya gelen unsurlar, Âşık Tarzı diye bilinen tarzın oluşumunun temelini teşkil etmiştir. Bu bağlamda Üsküdârî'nin bilhassa adeta bir atışma havasında sorular sorduğu şiiri üzerinde durulmaya değer niteliktedir.

169

Dur a derviş dur a haber sorayım
Tarikat nedir erkân nedir yol nedir
Âşık isen gel haber ver göreyim
Bülbül nedir gülşen nedir gül nedir

Bâd estikçe cûşa gelür bulanur
Ayağı yok Kaf'tan Kaf'a dolanur
Aslı birdir birbirine ulanur
Derya nedir ırmak nedir göl nedir

Yılda bir kez cûşa gelip yıkarlar
Zarplarıyla nice yarlar yıkarlar
Leyl ü nehar Hak yüzüne bakarlar
Fırat Seyhun Ceyhun nedir Nil nedir

Gedâ olan mal ü mülke tâliptir
Kul olanlar özün gama sahiptir
Üçü dahi birbirine galiptir
Gedâ nedir sultan nedir kul nedir

Üsküdârî'm daim Hakk'a şükreyle
Leyl-ü nehar tevhid eyle zikreyle
Ârif isen bu suali fikreyle
Vechin nedir ya sağ nedir sol nedir (Sakaoğlu 1989: 158)

170

Sevdiğim derdinden Mecnûn olmuşum
Dil ü cânım sana verelden beri
Günden güne hazan gibi solmuşum
Mübârek cemâlin görelden beri

Yüzün gördüm aklım oldu perişan
Aşkın yeder beni keşan ber keşan
Kirpiğin okuna sînemdir nişan
Keman ebrûların kuraldan beri

Dün ü günü ağlarım gülemez oldum
Gözlerimin yaşını silemez oldum
Yitürdüm aklımı bulamaz oldum
Aşkın vücûdüme girelden beri

Bihamdlillâh serden duman ref oldu
Yâr katında küstahlığım affoldu
Üsküdârî der kasâvet def oldu
Yârim hatırımı soraldan beri (Sakaoğlu 1989: 158).

9.) ÖKSÜZ ÂŞIK: Âşık Ömer'in Şairnâmesi'nde Karacaoğlan'dan üstün tuttuğu Öksüz Âşık hakkında çok fazla bilgimiz yoktur. Şiirlerine ve uslûbuna bakılırsa, Ozan-baksı geleneğinin daralarak da olsa yaşadığı veya âşık tarzına dönüşmeye başladığı, bir çevreden kuvvetle muhtemelen Deliorman veya Tuna boylarından İstanbul'a gelmiş olmalıdır. Âşık Ömer'in de Karacaoğlan ile kıyaslamasının ardındaki nedenlerden birisi de sözünü ettiğimiz Ozan-baksı ile ilişkili olduğunu düşündüğümüz Ordu şâirleri ile tekke arkaplanlı âşıklarda 20. yüzyıla gelinceye kadar pek görülmeyen arı-duru Türkçe ve adeta tabiatı bir arkadaş veya yoldaş şeklindeki algılayış olabilir.

171

Gelin hey ağalar seyrân edelim
Kemter gedâların yerdir dağlar
Ter sohbetler tenha zevkler edelim
Yoktur engelerden hâlidir dağlar

Bir yiğit ağlıyor varsa güledir
Eğlencesi boldur ferah(ı) boldır
Gönüllerden kasaveti kaldırır
Hûb havalı soğuk sulıdır dağlar

Cömerttir çamları döker balları
Irak ovalardan dosta selleri
Görünür üstünde yârin elleri
Yücedir yolları uludurdağlar

Yaz olıcak yaylaları yen(i)lenür
Gider benefşesi gülü beğenür
Bunda derde düşen anda eğlenür
Mecnun âşıkın yeridir dağlar

Yaz olunca her donun yeniler
Akar çeşmim yaşı her dem yeniler
Öksüz âşık eder durmaz iniler
Şimdi bencileyin delidir dağlar (Sakaoğlu 1989: 155).

172

Elâ gözlerine kurban olduğum
Ecelim gelmeden öldürme beni
Gizlice uğruna severim seni
Sırrımı kimseye bildirme beni

Seni bana viren yüce Ganî
Alurlar elimden korkarım seni
Kaddimi büküp de öldürsen beni
Üstüme düşmanım güldürme beni

Ölüm dedikleri gelmez aynıma
Sığa kolların dola boynuma
Soyunup eğnimi girsem koynuna
Sabah oldu deyu kaldırma beni

Öksüz Âşık bunu böyle dedi
İndi aşık deryasını boyladı
Senin aşkın beni mecnun eyledi
Dağlara düşürüp gezdirme beni (Köprülü 2004: 75-76)

173

Gül budanmış dal dal olmuş
Menekşesi yol yol olmuş
Siyah zülfün tel tel olmuş
Biz şu yerlerden gideli
Gurbet ellere düşeli

Gül menekşeye karışmış
Küskün olanlar barışmış
Taze fidanlar yetişmiş
Biz bu yerlerden gideli
Gurbet ellere düşeli

Öksüz Âşık der bu sözü
Hakk'a çevirmiştir yüzü
Öldü zannettiler bizi
Bu yerlerden gideli
Gurbet ellere düşeli (Sakaoğlu 1989: 154-55)

10.) ÂŞIK ABDİ: Âşık Ömer ve Âşık Gevherî'nin tesiriyle yetişen ve onları takip eden çırakları kavlince ikinci veya üçüncü kuşak âşıklardandır. Hayatı hakkında çok fazla bilgi olmamakla birlikte 18. yüzyıl ortalarında Hacca gidip Mekke'de üç yıl kaldığı sürede çektiği daüssıla esnasında söylediği "İstanbul Destanı"ndan bilinmekte ve yaşadığı devir tahmin edilmektedir. Aruzla da şiirler yazmasından medrese eğitimi aldığı, "Bağdad'a şan veren âşık" şeklindeki şöhretine ve İstanbul'u bütün teferruatıyla anlatan destanına binaen de askerlikle ilişkisi ve bir başka İstanbul Destanı'nda da "Doğrusu medhe sezadır nazenin şehrim benim" deyişine bakılırsa İstanbul'lu olduğu anlaşılmaktadır. Dahası, Âşık Abdî, İstanbul dışına çıktığında Mekke de Hacc'da, bile olsa çılgınlar gibi İstanbul özlemiyle yanıp tutuşan ve bu nedenle de aşağıda verdiğimiz uzun destanları oluşturan emsali az bulunur; kelimenin tam anlamıyla bir İstanbul âşığıdır

174

Dertli sinem yare oldu gece gündüzün döğe
Zerre makbulüm değildir bir kişi kendin öğe
Cum'alarda uğrayor mı yine yaran Hasköye
Ayvalı da ash yokdan şamatalar hoş mudur

Doğrusu arzular oldu bu gönül cananını
Çare ne çekmektedir gurbetliğin hicranını
Buldular mı halı hublarına Ok meydannını
Ol keman ebru güzeller mehlikalar hoş mudur

Olasın hendü esirin bir gözü mestanenin
Meşrebince gitse o da aşıkı divanenin
Gemileri hazırü âmâde mi tersanenin
Çekderiler kan cebaşlar firkatalar hoş mudur

Kalmışım mihnet içinde hiç sefayı görmedim
Vakıamda bile dostlar ol hümayı görmedim
Her zaman ister gönül Kasımpaşayı görmedim
Yağlı yağh ande pişen boğuçalar hoş mudur

Eksik olmaz gerçi anda dürlü dürlü...
Genç yiğitler birbirine ciğerini dağlata
.....
Anda varup işret eden pür sefalar hoş mudur

Anda kulu olmuş idim bir şehi devranenin
Çok sefasın sürdüm idi ol dişi dürdanenin
Yok naziri hublar ile sevdiğim Tophanenin
Hem dahi kalyoncularla maceralar hoş mudur

Mailim ben can ile ol hubların azarına
.....
Rüzigârım atsa beni ol Salıpazarına
Aralık da kahvedeki zenpareler hoş mudur

Bir vakitte uğramıştı yolumuz Hendekliye
Vermezim Tanrı selamın dargınım Pendikli'ye
Arzı hulüs eyle candan nazenin Fındıklı'ya
Bizi hatırdan çıkaran bi vefalar hoş mudur

Çekilir cevrü cefası yine canım pakcenin
Anların saydı kolaydır hep kabahat akçenin
Kati yeğ unvanı varmış şimdi Dolmabağçenin
Bizsiz olan andaki zevki sefalar hoş mudur

Dahi neler görecektir bu cihanda başımız
Gördüğümüz çoktur amma dahi azdır yaşımız
Lâlezar misli olur mu yine Beşikdaşımız
Andaki gonca edalar hoş nevalar hoş mudur

Ol tarafa şûle sarmış ol hümanın şûlesi
Fatihalar okumakta ol makama cümlesi
Pek sefalı hoşça Yahya efendi türbesi
Kendisile bile yatan evliyalar hoş mudur

Neyliyelim bu cihanın biz de kılü kalini
Görse mecnun rahmedirdi ben garibin halini
Soramadım kimselerden Ortaköyün halini
Kuşei meyhaneden bekri gedalar hoş mudur

İntizarın çekmekdeyin doğrusu .....
Sağ olursak inşallah biz de görürüz yarın
.....
Üst yanında koca koca ak babalar hoş mudur

Bulamadım ben kolayın semti yâra düşmenen
Sonu böyle ayrılıktır sevdiğim sevişmenin
İçiyor mu hiç suyundan ağalar Kırk çeşmenin
Pencerede göz süzücü ol güzeller hoş mudur

Bilmezim ben bu cihanda yârimin kûyu gibi
Kâhice verir dimağa gülümün huyu gibi
Var mıdır Boğaziçinde Arnavut köyü gibi
Soramadım hatırını .....hoş mudur

Ben esiri olmuş idim anda bir hub meleğin
Aşkı ile çekmiş idim cevrinin çok feleğin
Gözlerime tutiyadır tozu nazlı Bebeğin
Servilerin sayesinde hoşsimalar hoş mudur

S ine dövüp aşıkı nalanı idim bir zaman
Bülbülü şeyda gibi hayranı oldum bir zaman
Bir.....ande ben derbanı idim bir zaman
Nuri didem sevdiğim canım Kayalar hoş mudur

Kaddimizi büktü bizim gurbet ilde ahüzar
Bir taraftan şevki yaran bir taraftan nazlı yâr
Hiç anar mı bendesini kahiçe ömrüm hisar
Hem içinde delikanlı eşkıyalar hoş mudur

Gitmiyor zerre hayali hiç gözümden ruzü şeb
Cemolur mu yine ande bivefalar cümle hep
Sebzezar mı yine Balta limanı canım acep
Gelüp anda sohbet eden ulamalar hoş mudur

Girer isem elinize beni âşıklar döğün
Beni bu yad ile salân pürcefaya siz sögün
Var mıdır şenliği canım yine ol Yeniköyün
Deniz üstündeki hasırlı odalar boş mudur

Söylenür illerde meşhurdur yemişi Ünyenin
Yağlıdır kaymağa benzer peyniri de.....
Şakıyor mu gece gündüz bülbülü İstinyenin
Dinlemeğe hasret olduk ol nevalar hoş mudur

Yok naziri ol diyarin nevbaharı sevdiğim
Hem dahi Yusuf misali nazlı yârin sevdiğim
Diller ile vasf edemem Sarıyerin sevdiğim
Anda da eksik değil şirin edalar hoş mudur

Bu vücudum kal'asinde yeri yoktur tabyenin
Kalyon ehvalin bilirsin çek halatın kabyenin
İçine dolmuş frenkler nazenin Tarabya'nın
Anlar ile işret eden süfehalar hoş mudur

Makbul olurmuş duası semti yâre irenin
Bekleyüp gurbet ilini sonra yârin görenin
Kara yeli esiyor mu yine Büyükderenin
Hem dahi içindeki ol kurbağalar hoş mudur

Bu felek attı biz i hem gurbetin duzağına
Dürlü dürlü şarhalar açdırdı sine dağına
İn sakın geçme ileri Rumeli Kavağına
.....

Al eline her ne kadar zahmet ise fenerin
Kerem eyle nazh yârim gitme sakın ileri
Mümkin ise kayığa bin karşıya geç ey peri
Ara yerde eksik olmaz fırtınalar hoş mudur

Kara taşı bir yana at sana eylerim niyaz
Etmiyelim gayri sözü yetişe durü diraz
Geçelim karşıya gayrı üst yanındadır boğaz
Bir zaman da bakalım karşı yakalar hoş mudur

Düşünüp fikr eylemeden bizi almıştır fırak
Varması gayette müşkül semti canan pek ırak
Kuyusuuda suyu soğuk hem müferahdır Kavak
Lazlarile gece gündüz şamatalar hoş mudur

Yok hesabı anda çoktur gömleği.....
Seyre gider parası yok âşıkı zincirlinin
Böyle hanımlar hali nice Zincirlinin
Ol Gümüşsuyuna giden bihayalar hoş mudur

.....ben gurbet ilin taşü topragü tozun
Başın alup çıkma sakın dinle kâmiller sözün
Katı güzelliği varmış işitirim Beykoz un
Nazlı hamınlar taşıyan arabalar hoş mudur

Eksik olmaz yaz gününde ol ovanın şenliği
Anda olur hublar ile hem sefanın şenliği
Var mıdır bilmem yine ol Akbabanın şenliği
Oluyor mu hublar ile kahkahalar hoş mudur

Her gicem gurbet ilinde sanurum bin gicedir
Zerrece gelse sürurum gam hemen huricıdır
Yine hublar cemeder mi Dereseki nicedir
Çeşmenin üstündeki ol mastabalar hoş mudur

Delme deyim sine dağın daima Ferhat gibi
Nakşı dilber yazmadayım dembedem Behzat gibi
Köşkleri cümle müluki var mıdır Tokat gibi
Anda daim zevkeden ol ağnıyalar boş mudur

Vakti ahşamda çekilir mi dilberan
Beste şarkı okuyarak yolda cümle hub zenan
Yine Hünkâr iskelesi öyle midir pürcivan
Ars yerde ol rakibi bedlikalar hoş mudur

Değmede bu narı aşkım gurbet ilde suyına
Zerre makbulum değildir bir kişikim öğüne
Uğruyor mu hub zenalar yine Yalıköyüne
Ahşam üstü birbirine elvedalar boş mudur

Bir güzelin mailiyim kirpiği oklu gibi
Korkarım beni meledir ku zulu toklu gibi
Görmedim ben de müferrah Çubuklu gibi
Çevresinde ol dirahdi müntehalar hoş mudur

Her güzeli sevme cana güzel olsun enlice
Kaşı gözü kara olsun hem beyaz gerdanlıca
Sıdkile medbe sezadır lanazirdir Kanlıca
Kahvede bub bekliyen koca babalar hoş mudur

Hasret ile gice gündüz kılmadayım ben zari
Gezmedeyim dertli mecnun gibi dağı gühsarı
Cümle devletli yatağı Anadolu hısarı
Yalılarda andeki zevkü sevalar hoş mudur

Ey gönül gurbet ilini rüz ü şeb durına gezin
Söyleriken sana dostlar dinlemezdin il sözün
Eylemezdim hakkın inkâr bende nazik körfezin
Naz ile anda gezinen ol ümalar hoş mudur

Ey benim bahtı siyahım günci gamda sen uyu
Ne zaman terk (edeceksin) böyle bedkar şum huyu
Görmeğe canım ekinir hoşça boyun Göksuyu
Canibi erbaasında..... hoş mudur

Vasfolunmaz buna felek oymanıştır bir oyun
Ben cefaya bunda doydum siz sefaya hep doyun
Göremdemi hub cemalin ben dahi tek Küçüksuyun
Vaktı ahşap anda varan mehlikalar hoş mudur

Hep esiri olmuş alem gerdanı filfilünün
Anda ben de kul idim bir yenâgı güllünün
Çekmedeyim hasretini haliya Kandillinin
Anda esen gece gündüz ol sabalar hoş mudur

Vanıköyü hoşça yerde yok hesab meftununa
Var mıdır hiç bir bahane badei gülgününa
Ölmeden bir kerre varsam ben de Zeytunburnuna
Dizilirler vakti ahşap hoşadalar hoş mudur

Hasret oldum anlara ben gurbet düşeli
Görmedim rahat yüzünü bu cihana geleli
Muttasıldır ol leb-i deryaya canım Kuleli
Çifte zincir ile adem ejderhalar hoş mudur

Ölmeden vaktına irsek bi de canana yüzün
Düşmüşüz bir yad ile kim yolları gayet uzun
Doğrusu vardır sefası nazenin İstavrozun
Hem de Beylerbeyinde şahi binalar hoş mudur

Takınur mı nazeninler gine incu boncuğun
Çörek için halâyıklar yağurır mı uncuğun
Eğlenüp dere içinde geçiyor Kuzguncuğun
Bilzerure andaki ol badlıkalar hoş mudur

Şimdi eğlence oluptur gökteki seyyareler
Yas ü mate içre kaldım hem giyerdim karel
Doğruca verin haberi âşıkı biçareler
Üsküdarda iki dane Çamlıcalar hoş mudur

Kız Kulesile Feneri alalım canan ele
Varalım Haydarpaşaya sevdiğim güle güle
Maltepenin bize şimdi iktizası yok hele
Burğaz ile Heybeli Kızıl adalar hoş mudur

Ey seba birbir haberin bunların al gel hemen
Cüz i kaldı çıkmağa hasretle zira mürgı can
Sağ olursak görüşürüz anlar ile bir zaman
Dir ki Abdi Mekkede kaldım dualar hoş mudur (Kum 1936: 71-73).

175

Diremedim hayh zamandır gülünü İstanbulun
Dinlemeğe hasretiz bülbülünü İstanbulun
Bilmezim nişler içinde ol melek simaları
Gelirse ben sorayım yilini İstanbulun

Bir acayip yerde kaldık küyi yârdan kim gelür
Biz varınca nazlı dilber bize bakmağa gelür
Ne halimden bir sorar var ne dilimden bir bilür
Hele bizler de unuttuk dilini İstanbulun.

Görmez olduk hublar ile ol safalı yerlerin
Korkmaz olduk yaseminü nergisü sünbüllerin
Gam yimezdim vakıamda bari görsem hubların
Hasretiz sarmağa ince bilini İstanbulun

Gider oldum hasretile ben de hulya semtine
Ol sebebden gitmedin ben dahi sevda semtine
Bir kerrecik düşebilsem ben de Konya semtine
Defederdim ol vakit işkilini İstanbulun

Çare ne gurbet ilinde ben bükâlar eylerim
Ol keman ebrular için hayr dualar eylerim
Abdi dir ki inşallah yine safalar eylerim
Destime bir kez alaydım elini İstanbulun

Ey saba eyle selâm uşşakına İstanbulun
Hem dahi ol sine'i barrakına İstanbulun
Gün yüzünü görmeğe teşne bütün âlem anın
Görmemiş hasret çeken müştakına İstanbulun

Gece gündüz çekmedeyim bu gamü endişesin
Eyledi bin pare felek gönlümün de şişesin
Hublarından ayrılupta gurbet ile düşesin
Sabrolunmaz doğrusu firakına İstanbulun

Açılır mı nevbaharda ol güli zibaları
Boy çekip açılmadı mı nazenin fulyaları
Nergizü zerrin benefşe lalei hamraları
Hasretim ol kabaca leylakına İstanbulun

Azmi seyran etmede mi dilerbanın cümlesi
Göçdi mi yalılara bayü gedanın cümlesi
Hublar ile zevk eder mi mübtelânın cümlesi
Kailim bir dilberi allakına İstanbulun

Tizce var gel ey saba ver asitanımdan haber
Ok gibi git al benim kaşı kemenımdan haber
Abdi dir ki gelmedi ol nevcivanımdan haber
Değmedik parmak kadar evrakına İstanbulun

Kaddimizi bükdü cana hasreti İstanbulun
Çıkmıyor aslâ hatırdan işreti İstanbulun
Kuş gibi uçar gözümden çün hayali her zaman
Zail olmaz karşumızdan şöhreti İstanbulun

Lütfi baridir o şehrin hubları var biadet
Söylenir dillerde daim ta kıyamet ta ebet
Cümle şairler demişler ona Sultanülbeled
Kangı diyarde bulunur devleti İstanbulun

Hak Teâlâ lütfü ihsan eylemiştir ta ezel
Cümle mümin kullarına anı görmüştür mahal
Yok naziri hublarının hep güzellerden güzel
Aldı beni gayrı bildim firkati İstanbulun

Bu dilimde oldu cana ruzü şeb zikrim benim
Hub cemalin görmesidir daima fikrim benim
Doğrusu medhe sezadır nazenin şehrim benim
(Yoktur) Zerrece insana sikleti İstanbulun

Görmedim çokdanberi çeşmi siyah ebrusını
Çekmekdeyiz gice gündüz biz anı kaygısını
Abdi dir ki eyler olduk doğrusu arzusunu
Bilinirmiş gurbet ilde kıymeti İstanbulun (Ercan 1997:40-43).

176

Bulunmaz menendi bu cihan içre
Nazenin hubların kanı İstambul
Söylenür daima şairan içere
Vermiştir dünyaya şanı İstanbul

Gök kubbe altında misli nadirdir
Marifet.....ehli mahirdir
Ararsan kuş südü anda hazırdır
Bil mürdedillerin canı İstanbul

Gayet güzeldir.....
Arabi, Faris i, Türki lisânı
Mevcuddur içinde hurü gılmanı
Demişler cenneti sani İstanbul

İçinde ârifi billahi çoktur
Mamurdur cümlesi gözleri tokdur
Devretsen cihanı naziri yoktur
Bil rıbı meskûnun hanı İstanbul

Söylenür dillerde daima namı
Yedi kral içer aşkına camı
Müjdesine vermem billâhi Şamı
Kani Mısır Bağdat kani İstanbul

Her yanı bağçeli sünbüllü bağlar
Aşkile sineme urmuşum dağlar
Âşık Abdi gibi gurbette ağlar
Yanarlar cezbetse anı İstanbul (Kum 1936:43-44).

177

Nedendir gül yüzün seyreden âşık
Bülbüller misâli efgâne gelir
Dolanır kûyunu çok bağrıyanık
Derdlidir cümlesi dermâne gelir

Kendine bendeni yâr-ı gâr etsen
Ne olursediğim böyle kâr etsen
Cemalin şem'ini âşikâr etsen
Dönerek nice bin pervâne gelir

Sana ben ahvâlim söyleyim derken
Divâne gönlümü eyleyim derken
Seninle bir sohbet eyleyim derken
Neyleyim ol rakib bîgâne gelir

Sevdiğim doğrusu pek güzel imiş
Gülleri açılmış kemalin bulmuş
Yâr ile rakîpler bir yere gelmiş
Zemmile bu halkı âyâ ne gelir

Bilmezdim sevdiğim ben böyle seni
Yazıklar uğruna bezl ettim teni
Niçin öldürürsün garip Abdî'ni
Kırk yılda bir yiğit dünyâya gelir (Sakaoğlu 1989: 160).

11.) ÂŞIK BAĞDADÎ: 18. yüzyılda yetişen ve İstanbul ile ilgili eser veren bir başka âşık muhtemelen doğduğu veya uzun bir müddet bulunduğu yere izafeten Bağdadî mahlaslıdır ve aşağıda verdiğimiz iki şiirinde Topkapı Sarayı'nın Hazine Dairesi'ni methetmektedir. Yine aşağıda yer alan bir başka şiirinde de aynı âşık, Sultan III. Selim'i (1761-1808) bizzat gördüğünü ve ayağına yüz sürüp huzurunda elpençe divan durduğunu anlatmaktadır.

Hayatı hakkında çok fazla bilgi olmamakla birlikte Âşık Tarzına mensup şairlerin, bugüne kadar biraz da Köprülü'nün ideologlarından biri olduğu resmi tarih görüşü nedeniyle olsa gerek- oluşmuş genel kanaatlerin aksine Padişah katında kabul görmelerinin daha önce de, IV. Murad ile ilgili âşıklarda görüldüğü gibi çok nadir rastlanan olaylar olmadığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Topkapı Sarayı'nın Hazine Dairesi ile ilgili iki ve devrin Sultanı'yla doğrudan karşılaşmasını anlatan bir edebiyat geleneği Saray'dan ne kadar kopuktur? Tam tersini düşünürsek, "kozmopolit elit"lerin şnara tezkirelerine bile almadıkları, "aşağıladıkları" bir âşık Saray'da ne arıyor ve Sultan ile nasıl karşılaşabiliyordu? gibi sorulardan başlayarak kanaatimizce Âşık Tarzı başta olmak üzere edebî geleneklerimiz hakkında Cumhuriyet rejimimizi temellendirirken verilmiş dolayısıyla devri için anlaşılabilir olmakla birlikte- bir çok içi boş ve dogmatik hükmü artık yeniden gözden geçirmemiz gereklidir.

178

Şükür, ben cennetin gördüm mislini
Melekler yurt tutmuş sordum aslını
Bülbüller çağrışup eder faslını
Açılmış gonca gülü var Hazne'nin

Gayret kemerini beline takmış
Mermer üzerine cevahir kakmış
Serine müzeyyen çelenkler sokmuş
Göz kamaştırır teli var Hazne'nin

Direklerarası'nda perd(e) açılır
Çeşmesinden Âb-ı Zem zem içilir
Behey dostlar, bundan nice geçilir
Can feda kılsam, yolu var Hazne'nin

Çeşme odası da elvan nakışlı
Üftâdesin ateşlere yakışlı
Âşıkına kıya kıya bakışlı
Arslanlar bekler beli var Hazne'nin

Herbir köşesinin gördüm resmini
Bağdâdi de üryân etti cismini
Ben Cennet-ül ma'vâ dedim ismini
Arabî söyler dili var Hazne'nin (Köprülü 1962:485)

179

Hazne'nin içinde bülbüller öter
Avize şû'lesi cihânı tutar
Bâbının önüde arslanlar yatar
Mis âl-i cennettir, yoktur kusûru

Havuz fevvâresi tavana urur
Kem söyleyenlerin dilleri kurur
Hem saf saf melekler seyrâna durur
Mis âl-i cennettir, yoktur kusûru

Kovuşun içine dibâ döşeli
Çeşmelerden Âb-ı Kevser boşandı
Arslanlar(ı) görenler kanlar kaşandı
Misâl-i cennettir, yoktur kusûru

Gayetle müferrih çeşme avlusu
Herdem feryâd eder bülbül yavrusu
Olamaz hiç bundan âlâ, doğrusu
Misâl-i cennettir, yoktur kusûru

Bu Bağdâdi senin medbin eyledi
İndi aşkın deryâsını boyladı
Herbir köşesinin vasfın söyledi
Misâl-i cennettir, yoktur kusûru (Ercan 1997: 46)

180

Tah(ı) tavusunu gördüm
Ayağına yüzüm sürdüm
El bağlayıp divan durdum
Şâhım Sultan Selim'dir bu

Geçip çeşme kenarında
Havuzların civarında
Yapıp san'at divânında
S im-ü zerle kalemdir bu

Aynalarda gör kendini
İzhâr eylemiş fendini
Açmış göğsünün bendini
Şükür Hak'tan keremdir bu

Cihan bana malik olmaz
Bağçesinin gülü solmaz
Seyre varan geri dönmez
Meğer Bağ-i İrem'dir bu

Hudâ'm versin nice sürûr
Olalım dâimâ mesrûr
Der Âşık Bağdâdi mehcûr
Benim dâim duâmdır bu (Köprülü 1962: 487).

12.) ÂŞIK ŞERMÎ: Asıl adı Ali olan Âşık Şermi, Tezkirelerin hakkında sınırlı da olsa bilgi verdiği sayılı âşıklardandır. Safâî ve Sâlim Tezkirelerine göre, Âşık Şermî, Üsküdarlı'dır ve kahvehanelerde altı telli sazıyla fasıllar yapan ve topçu sınıfına mensup bir âşıktır. Âşık Şermî 1715 Mora Seferi'nde vefat etmiştir.

181

Gurbet illerine gitti efendim
Aceb dostlar gine tizce gelir mi
Zevk işret içinde zülfü kemendim
Benim bunda çektiğimi bilir mi

Ağlamaktan hiçbir lâhza gülemem
Akan bu çeşmimin yaşın silemem
Bir aceb sır vardır bunda bilemem
Deli gönül böyle mahzûn kalır mı

Bülbül gibi eyleyeyim mi figânı
Zârım ile ağlatırım cihânı
O gül yüzlü âhu gözlü civânı
Çarh-ı felek elimizden alır mı

Beni Mecnûn eden ol saçı Leylâ
Gezerim aşk ile sahrâ be sahra
Aceb ol dilberi Âşık Şermiyâ
Bir gececik yine tenha bulur mu (Sakaoğlu 1989).

182

Gönülden giderme ben derdmendi
Ey bî vefa yârim dualar seni
Başım alıp gidem hurşidmendi
Mah yüzlü dildârım, dualar seni

Eşkim ile âsiyablar yürüttün
Tâb-i hicranınla bağrım erittin
Cevr-ü cefâlarla kanım kuruttun
Ey ceşm-i hunharım, dualar seni

Ağlarım seninçün, gülmezem bir ân
Kûh-u sahralarda olayım pûyan
Dağ-ı sîynem yakıp ettin çırâğan
Ey lâle ruhsarım, dualar seni

Derya avn-i Hak'la kıla mı hurûş
İdeyim mi dahi seni derâgûş
Bîçâre Şermî'yi etme ferâmûş
Şûh-ı sitemkârım, dualar seni (Köprülü 2004:382).

13.) ÂŞIK NİGARÎ: Köprülü tarafından Konya'lı olabileceği söylenmiş olmakla birlikte hayatı hakkında yegane bilgi aşağıda verdiğimiz İstanbul'daki bir isyan hakkında meydana getirdiği destanı olan Âşık Nigârî, şiirinde anlattığı Et Meydanı'nda "kazan kaldırma" olayına bizzzat katılmış bir Yeniçeri Orta'sının âşığı olma ihtimali yüksektir. Destanı da İstanbul'daki Yeniçeri ayaklanmalarını veya "Et Meydanına Kazan kaldırma"lar hakkında son derece detaylı ve diikate değer bilgiler vermesi bakımından ve sözlü tarihçilik açısından önemlidir.

183

Nice vasf-edeyim böyle koçağı
Menendi gelmemiş asla dünyaya
Dilerim ki cennet olsun durağı
Evvel makamı firdevs-i âlâya

Artsın eksilmesin böyle koçaklar
Hep o yüzden şeref buldu ocaklar
Çekildi gaipten yeşil sancaklar
Niyet edip asker çıktı gazâya

On dört kal'a yürüyüş etti birden
Gaip erenler erişti geriden
Mert yiğitler şikâr aldı sürüden
Mübarek gazası Halil Ağa'ya

Ara yerde gitti İngiliz Mahmut
İşitip herbiri oldular bihûd
Şaşırtır onları Cenap-ı Mâbut
Uğradı herbiri gizli sıtmaya

On dört kal'a bir araya geldiler
Büyük Dere'de kavl-ü karar ettiler
Mustafa yı şol serasker diktiler
Çekildi bayraklar Âsitâne'ye

Allah Allah, deyüp yürüdü asker
Böyle istedi ol Celil-i Ekber
Erişti geriden Üçler, Yediler
Kırklar da beraber girdi araya

Kireç Burnu köy başını aştılar
Sağ selamet İstinye'yi geçtiler
Derya-menend dalgalanıp coştular
Gelip dâhil oldular Tophane'ye

Her tarafta nidâ eyledi dellâl
Teaccüpte kaldı hep cümle ricâl
Muratların hâsıl etti Zül celâl
Hakka, doğruymuş özleri Mevlâ'ya

Yetmiş idi bu âlemin canına
Girmediler hiç kimsenin kanına
Çektiler kazanı Et Meydanı'na
Haber gitti Seymen Başı Babaya

Cem olup bir yere geldi Ocaklı
Hep elleri gürzlü, kolu koçaklı
Ol yüzü heybetli, beli bıçaklı
Velvele verdiler Âsitâne'ye

Şeyhislâm, Kazasker cümle geldiler
Şer-i şerif üzre fetva verdiler
Allah, Allah deyip gülbeng çektiler
El kaldırıp başladılar duaya

Herbirini bir tarafta buldular
Hem kolunu, kanadını kırdılar
Bir saatte yedisini aldılar
Yolladılar herbirini bekaya

Tekmil olup hep anların hepisi
Viran taran oldu gitti yapısı
Çok şükür açıldı cennet kapısı
Asıldı kılıçlar Arş-ı âlâya

Her biri bir güne oldular yeksân
Olmadı bir zerre kimseye ziyan
Def etti kazayı rahmet-i Yezdan
Nâm-u şanı gitti Kızıl Elma'ya

Râhına aşk edep bu canı fedâ
Vücudun hatasız eylesin Hüdâ
Tahta cülus etti Sultan Mustafa
Önce selâmlayıp Ayasofya'ya

Evvela fermanlar oldu kıraat
Kurtuldu, sevindi cümle mevcûdât
Cenâb-ı Bâri'den oldu inayet
Emroldu, ferman gitti Konya'ya

Nigârî vasfını etmede hâlâ
İnayet-i Hak'tan buldu tecellâ
Cihanda olmamış böylesi asla
Yazdılar tarihin ilm-i simyâ'ya (Öztelli 1976: 100-03)

14.) ÂŞIK DERVİŞ OSMAN: Hayatı hakkında bilgi olmamakla birlikte aşağıda yer alan ve "Alemdar Mustafa Paşa Destanı" adıyla bilinen eserinden Yeniçeri Orta'larına mensup bir âşık olduğu anlaşılmaktadır.

184
Alemdar Mustafa Paşa Destanı

Fransız kâfiri tuttu bu işi
Ali Efendidir fitnenin başı
Cihanda gelmemiş bunun bir eşi
Görün gaziler, der Yeniçeri

Mustafa Paşa fermanlar yazar
Defterdar Efendi tedbiri düzer
Ocaklı kulları hilesin sezer
Yürün keleşlerim, der Yeniçeri

Geldi Rumelinden nice bir çıtak
İstanbul içinde kanlar akacak
Kadir gecesinde yediler bıçak
Kesin kelleleri, der Yeniçeri

Açıldı bayraklar, yürüdü asker
Hacı Bektaş Ocağı kahraman bekler
Nizam-ı Ceditler bir satır ister
Vurun aslanlar, der Yeniçeri

Sahur taamında yediğim yağlı
Dört yanım ateştir kollarım bağlı
Kara kın içinde kılıçlar zağlı
Kıymayın canıma, der Mustafa Paşa

Alın emaneti, kıymam canıma
Nazlı kölelerim gelsin yanıma
Defterdar Efendi girdi kanıma
Aman gaziler, yazıktır bana

Mustafa Paşa kaldı arada
Ocaklı der ki, mühür nerede
Ölmüşse vezir eğer kulede
Leşin sürüyün der Yeniçeri

Kaptan dedikleri bir süfli Tatar
Süleymaniye Camiine gülleler atar
Yeniçeri Ağası meydanda yatar
Köpekler yesin, der Yeniçeri

Hacı Bektaş ocakları uyandı
Eğri kılıç al kanlara boyandı
Yeniçeri cephaneye dayandı
Dayanın gaziler, der Yeniçeri

Ocaklılar cephaneyi bastılar
Yoldaşlar kılıcı arşa asdılar
Hacı Ahmet oğlunu kıyma kestiler
Derleyin Gaziler, der Yeniçeri

Askerin elinde bilenmiş satır
Cephane önünde püryanlar yatır
Nizam-ı Cedide iftarlık götür
Götürün gaziler, der Yeniçeri

Nizam-ı Cedid girdi saraya
Ocaklı kulların aldı araya
Kadı Paşa der ki, emir nereye
Kesin kellesini, der Yeniçeri

Sekbanları tutup azad eyleme
Alıp şobarasın nezat eyleme
Kesin kellesini cevap söyleme
Varın keleşlerim, der Yeniçeri

Bir Kırım Tatarı girdi saraya
Çarhacı Ali Paşa düştü oraya
Nazlıdır Kethüda Bey, gelmez buraya
Sürüyüp getirin, der Yeniçeri

Saray kapıların birden açıldı
İstanbul içinde ateş saçıldı
Sultan Mustafaya hulle biçildi
Ağlama gaziler, der Yeniçeri

Öküzler babası dünyadan göçtü
Mektep çocukları duaya geçti
Ocaklı kullarına mahzunluk düştü
Onun için ağlarım, der Yeniçeri

Yaşa kul Kethüdası sen binler yaşa
Yeniçeri kulları çıktılar başa
Üsküdar kışlası yandı ateşe
Tılsım bu imiş, der Yeniçeri

Derviş Osman bunu böyle söyledi
Hızır geldi bize imdat eyledi
Behiç ile Râmiz firar eyledi
Tutun mel'unları, der Yeniçeri (Öztelli 1976: 100-103)

15.) ÂŞIK DEVELİLİ SEYRANÎ: Âşık Develili Seyranî, Kayseri'nin Develi ilçesinde 1800 veya civarında doğmuş ve 1866 yılında aynı yerde vefat etmiştir. Sekiz yıl askerlik yaptıktan sonra yarım kalan medrese tahsili tamamlamak için İstanbul'a gelir ve medreseye devam ederken hat sanatı ve nakkaşlık eğitimi de almıştır. Daha sonra memleketine dönmüş ve orada yaşamıştır. Aruzla da şiirler yazan Seyrânî özellikle Âşık Tarzı'nın en güçlü hiciv şairi olarak tanınmaktadır. Aşağıda yer alan "Vak'a i Hayriye Destanı" adıyla bilinen eseri muhtemelen İstanbul'da bulunduğu ve yakınen tanık olduğu Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması hakkındadır. Söz konusu bu olayın İstanbul'da gerçekleşmesi hakkında verdiği detayh bilgiler dikkat çekicidir.

185
Vak'a i Hayriye Destanı

Bir destan nakledeyim bu sene
Dehr-i dün içinde ola hikâyet
Döndü lâtif devran her ehli-i dine
Hak Gani Mevlâdan lütf-ü inayet

Niyazı kurarım Ulu Sübhane
İnşallah eriştik bir hub zamane
Habibin ümmeti ehl-i imane
Hak teala verir Tab ı letâfet

Hazır olsun pirler her civarlardan
Evliya enbiya çiharyarlardan
Şehr-i İstanbolun kem nazarlardan
Saklasın hatadan Mevlâ her saat

Okuyalım ismini Ulu Mâbudun
Sadık mü'minlere verir maksudun
Gönlü keder görmez Sultan Mahmudun
Mezid etsün ömrin Cenab-ı Hazret

Burc-i âsümanın bu Mihr-ü Mahi
Dil ruy-i zeminin hem şehinşahi
Ümmet-i Resulin devlet penahi
Düalar idelüm ey ehli-i Cennet

Dem bedem virdeder Ulu Mevlâsın
Kadı Sultan Mahmut okur esmasın
Şeb içre vahdetde gördi safasın
Güzel malum etdi Kur'an keramet

Gelelim bir güna kelâme tekrar
Padişahe âsi oldı bazı'lar
Yeniçeri Ağasın çağırdı Hünkar
Pend verdi gûşine itdi itaet

Şahe muti olur Mah-ü mehrular
İnanmadı Yeniçeri bed-hu lar
İndirelim tahttan dedi adular
Hakteala virmez onlara nusret

Şehr-i İslâmbola düştü va veylâ
Münadiler bir bir eyledi nida
Başladı mü'minler itmeğe düa
Sultan Mahmut için çekeriz gayret

Lânet olsun düşmanların canına
Doldular cümlesi Et Meydamna
Anların da şeytan girdi karnına
Taife-i Yeniçeri melamet

Sultan Mahmut Hakka eyledi kıyam
Hünkârın indinde hem Sadr- Âzam
Buldu fetvasını o Şeyh-ülislâm
Böyle kuvvet buldu bab-ı Şeriat

Biraz Yeniçeri âsi oldular
Necip Efendi (?) nin malın buldular
Vurup Etmeydanını içre doldular
Bulsun belâsını olan hiyanet

Ehli i din bendoldu Sultan Mahmudu
Dedi can verelım din-i Muhammede
Cümleten vardılar Sultan Ahmede
Açıldı Sancag ı Şerif şerafet

Yeniçeri dedi Sancak bizimdir
Dediler ezelden el hak bizimdir
Seylediler kadim Ocak bizimdir
Yandılar narına olan muhanet

Padişah ulemâ fudalâ bile
Serasker Hüseyin Paşa da güle
Boğazdan Mehemmet Paşa da gele
Hem birlik oldular Şerif cemaet

Yeniçeri her illete erdiler
Ali Osman askerin cem'in gördüler
Havfeyleyüb kışlalara girdiler
Dediler nedir bu bize alâmet

Topçılara Hünkâr dedi gel beri
Topçıbaşı vardı öpdi hem yeri
Dedi ateşleyin cümle topları
Başladılar birden vermeye şiddet

Yeniçeri benlik tutdu içerden
Bir vâveyla çıkar oldu her yerden
Anlar belâsını buldular birden
Geldi başlarına dürlü felâket

Şad oldu ol demde kadi Mahmut Han
Allah Allah dedi ehl-i iman
Topçı kumbaracı saçdılar sûzan
Yeniçeri buldu ol dem nedamet

Yeniçeri dedi el aman solduk
Ettiğimiz başa gelince bulduk
Padişahım sana biz âsi olduk
Kopdu başımıza yevm- i kıyamet

Padişaha yardım eyledi Sübhan
Melekler bu işe oldular hayran
Deryanın yüzünü bürüdü al kan
Âsi olan nar-i Cahimde vahdet

Âl-i Osman askeri din rahinde pak
Adû danları itdiler sad çâk
Şahe kem bakanlar oldular helâk
İtdiler, buldılar bunca ukubet

Yeniçeri namı bîkarar oldu
Dahi kışlaları tarumar oldu
Yeniçerilere inkisar oldu
Bulamaz adûlar bir dahi şöhret

Yeniçeriye sebeb oldu bu azab
Erenlerde olmaz kıyamet bitab
Baz'ı tekyeler de olundu harab
Kusuru şeyhlerin çektiye siklet

Rabbani yüzünden Cihan olunûr
Hak Tealâ Âlemi ma'mur
Muhammet rahine asakir mansur
Oluruz dediler yetmişüç millet

Onsekiz bin âlem Sübhane bağlı
İns ü beşer cümle kur'ane bağlı
Yedi Kıral Âli Osmana bağlı
Çar köşe her yedi iklim vilayet

Mevlâdan atâlar Sultan Mahmuda
Hayrandır semalar Sultan Mahmuda
Dualar genalar Sultan Mahmuda
Verildi ervahda tac-ı seadet

Şen itsün sönlünü bâri Tealâ
Tahtı gülşen olsun gonce-i râna
Nüfuzu kimyadır hükmüne icra
Görünsün cihanda adl-ü adâlet

Nur yağsın semadan diyar-i dehre
Yürüsün adâlet iklim-ü şehre
Bin iki yüz kırk senesi içre
Cedid nizam verdi Şahinimiz Devlet

Seyrani göründü bu seyranımız
Dil keder görmesün Mahmut Hanımız
Enbiya evliya Hak Sübhanımız
Şehadet eylesün cümleye himmet (Kum 1936:629-31).

16.) ÂŞIK REŞİDÎ: XIX. yüzyılın başlarında yaşamış ve II. Mahmut devrini görmüştür. Âşık Reşidî'nin nereli olduğu bilinmemekle birlikte, İstanbul'daki âşık kahvelerinde âşık fasıllarına katıldığı ve şiirlerinin beğenildiği bilinmektedir. Özellikle aşağıda yer alan ve muhtemelen bir âşık faslının sonunda irticalen meydane getirilmiş olan "Kahveci Destanı" âşığın yaygın olarak bilinen eserlerindendir. Âşıklarla kahvecilerin ilişkisini ifade etmesi ve bu çalışmanın ana tezini oluşturan kahvehane ve İstanbul merkezli Âşık Tarzı gelenek fikrimizi doğrulaması bakımından da dikkate değer özellikler taşır.

186

Fasıl tamam oldu yâran bakışır
Dinlesin methini ehbah kahveci
Ne kadar methetsem ona yakışır
Vasedeyim ol sefayab kahveci

Yiğitlikte vardır şöhreti şanı
Dinleyin sizlere vasfedem anı
Açıktır sofrası meydanda nanı
Gayetle bir alicenab kahveci

Anı işitirdik bir adlı sanlı
Yiğit kadri bilir yollu erkânlı
Gayet hatır-şinas bir delikanlı
Mert yoluma olur türab kahveci

Yiğitlerdir bilen yiğit kadrini
Gözetir herkesin mekadirini
Er yoluna verir yiğit serini
Dört kitapta budur cevap kahveci

Cihan içre artsın şanı şöhreti
Canlar paresidir hoştur ülfeti
Alçak gönüllüdür vardır gayreti
İşte böyle bilir adab kahveci

Servi boylu yosma kesim kıyafet
Tatlıdır lisanı herkese gayet
El göğüste yüzü yerde nihayet
Kâmilleren eder hicap kahveci

Eşi yoktur asla medanelikte
Bulunmaz menendi irfanelikte
Alakası yoktur biganelikte
Olsa gelir yola kahveci

Daima ülfeti ehli irfana
Muhabbeti vardır beyaz gerdana
Tiryakilik eder bazı yârana
Bilmem gâhi yutar mı hap kahveci

Temizliğe vardır gayet dikkati
Şeker akar gayet tatlı sohbeti
Fıkaradan eksik değil himmeti
Gayetle bir ehli sevap kahveci

Daim şanın artsın devlet bulasın
Bu sözümden sanma bir dem solasın
İki cihan içre mesrur olasın
Seni eder hak feyziyab kahveci

Yüzü güleç gayet bir hoş elfazlı
Yiğitler içinde gayetle nazlı
Az bulunur böyle ülfeti hazlı
Yardım etsin ulu cenab kahveci

Ah çekip aşk ile sine döğeriz
Yiğiti her yerde durmaz öğeriz
Ey Reşidî bizler yiğit severiz
Nerde olur böyle elkab kahveci (Ercan 1997: 220-222)

17.) ÂŞIK HARABAT HAÇİK: İstanbul'da yaşayan Ermeni âşıklardandır. Hayatının son dönemini Çemberlitaş'ta Vezirhanı Meyhanesi'nde geçirmiştir. Reşat Ekrem Koçu'nun tespitlerine göre bu âşığın sazı da meyhanenin duvarında asılı dururmuş. Yanında da aşağıda yer alan şiir talik hatla yazılmış ve çerçeveletilmiş olarak asılı dururmuş.

187

Haçikdir namımız harâbat ehli
Anınçün severiz biz her güzeli
Çemberlitaşdadır sevdiğim dilber
Mislini görmedim kendim bileli

Mihrâbı aşkımız tâkı ebruvan
Kaddi elif siyah çerde bir civan
Saşçırağ olmuşdur ol şühe unvan
Adalıdır Sakız gülü Pandeli

Hançer bedest olmuş cellâd nigâhı
Giydirir âşıka bıçkın külâhı
Dolaşır ayağı Haçikin âhı
Tatmadan ölürsem ol lebi lâ'li

Vezir Hanı Pandelinin lânesi
Rızü şeb ande Haçik divanesi
Şebçırağın aşıkı pervanesi
Târi zülfi olmuş sazının teli (Ercan 1997: 201-202)

18.) ÂŞIK SARKİS: İstanbul'da 19. yüzyılda yetişen Ermeni âşıklardandır. 19. yüzyılda İstanbul'un ünlü birahanelerinden, "Gambrinos Birahanesi Destanı" yaygın olarak bilinen eserlerindendir.

188

Giremem içeri üst baş külüstür
Zirâ Gambrinos gayet lüküstür

Gaco şıkırdımı pera gülleri
Lavanta sürünmüş hoş kâkülleri

Şampanya patlatır bir şişe en az
Onlarla tamamdır türlü cilve naz

Tatavla, Kumkapı, Hasköy beyleri
Gündüzden verilmiş gece peyleri

"Münivi" derler ki gece yarısı
Soksun dillerini eşek arısı

Gambrinosda bir gonca gül açmış
Dediler Cennetten bir güzel kaçmış

Koşuyor o şahın medhini duyan
Kimi fransız dir kimi italyan

Hakikati hali ben idem beyan
Bizim dayıoğlu baron Tatulyan

Sus ol Sarkis dedi çakdı işmarı
Biz dahi koruduk Yervant ahbarı

Sordum refikin ya şu civan kim
Dedi Karamanlı Bodosun Eftim

Ya dedim şu kara hindu nevcivan
Dedi ki kıbtii nasrani Yuvan (Koçu 1950: 5980-5981)

19.) ÂŞIK ÜRYANÎ: Hakkında çok fazla bilgi olmayan Âşık Üryanî, II. Abdühamit devrinde İstanbul'da bulunmuştur. Âşığın, İstanbul'un semtler her semtin civanları hakkında yazdığı 55 kıtalık destanın 12 kıtalık bir kısmı aşağıdadır.

189

Seyridüp etrâfı vardım meydâne
Misli yok ol pâzârı hüsnü âne
Dükkânlar dop dolu güzeller ile
Buyur dirler müşteriye şûhâne

Bakırcı güzeli döver kazanı
Vezneci mahbûbun oyun bozanı
Gördüm bir de nevhat nuri melâhat
Şâhın başı gökde okur ezanı

Sultanbayazıdın berber güzeli
Görmedim mislini dünya güzeli
Kâkül perçem ipek gözleri mahmur
Bal dudaklı gül yanağı gamzeli

Kağıdcısı vardır esericedid
Ferman etmiş anlara Sultan Mecid
Setre pantol giyer firenk kesimi
Âşıkına gerek imanı tecdid

Kebabcısı vardır kıvırcık kuzu
Gönül yâresine ekiyor tuzu
Âşıkları öpüb peştemâlini
Nâzik ayağına sürerler yüzü

Hele kaşıkcılar hepsi şıkırdım
Ayak dolaşdırır atdırmaz adım
Âyine sineler simin bâzûlar
Gizlice bir buse çalub sakladım

Ya efendim kahveciye ne dersin
Yûsufi mısriden almıştır dersin
Turunc köpüklü bir fincan kahveyi
Getirir şuhane eğerek fesin

Sol taraf imaret yapdıran veli
Kapuda oturmuş aşcı güzeli
Karşuda medrese yine o şâhın
Dânişmendler dilberin bi beledi

Simkeş civan olur ekser ermeni
Aybı tez kullanur ol nâzik teni
Hasanpaşa Hanı ve hem fırını
Cem etmiş devrü devran âfetini

Beri yanda ol hamamı dilküşâ
Mekân olmuş on nefer şâhin başa
İnce bellerinde birişim futa
Şimşir nalin vurur ak mermer taşa

Sürücüler bu meydanın şebbazı
Sürei Yusufdur alnında yazı
Yalın ayak taban deper koşarlar
Budur gariblerin kış ile yazı

Arabacı deyüp geçmeyin sakın
Şol kupada duran fetaya bakın
Cebkeni poturu gayet yaraşık
Piyasada görün akşama yakın (Koçu 1950: 5980-5983)

20.) ÂŞIK FEDAÎ: Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Âşık Fedaî (Mehmet Ağa), 19. yüzyılda yaşamıştır ve aslen Zileli olup Âşık Talibî'nin çırağıdır. Fedaî'nin iyi bir tahsil gördüğü divanlarından ve aruz veznini kullanmasından anlaşılmaktadır. Âşık Fedaî İstanbul'da Kumkapı'daki bir âşıklar kahvesinde fasıl yapılırken, bir dörtük yazması belki de ayak vermesi- ile dikkati çeker ve nereli olduğunu sorarlar. Onun Zileli olduğunu öğrenen bir âşığın ustası, Âşık Talibî'yi sorması üzerine, âşığı meydana çağırırlar ve ustasının ününün ne kadar yayılmış olduğunu gören ve bundan da sevinip coşan Âşık Fedaî, Kumkapı Âşıklar Kahvesi'nde aşağıdaki "İstanbul Destanı" adlı şiirini irticalen (doğaçlama) olarak söylemiştir: "Lâleli'de ettik sohbeti tamam" dediğine bakılırsa, âşığın Kumkapı'ya gitmezden önce, Lâleli'de bulunan bir Âşıklar Kahvesi'ne gittiği ve orada gerçekleşen bir âşık fashna işaret etttiği düşünülebilir. Aynı şekilde, Yenikapı'da yer alan âşık kahvelerinde de hem Türk hem de gayrimüslim âşıkların birarada bulunduğunu ve saz çalarak âşık fash yaptıklarını da yine Âşık Fedâi'nin aşağıda yer alan şiirinden öğreniyoruz.

Bu şiirin meydana getiriliş tarihi ve şiirde verilen malumat, âşığın ustası Âşık Talibi'nin vefat ettiği 1813 yılından sonra ve Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından önce olmalıdır. Bu şiirde yer alan Yeniçeri Ocağı lehindeki ifadeler onun ocakla ilişkisinden ziyade Yeniçerilerin Âşık Tarzı Geleneği'nin adeta hamisi gibi olmasına ve âşıklara en fazla hediye ve para veren kesim olmasına bağlanabilir. Özellikle, 19. yüzyıl İstanbul'daki Âşıklar kahveleri hakkında şimdiye kadar Köprülü'nün naklettiği Tavuk Pazarı'ndaki büyük kahveden başka Fedâî'nin şiirini söylediği, Kumkapı Âşıklar Kahvesi, yine şiirinde bahsettiği Lâleli Âşıklar Kahvesi ve Yenikapı Âşıklar Kahvesi bugüne kadar dikkati çekmemiştir. Anlaşılan odur ki, Yeniçeri Ocağı kaldırılıncaya kadar İstanbul'da bugün adını dahi bilmediğimiz pek çok Âşık Kahvesi vardı. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra bu kahvehaneler

kapatılmış ve ancak çok sonraları ağırlıklı olarak Tavuk Pazarı Âşıklar Kahvehanelerinde âşık fasılları yapılmasına müsaade edilmiş olmalıdır.

Dahası, Âşık Fedâî'nin şiirinde işaret ettiği Yenikapı Âşıklar kahvesinde saz yanında keman da çalınması aslında İstanbul'da Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasından sonra ve Tulumbacı teşkilatlarının yaygınlaşmasının bir sonucu olduğu düşünülen, "Semai Kahveleri" veya "Çalgılı Kahveler" adıyla bilinen kahvehanelerin çok daha eski bir başlangıç tarihine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

190

İstanbul Destam

Seni medhedelüm bir bir İstanbol
Olasın dillerde destan İstanbol
Yedi iklim Çar köşede menendin,
Bulunmaz cihanda akran İstanbol

Akdeniz'den gelir onın pirinci,
Şirindir ayvası narı turuncu,
Yedi kral sana verir ispenci,
Çağırıp havf çeker aman İstanbol

Balyemez toplarun söylenür şanı,
Atılur gülleler saçılır kam,
Hücum edüp gelse nice düşmanı,
Edersin hâk ile yeksan İstanbol

İçinde oturan saadetlü hünkâr,
Ana yardım eder ol gani Settar,
Şefaat eylesin Resulü muhtar,
Gelmesin başına yaman İstanbol

Selâtin camilerde okunur Kur'an
Talibler ders alur hu çeker her an
Nice bin dervişler dönerler devran,
Çağurur Mevlâya aman İstanbol

Sultan Ahmet Camisi cümleden ulu,
Fatih Sultan Mehmed'in yücedir yolu,
Ne güzeldir Sultan Beyazidi Veli,
Şirindür Nuru Osman İstanbol

Ayasofya'yı dersen ibadetkânı,
Namaz kılanun anda artar imanı,
.....yarın verdi nebiler sultanı,
Nasib oldu sana iman İstanbol

Selimiye Camisi bir hoşça makam,
Dediler Şehzade benzer ana hem,
Lâleli'de ettik sohbeti tamam,
Katı hoştur Sultan Süleyman İstanbol

Ferace geynür güzeli çoktur,
Kemandur kaşları kirpiği oktur,
Lebi şirin teni penbeden aktur,
Ne güzel yaratmış Suphan İstanbol

Siyah geysuların manendi sünbül,
Edası ne hoştur dilleri bülbül
Dehanı koncedir yanaklar deste gül
Zülüfler üstüne reyhan İstanbol

Cihanda misli yok mahitap yüzlü,
Hıraman boyludur hem elâ gözlü,
Mülayım tabiat hem şirin sözlü,
Hüda vermiş sana iz'an İstanbol

Yedi dağ üstüne bina kurmuşlar,
Bağlanur yükleri kârbanlar işler,
Nice bin yiğitler hep sende kışlar,
Ah edüp arzular vatan İstanbol

Kız Kulesi'nde çok çok şecaat vardır,
Kule-i yangu-da kemâlât vardır,
Hem şükret taşında işaret vardır,
İdemez vasfını bir can İstanbol

Ruzu şeb yalvaram ey Kerem Kâni,
Muzaffer kıl hem Sultan Mahmut Hanı,
Ziyaret eylesin Eyyüp Sultanı,
Sana yardım kıla her an İstanbol

Yeniçeriye hem olursa, izzet,
Çekerler gülbengi ederler gayret,
Hacı Bektaş Veli ederse himmet,
Gelmez üstüne düşman İstanbol

Yeni Kapu'ya vardım gördüm çok şair,
Kimisi müslimdir kimisi kâfir,
Nazırı meydanda seyrettim vâfir,
Çalarlar saz ile keman İstanbol

Kalemin ele aldım yazdım bir hâne,
Dediler nüfusun baş ile câne,
Şekerli şerbetler doldu filcâne,
Sâkiler açtılar meydan İstanbol

Dediler mevlüdün olur nireden,
Dedim ki ashmız olan Zileden,
Dediler Talibi noldu oradan,
Dedim bir fatiha ihsan İstanbol

Dediler el kaldurun olsun bir dua,
Hüdaya edelüm daim iltica,
Dediler kimseye yar olmaz fena,
Daim olsun ruhu şazan İstanbol

Ârif ol sözünü söyle kâmile,
Konuşma nadan ile olma, hamile,
Fedâi'im der cümle ehl-i islâma,
Mevlâm nasip ede iman İstanbol (Okay 1969: 24-25)

21.)ÂŞIK BEŞİKTAŞLI GEDAİ: Asıl adı Ahmet olan ve aslen Tokatlı olmakla birlikte İstanbul'a gelip yerleşip kaldığı semtten dolayı "Beşiktaşlı" denilen Âşık Beşiktaşlı Gedâyi, ilk gençlik yıllarını Tokat'ta babasının keresteci dükkânında çalışarak geçirmiştir. Ancak âşık olduğu kızla evlenememesi ve bir süre sonra da bu kızın veremden ölmesi üzerine büyük bir üzüntüye kapılır. Ahmet'in sıkıntılarına iyi geleceği düşüncesiyle arkadaşları onu sazlı sözlü eğlencelere götürürler. Sazlı sözlü eğlencelerde musikiye olan yeteneğiyle saz çalmaya ve şiirler söylemeye başlayan Ahmet'e bir ara Tokat'a gelen Batumlu Yesârî Baba, sazını ve sözünü dinledikten sonra ona "Gedâî" mahlasını verir. Kısa bir sürede Tokat ve çevresine sazı ve sözüyle kendisini tanıtan Gedâi askere alınır ve katıldığı savaşta esir düşer. Esaret dönüşü İstanbul'a uğrayan Gedâî, İstanbul'un doğal ve tarihsel güzelliklerine, âşıkların âşıklar kahvelerinde yaptıkları âşık fasıllarına hayran olur. İstanbul'a yerleşen Gedâî, İstanbul'a gelen âşıkların uğradığı âşık kahvelerine devam etmeye başlar. O dönemde, İstanbul'da en ünlü âşıklar kahvesi olan Tavuk Pazarı Âşıklar Kahvesi'nde yer alan âşıklara kısa sürede saz ve sözdeki ustalığını kabul ettirir. Daha sonra da, Üsküdar Selimiye'deki Çiçekçi Kahvehanesi'nde âşık fasılları başlatır.

Muhtar Yahya Dağlı'nın, âşıklar arasından derlediği sözlü kaynaklara göre, Âşık beşiktaşlı Gedâî, Sultan Abdülaziz'in huzurunda saz çalımış ve Saray İncesaz Heyeti'nde yer almıştır. II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla birlikte, Âşık Gedâî Saraydaki görevinden emekli olur ve Beşiktaş'ta Dönme Mehmet Efendi'nin kahvesinde arzuhalcilik yapmaya başlar bir süre sonra da kendi arzuhalci dükkanını açmıştır. Gedâi, arzuhalcilik yaparken bir yandan da başta Üsküdar olmak üzere İstanbul'un çeşitli semtlerindeki kahvehanelerde âşık fasılları düzenlemeye devam etmiş ve pek çok şiir meydana getirmiştir. Bu yıllarda meydana getirdiği ve aşağıda yer alan "Meded Tophaneli top yop kıvırcık kırma perçemli" nakaratlı semaisinin, semai veya çalgılı kahvehanelerde söylenmesinin moda olduğu, Ahmet Rasim başta olmak

üzere pek çok kaynak tarafından zikredilir. Âşık Gedâî'nin sözlü kültür ortamında kahvehânelerde sazıyla katıldığı âşık fasıllarının yanısıra aşağıda yer alan destanında yer alan "okuyup dinleyenler bu destanı" mısraından da anlaşılacağı üzre yazılı kültür ortamında da, yazdığı destanları satmak veya sattırmak suretiyle yer aldığı ve ser verdiği görülmektedir.

191

Destan-ı İstanbul

Hayrola, her yandan şerler uyandı
Gayrı şâd olmanın geçti zamanı
Bütün halk-ı cihan candan usandı
Herkes sağhğından kesti gümanı

Rical-ü kibardan kalktı inâyet
Evlat babasına etmez itâât
Galiba yakındır rûzi kıyamet
Her tarafdan zâhir oldu nişanı

Günden güne halk-ı cihan bozuldu
Nefs-i emmâreye cümle kul oldu
Türlü musibetlik keâlin buldu
Mevlâ islah etsin gafil insanı

Gittikçe çoğaldı münkir münâfık
Âkıbet oldular lânete lâyık
Kan ağlar hep âlem diyen yok yazık
Zalimler zulm ile yıktı cihanı

Kanı din sahibi, ol müslümânlık
Kanda kaldı ol evvel insanlık
Zâhir oldu nice nice şeytanlık
Yalın ayak kaçırdılar şeytanı

Lût kavmine okuyalım lânetler
Nice zâhir oldu bu alâmetler
Evlerde yalnız kaldı avretler
Bütün halk-ı cihan sever oğlanı

Hava-yi heveste, iyş-ü işrette
Gezerler dima zevk-u sohbette
Bırakmış işini herkes gıybette
Derler şöyle yapmış filân filân

Kimi yankesici kimi kumarbaz
Şimdi doğru adam kaldı azdan az
Tuttukları işler Hakk'a yaramaz
Bıraktı cümlesi râh-ı Rahman'ı

Âsi olup günden güne azarlar
Şeriatın ahkâmını bozarlar
Bütün Fransızca okur yazarlar
Kimse lisanına almaz Kur'an'ı

Herkes endamına verir ziyneti
Baştan çıkardılar bütün milleti
Batırdılar gitti din-ü devleti
Bozuldu Resul'un yolu, erkânı

Muhtaç oldu âlem bir lokma nâne
İş kaldı Mehdi-i sahip zamane
Önü alınmaz artık, çıktı meydana
Bir alay süfeha din kalpazam

Kanda etsin haklı hakını dâva
Rüşvetsiz hiçbir iş görülmez asla
Ayaklar altında kaldı fikara
Âsümana çıktı â-ü figanı

Kimse bilmez bu ne haldir, ne esrar
Bir amel işleyen yok Hakk'a yarar
Şeytanın başından külâhın kapar
Şimdi halkın para dini, imanı

Bakmaz oldu fukaraya agniyâ
Acımaz yüreği, can gözü a'ma
Bütün sadra geçti cahil cühelâ
Sen kimden umarsın lütf-ü ihsanı

Kimi derviş olur, başında külâh
Tarikat sırrına değildir âgâh
Bulursa bir dergâh, uğrasa nâgâh
Keramet gösterir basar yâlanı

Şeyhler harir kaplı geyerler samur
Terk-i dünya olan böyle mi olur
Halka-i tevhide gör nice alur
On beş yaşındaki taze civânı

Şimdiki dervişlik cümlesi taklit
Sîm-ü zer içindir çektikleri vird
Âlemi kaydından eyleyip resîd
Hak'la hak olanlar ararlar kanı

Gerçi bu dünyanın gidişi hoştur
Gelip seçer ömrün, cümlesi boştur
Can kafesten uçar sanki bir kuştur
Âkıbet terk eyler bu can insanı

Âkil ol terk eyle bu dehr-i fâni
Ecel sefinesi açtı yelkeni
Hayr ile yâd etsin Gedâî seni
Okuyup dinleyenler bu destanı (Öztelli 1976: 590-592)

192

Çıkardı alemi baştan, yine bir taze gülfemli
Gören üftadenin hiç, bağrı hurdur, gözleri nemli,
Bakar, mestâne mestâne o çeşm-i nazenin demli
Meded Tophaneli, top top kıvırcık kırma perçemli.

Anı firdevs-i alandan kaçırmış, galiba rıdvan
Gören huri, melektir der, egerci sûreti insan,
Bütün âşıkları, sevdaya saldı, eyledi hayran.
Meded Tophaneli, top top kıvırcık kırma perçemli.

Açılmış kırmızı gül, tohfe bağı hub yanağında,
Yetişmiş naz ile ol serv kamet, işvebağında,
On üç, dörde girmiş saracak taze çağında,
Meded Tophaneli, top top kıvırcık kırma perçemli.

Ne şehnaz-ı cihandır, ol perinin çeşm-i fettanı,
Süzüldükçe nigahı, mest ü hayran, eyler insanı,
Bozar cem'iyet-i akl ü dili, zülf-ü perişanı.
Meded Tophaneli, top top kıvırcık kırma perçemli.

O nevres asistanh, adlı, şanlı, dilber-i şehri,
Bilenlerden sual ettim, dediler, isteme bahri,
Kara sevdalara saldı, serapa âşık-ı dehri...
Meded Tophaneli, top top kıvırcık kırma perçemli.

Güzeldir, taze şuhdur, nazendir, nazlı dilberdir,
Civandır, safi nazdır, işvebazdır, şîveperverdir,
Yanağı gül, beni mül, zülfü sümbül, buy-u anberdir.
Meded Tophaneli, top top kıvırcık kırma perçemli.

Gedâyi aklımı aldı başımdan çok dolandırdı.
Sulu şeftaliler vadeyledi, ağzım sulandırdı,
Hemen bir ben miyim, halk-ı cihanı yakdı yandırdı.
Meded Tophaneli, top top kıvırcık kırma perçemli. (Dağlı 1943: 54-55)

193

Açıl ey gonca fem ruhsarı âlin lalezar olsun
Dağılsın sünbül-i gisuların fasl-ı bahar olsun
Visalin bülbül-işurideye dar ü diyar olsun
Görüp gülşende güller verd-i hüsnün şermsar olsun

Sana Bağlarbaşı mesken bana hicrin medar olsun
Bu yaz ey serv-i kamet öz makamın Üsküdar olsun

Seni Beylerbeyi Çengelköyü Göksu'da bulsunlar
Gören üftadeler Kandilli'de gökkandil olsunlar
Civar-ı vuslata saf saf görenler bari gelsünler
Cenalin seyrini Çamlıca semti üzre bilsünler

Sana Bağlarbaşı mesken bana hicrin medar olsun
Bu yaz ey serv-i kamet öz makamın Üsküdar olsun

Bulunmaz şîvekarım sen gibi alemde bir dilber
Hicap eyler cemalim görmeye gülşende gülterler
Bütün şurideciller bab-ı hüsnün seyrini ister
Salın Bağlarbaşı'nda servi kaddin kametin göster

Sana Bağlarbaşı mesken bana hicrin medar olsun
Bu yaz ey serv-i kamet öz makamın Üsküdar olsun

Sana ihsan-ı Haktır bu güzellik çok küçük yaşta
Aman bil kadrini ger mürg-i devlet var iken başta
Gedâî âşıkın gönlü gözü hep sen kalem kaşta
Heman leyl-ü nehar kan ağlasın varsın Beşiktaş'ta

Sana Bağlarbaşı mesken bana hicrin medar olsun
Bu yaz ey serv-i kamet öz makamın Üsküdar olsun (Ergun 1933: 71-72)

194

Size nev icâd bir destan söyleyim
İzniniz olursa söyleyim eğer
Er ile avratın kıyl ü kaalini
Size nakledeyim ben birer birer

Görüp meftun olur kaşı kaareye
Bekâr olan elbet bakmaz pareye
Gelir bir kılavuz geçer areye
Der ki sana buldum bir peri peyker

Filân kesin kızı gaayetle hesnâ
Gonca gülden nazik bir hub dilrübâ
Hem âhû bakışlı gözleri elâ
Nezaketi dünya varını değer

Oğlan der ki benim bahtım karadır
Yürek delik deşik sinem yaradır
Geçen günlerimi korkum aradır
Gel uğratma başım derde peder

Kılavuz der tuz biberdir aşına
Yeni girmiş onüç ondört yaşına
Bir devlet kuşudur kondu başına
Derler namerd olan kısmetin teper

Oğlan der ki her kim buyurur teklif
Gördüğünü ister ol zatı şerif
Günden güne gider masarif
Hiç olmazsa ay on lira ister

Kılavuz der ayda yeter üç lira
Yalı konak eylemeyin iştira
İki odalı ev tutarsın kira
Nere gitsen ehlin beraber gider

Anı babasından alayım sana
Sağ oldukça dua eylersin bana
Beş on dükkânı var hep kâgir bina
Geçinmek yüzünden çekmezsin keder

Hasıl kararlaşır tutarlar düğün
Ziyafete davet eyler gördüğün
Giyinir kuşanır güveği bir gün
Akşam zifaf için içeri girer

Hasılı olurlar ehline iyal
Ara yerden geçer altı ay filhal
Er avret beynine düşer infial
Başlar çarh-ı felek aksine döner

El çeker bunlardan zevku muhabbet
Günden güne artar derd ile firkat
Garib başlarında kopar kıyamet
Divanenin ömrü beyhude geçer

Hanım der ki beklersin yanımı
Var git herif sıkma benim canımı
Bugün gördüm filan kesin hanımı
Takmış kulağına elmas küpeler

Oğlan der ki benim nazlı cananım
Sana feda olsun bu tatlı canım
Sen ellere bakma kaşı kemanım
Bana ettiğin cefalar yeter

Hanım der ki ben de bir nazik tenim
Var mıdır ellerden noksan bir yerim
Al ferace parlak potin isterim
Beklerim tez al gel akşama kadar

Kocası der nedir bunun çaresi
Kesilmiyor mesarifin âresi
İki cebimde var bir mum pâresi
Alamam efendim yokdan ne biter

Hanım der ki yarın eyleme ihmal
Bul bir zengin adem var eyle sual
Yüzde on faiz ver bir ağadan al
İşini bilene yok mudur simü zer

Kocası der ben bu işleri bilemem
Sonra uhdesinden beri gelemem
Vakti dolar paraları veremem
Gider ağa bizi arzuhal eder

Hanım der ki ya al ya beni bırak
İşte sana oldum yıldızdan ırak
Gayri var git başın çaresine bak
Akşam eve koymam gelirsen eğer

Kocası der evim elimle yıkdım
Sen benden usandın, ben senden bıkdım
Altı ayda onbin kuruşdan çıkdım
Elverir elinden gayri elhazer

Hanım der ki bak bu herif kaçık
Hiç kadın olur mu böyle ap açık
Her neyin var ise al evimden çık
Bundan sonra bana lâzım değil er

Kocası der benim nazlı cananım
Emrini tutmaya yoktur kolayım
Mevlam versin ben de sana alayım
Elmas küpe yüzük ceverli kemer

Hanım der ki sonra nadim olursun
Ne borç eder ne kimseden alırsın
Rakıya şaraba para bulursun
Yuvarlarsın kuruşluğu ikişer

Kadın kocasını eder iştikâ
Hâkim kapusunda görülür dava
Derler ki bu kadın yar olmaz sana
Koyver yakasını olma derbeder

Oğlan der ki bunun her bir sözü ok
Hâne harab oldum çok yıkıldım çok
Bir para vermeye iktidarım yok
Yolumu yolsuza düşürdü kader

Kadın der ki dinle ey âli himem
Nikâh nafakamdan geçtim istemem
Kurtulsam elinden daha gam yemem
Duyarsa validem kurbanlar keser

Hasılı boşanır avret erinden
İyilik memül olmaz binde birinden
Mevla esirgesin karı şerinden
Esir olmuş koçyiğitler ne çeker

Ger olsa adamın elinde varlık
Beyhude çeker mi dünyada darlık
Yahu vezirliktir şimdi bekarlık
Zira destindedir çok hefti kişver

Eğer evlenmezse dünyada insan
Neyle dolardı bu kevnü mekân
Beyhûde beyhûde söylersin heman
Gedâî başında ruzigâr eser. (Ercan 1997: 183)

22.) ÂŞIK AHMET ŞEYDA: Ahıska Sancağı'nın Ardanuç kazasında doğan Âşık Ahmet Şeyda, M. Adil Özder'in tespitlerine göre İstanbul'da 19. yüzyıl başlarında büyük bir ihtimalle medrese öğrencisi olarak bulunmuştur. Sultan Aziz zamanında 54 kıtadan oluşan ve üç bölüm halindeki "İstanbul Destanı" âşığın en yaygın olarak bilinen eseridir.

195
Destan-ı Medhiyye-i İstanbul

Ta ezelden ihtişamı şanı var İslambol'un
Heft kuhun üstüne meskânı var İslambol'un
Yedi iklim dört köşeye hükmeder kafdan kafa
Bir adalet sahibi Hakanı var İslambol'un

Var mıdır bu cihanda böyle bir gülşen-mekân
Medh-idüb mağfur buyurmuş şehrini Rabbül-Menan
Bağ-ı Firdevs-i cinandır Fatih-i zişan-mekân
Sani-i firdevs aşiyanı var İslambol'un

Gulgule virdi cihana geldi bir sahip kıran
Zulmet-i küfrü çıkardı ara yirden nagehan
Asümandan asitane doğdu bir nur-ı iman
Çok duacı mümini, ihvanı var İslambol'un

Altı cennet üstü Kâbe gökde beyt ül mamuru
Cem'ider Sultan Muhammed var süls-i eşhuri
Bir veli gazidür kim Kerbela'nın Hayderi
Hazret-i Ali gibi arslam var İslambol'un

Yedi iklim dört köşeye asitanın namı var
Berr ü bahre şark u garbe pür-adil ahkâmı var
Verd-i cennet hub-ruyunda lale-i gül famı var
Misk ü anber sünbül ü reyhanı var İslambol'un

Kubbesini bağladılar Mustafa'nun yar ile
Minber ü mihrab yapılda doldu içi nur ile
Aldı Ayasofya'yı haydarı zülfikar ile
Kahramanı sultan hanı var İslambol'un

Saldı Fatih pençesini deldi ahen burcunu
Hak Taala kıldı asan her ümmrun gücünü
Ol resulün medhile giydi saadet tacını
Enbiyadan fethine bürhanı var İslambol'un

Üçyüz altmış kubbe özre kaaim olmuş bir bina
Hamdü-lillah kısmet etmiş ehl-i İslama Huda
Ta kıyamet haşr olunca eylesin Mevla bekaa
Üstüne nazır olan sübhanı var İslambol'un

Cennet-i Rıdvana benzer böyle bir âli makam
Revnakı Arş'a dayanmış yaldızı altun-ı ham
Misli yoktur bu cihanda şüphesiz Bağ-ı İrem
Yeryüzünde sanmayın akranı var İslambol'un

Ey gönül gel şüphe etme bağ-ı cennet bundadır
İnci cevher la'l gevher dürlü nimet bundadır
Gülüm ü mahbuba mahsus arz-ı cennet bundadır
Cennet-i Rıdvan gibi gılmanı var İslambol'un

Nur-ı Osmaniyye Mahmut Paşa'ya da gitmeli
Süleymaniyye güzeldir çok ziyaret etmeli
Hem Bayezid camiinde bir Ramazan tutmalı
İyd olunca ne güzel seyranı var İslambol'un

İyd-i Uhdıyye olunca çıkmalı seyranına
Âşık-ı sadık olanlar irişür cananına
Cümle alem cem' olur hem Fatih'in meydanına
Bir Arafat dağıdır kurbanı var İslambol'un

Cum'a bayram seyre çıkar ol muhbub-ı ra'nası
Keşfolur Okmeydanı'yle zevk-i Kağıthanesi
Başına cevlan eder hem âşık-ı pervanesi
Bir güle bin bülbül-i efgânı var İslambol'un

Yeni- Kapu zevki çokdur gitmeli yaz mevsimi
Aksaray'dan almalı hem bir iki gonce-femi
Dağıdır Cerrahpaşa'nın mahbubı cümle gamı
Lalesi çok hem gül-i handanı var İslambol'un

Mustafa Paşa'da canbaz oynadırlar ekseri
Yusuf-ı Ken'ana benzer Şehremini dilberi
Olmalı Yusuf- Paşa'nın dilberine müşteri
Sim ü zerre meyl-iden hubanı var İslambol'un

Şehzade'nin hublarına daima el bağlarım
Hem Vefa'nın dilberine ben ciğerim dağlarım
Kıztaşı'na geldiğimde gice gündüz ağlarım
Aşıkı pür Yusuf-ı Ken'anı var İslambol'un

Bülbülüm feryada geldim bağ-ı gül İslamıma
Vasf-ı halim arz ideyim server-i sultanıma
Arş-ı Rahman cümle irişdi seyr efganıma
Bu sinemde ateş-i suzanı var İslambol'un

Ol gözü anka misali Kaf içinde gizlidir
Sünbül-i gül- ruhları etraf içinde gizlidir
Bir ayın bir za iki mim kaf içinde gizlidir
İsmini izhar iden i'lanı var İslambol'un

Sarıgüzel canibinde görmüşüm bir nev-civan
Eski Ali-Paşa mubbubu güzel kaaşı keman
Hem Keçeciler içinde açıbr gonca dehan
Bülbül-i şeydasına gülşanı var İslambol'un

Karagümrük Salmatomruk sevdi aman yarini
Sarmab Sultanselim'in mahbub-ı dildarını
Verse Çarşamba güzeli ruhlarını yarını
Mahbubunda kafurı gerdanı var İslambol'un

Kadıçeşme hem Zeyrek canibin tarh-eyledim
Hocapaşa dilberine cismimi çarh-eyledim
Paşakapu mahbubını aşk ile şerh-eyledim
Nice yüzbin dilber-i fettanı var İslambol'un

(Hem) Samatya canibini eyledim zir ü zeher
Mektebi her yanı gezdim eyledim bir kez nazar
Mahbub-ı sadık bulunmaz bir yerden aldım haber
Bu bısusda bir azim noksanı var İslambol'un

II

Şehr-i İslambol'a layık söyledim bir dasitan
Hazret-i Yusuf gibi (hubanı) var İslambol'un
Dürr-i yektadır cibanda bu bilad-ı asitan
Âşıkı mecnun ider cananı var İslambol'un

Kahvesini bir bir hem hammamını görgeç yeter
Mecmu'-ı esnafı gördüm faniye tapmış gider
Yetmiş iki buçuk millet herbiri bir yol tutar
Kâfiri sünnisi müslümanı var İslambol'un

Rah-ı takvaya gidenler gussadan azad olur
İlm ile amil olanlar du cihanda şad olur
Nefs ü şeytana uyanlar cümlesi bidad olur
Asilerin katline fermanı var İslambol'un

Tunus ile Trabzon, Kütahya, Konya, Vidin, Canı
Hem Halcb ile Horasan, Hind ü Yemen, Mısır u Şam
Tebriz ile Bağdad ü Cezayir itse ihtişam
Bunların mecmu'una meydanı var İslambol'un

Al-i Osman Ülkesi taht-ı adalet bundadır
Ol Hudanın mazharı feyz-i hidayet bundadır
Ey gönül külli-i mahluk her vilayet bundadır
Birbirine denk olur mihmanı var İslambol'un

Pür-hüner üstadı çoktur fi'line durgun durur
Ecza ile asiyahlar hem gemiler döndürür
Urumeli Anadol ume'külatın gönderir
Hiç tükenmez böyle bisyar nanı var İslambol'un

Her ne denlü medholunsa bu bilada yakışur
Yapıları karşı karşı birbirine bakışur
Mecme'ul- bahreyn denilmiş şol fenerde kavuşur
Gice gündüz cuş ider ummanı var İslambol'un

Merkad-ı Yuşa- ı gör ki nuru arşa dokunur
Beykoz ile Sarıyer de lale sünbül takınur
Çamlıca'nın pertevinden Bursa İzmir sakınır
Üsküdür'da bağ-ı gülistanı var İslambol'un

Galata'nın kulesi yerden uzatmış başını
Bahr içinde Kız Kulesi akıtır gözyaşını
Şimdi Sultan Ahmet'i gör hem Dikili Taşını
Böyle ma'rifetlice meydanı var İslambol'un

Bab-ı Hümayundadır (hep) cümle evkaf nazırı
Şeyhülislam kapusunda var şeriat nazırı
Üçyüz altmış günü vardır hem ol kadar pazarı
Kökte yıldız sağışı insanı var İslambol'un

Beslenir Eski Saray'da leşkeri Ser'asker'in
Daver-i kişver-i cihan miralayı Mehter'in
Zülfikarı mahrem olsun her'aduya Hünkârın
Top tüfenk hançer kılınç kalkanı var İslambol'un

Kurulur Kasımpaşa'da ayş ü 'işret meclisi
Canib-i Tophane'dedir hep güzeller halisi
Geç Beşiktaş bahçesini hem Çereğan Yalısı
Bahr-ı umman üstüne kaşanı var İslambol'un

Tahtakal'e Kadıhanı başına hançer takar
Şol Mısır Çarşısı'nda misk ile anber kokar
Yeni İskeleden nice bin tüccar çıkar
İhsabı gümrüğü nizamı var İslambol'un

Kenzi, darbhanesi vardır sim ü zeri kesilir
Basmahanesini gezdim hep kitaplar basılır
Açılır dürlü meta'ı çarşısında satılır
Çok güzel bazarı bedestanı var İslambol'un

Cümlesinin iştiyakı şehr-i İslambol'dadır.
Bahr-ı Ebyaz sağ tarafta Bahr-ı Esved soldadır
Hacılar Hacca giderler yılda bir kez yoldadır
Her recebde çekilen kervanı var İslambol'un

Nice yüzben paşası var nice yüzbin hacılar
Ehl-i ilme hep olmuşlar (?) gündüz ile giceler
Her fünunda mahir olmuş ders okutur hocalar
Dürr-i meknun ma'deninde kanı var İslambol'un

III

Hem Ramazan geldiğinde açılır Darüsselam
Elde tesbih, dilde zikri, virdi var İslambol'un
Dinleyelim ehl-i Kur'an bunda olmuşdur hitam
Nice yüzbin hafiz-ı Kur'anı var İslambol'un

Dinle sen hayyum müezzin hem imamı hatibi
Parmağında altun kale Asitan'ın kâtibi
Herkesi bir hizmet ile tertib etmiş ratihi
Böyle bir yolu(var) erkânı var İslambol'un

Kendi seksen bin mahalle çarşı öşrün kapısı
(Hem) şirin meskeni vardır kasrı cennet yapısı
Hep du'a kılmış erenler evliyalar hepisi
Feyzi çoktur aleme ihsam var İslambol'un

Şol yigirmi dört kapuda her gice kandil yanar
Altısı sahraya karşı on sekiz bahre döner
Her seher vaktinde Hak'dan üstüne rahmet iner
Her 'uyubın set ider gufranı var İslambol'un

Nallı Kapu bahr içinde bağlamışdır yayını
Yedi Kule dört köşeye çekdi düşman payını
Geç Silivri Kapu'ndan dinle derviş nayını
Aşk evidir dervişe cevlanı var İslambol'un

Topkapısı gice gündüz Yenibahçe'den bahar
Hem Edirne Kapı'ndan cümle can girer çıkar
Eğri Kaapı'nın gözünden gice gündüz kan akar
Ol mahalde galiba bir kanı var İslambol'ın

Çevr ayanın hem kuşatmış inhisar-ı Kuh-i Kaf
Sahn-ı dünya Kâbe-veşdir kabr-i Fatih bi- hilaf
Nısf-ı Beyt didiler (hep) türbesin iden tavaf
Eyyüb-i Ensar gibi hub canı var İslambol'ın

Şol hadis-i enbiyadan medholınmuş ta ezel
Beldetün tayyibetün hakkında oldı münezzel
Cennet ül me'vaya benzer nev-baharı ne güzel
Üstüne dolmuş nur-i Rahmanı var İslambol'ın

Hazret-i Hak hub yaratmış taşını toprağını
Cennet-i Rıdvan dediler bostan ile bağını
Çekmece'nin canibindan aldılar ırmağını
Nuş idelüm kevser-i reyhanı var İslambol'ın

Bir kadeh nuş eyleyince keşf-olur yüz dört kitab
İntihab olur kelamın iç şerab-ı saf-ı ab
Ma'rifet kesb-eyle her dem bul murad-ı kamyah
Çalışalım mekteb-i irfanı var İslambol'ın

Ölmeden çıkmam içinden daima dursam gerek
Ol Hudaya şükr- edüp maksuduma irsem gerek
Bundadır üçler yediler kırkları görsem gerek
Hazret-i Hızır gibi ihvanı var İslambol'un

On iki yıl hizmet etdim Fatih-i zi-şana ben
İçmişim aşkın şerabın dalmışım ummana ben
Dürr-i meknun ma'deniyim uğradım bu kana ben
Müşkilatım keşf-eder şüyulu var İslambol'un

Devlet-i Abdül-Aziz'dir (hem) bu asrın hünkârı
Ol Ali Sadrazam asaf-ı tüvangeri
Söyledi Ahmet-i Şeyda tarihini gevheri
Padişaha bin kasr-ı rıdvanı var İslambol'un (Oral 1968: 191-197)

23.) ÂŞIK SEGÂHÎ: Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Anadolu'dan gelerek İstanbul'da yazdığı destanları satan yazılı kültür ortamı âşıklarından birisi olmalıdır. Âşık Segâhî'nin "İstanbul Çarşısı Kalpakçılarbaşı Destanı" adını taşıyan destanı yaklaşık 2 A4 kâğıdı büyüklüğünde adi bir kâğıt üzerine her sırasında 4 kıta bulunan ve 9 sıra şeklinde düzenlenerek taş baskısı (litografya) basılan matbaa adı ve baskı tarihi olmayan bu destanın Reşat Ekrem Koçu (1948) tarafından tıpkı basımı yapılmıştır. Bu baskıya istinaden, taşradan gelen birisinin gözüyle İstanbul'un güzelliklerini olanca detayıyla anlatan bu destan, 19. ve 20 yüzyılda yazılı kültür ortamında üretilen ve İstanbul Cağaloğlu-Bâbıâli civarında basılarak destancılar veya onlardan toptan alan çerçiler vasıtasıyla Türkiye'nin dört bir tarafında satılarak dağıtılan binlerce benzerine güzel bir örnektir.

196

"İstanbul Çarşısı Kalpakcılarbaşı Destanı"

Şehri İstanbul'u ittim ziyaret
Bağçekapısına vardım ibtidâ
Çarşıları gezme bendeki âdet
Bir sefil hâl ile doğruldum yola

Sakaçeşmesinden çıkdım yukarı
Seyreyledim ande ulu hanları
Gördüm poliçeci sarraf tüccarı
Yollarda yüklerden geçilmez asla

Mağazalar satar billûri fincan
Tâ yokuş başına gideyim Mercan
Sana biraz harçlık vereyim harcan
Nafile boş yere beyhude bakma

Dolaşarak geçtim Mahmudpaşadan
Gözüme ilişti mahbûbi yâran
Telci tenekeci çarhi bezirgân
Fener kandil satar bazısı boya

Şu Mahmudğanın Acıçeşmesi
Aceb şu dilberin nedir küsmesi
Selâmı sabahı bizden kesmesi
Umarım rakibin sözüne uyma

Gezmek isterim gönlüm beri civârı
Gördüm seyreyledim tarakcıları
Kağatcılar komşu karşu karşuya
Yârence muhabbet iderler dâima

Seyrederek geldim ilerûye
Göz ittim karşudan hem içerûye
Şaşırdım bakayım aceb nereye
Her yeri donanmış ziyneti zibâ

Mişkei dükkânında yakarlar buhur
Kürkcüler saraya muteber meşhur
Çuhacılar cemî gâyetden meşhur
Bunlara haylice ister sermaye

Acıçeşmesinin mahallebisi
Dâima gelür kibarların hepsi
Gün be gün sarf olur beş on tepsi
Satar hummas şerbeti hem limonata

Kuyumcular içi dürlü sokaklar
Yahudi hakkâkler taşları çarklar
Ayrı bir sokakda yaldız varaklar
Bu ilme meyleden menendi kimyâ

Çuhacı ham da sizlere mâlum
İçinde bulunan ustalar âlim
Varakcı hanı da hayâlim
Alım satımları kosolid lira

Mülki İstanbul'un Bedestanını
Ne istersen seyret cemisini
Alemin şu şüphesiz burda emini
Şu cihanın malı hıfzolur bunda

Sandan Bedestanın yokdur ayarı
Dengini bulamam gezsem diyarı
Bekcilerin asla yokdur uyarı
Cemisine dikkat ederler daima

Dellallar gezer elleri işde
Mezad artma meram iç ile heşde
Kimi dae geçinir kimi genişde
Kaderim bu şur ger virmeli Hakka

Çarşı şenliği görünce yayıl
Kavaflar içine oldum pek mayıl
Alım satım olur dürlü envâil
Bizden biz bir kuru seyr olur sehrâ

Birazcık devam eyledim beri
Gördüm dükkünlarda yahudileri
Şırlağan yağını yemezden beri
.....menendi yosma

Yağlıkcılarda çok muteber dükkân
Çokların şekli benzer hacegân
İşte ande gördüm cüz'ice erkân
Ahzu itaları pul....hem dahi sırma

Yorganeılara dek vardık gezerek
İki yanlı dükkânları süzerek
Alem kendi mallarını dizerek
Müşteriye buyurun deyu çağrışına

Gördüm şu çarşuda türlü yerler var
Kimisi fukarâ kimisi de kibar
Kiminde elinde vardır şikâr
Alemin kısmetin halk eder mevlâ

Fesciler sokağının pek dardır eni
Eski boyarlar olur yepyeni
Hazırcılar görse çağırır seni
Ne alsan dikkatli bakmadan alma

Duâ Meydanıdır çarşu ortası
Sırmakeşler satar malların hası
Kazazlar boyadır kazan karası
Bâzı dükkanlarda manifatura

Sarıkcılar dükkânın erken açarlar
Koltukcular gözün açıp kaçarlar
Bitpazarın kehle pire uçarlar
Dikkat et sirkatden kendini kolla

Kalpakcılarbaşı çarşının hası
Kimine oluyor yürek yarası
Kiminin de alır göynün yarası
Meşrebe müdâmet kararın bulsa

Geçilmez ki öbür başdan çıkayım
Hayran oldum pek nireye bakayım
Deli gönül koyvirmeyor bakayım
Böyle çile olmasın bir kulına

Geçüp dönenlerin çoğu seyirci
Kimi gemici kimi beygirci
Bâzının sır kalbi çürükdir içi
Susasa bulunmaz cebde beş para

Dükkânlarda gör ki neler satarlar
Lisan ile müşteriyi tutarlar
Helâl haram türlü yalan kartarlar
Cihan bir geçinme sebeb-ianca

Yürüdüm çarşıdan bir az ileri
Kaşını eydirmiş dilberin biri
Dedim kıyma bana gözümün nûrî
Hemân mail oldum taze çağına

Arabalar gelür burdan geçerler
Bir dükkândan bir dükkâna geçerler
Görünüp türlü kumaş biçerler
Kazmir lâhuraki ya dülbend çuha

Cüz'ice ıraktan eyledim seyrin
Haylazın biri sapıtmış fîlin
Dostunu avlayub virmede terkin
Hicab ider.....oldu mu acaba

Muhabbet iderek tatlı bakarak
Birbirisinin budun sıkarak
Kimi gencmiş kimisi ufarak
Ne ise matlubu itmede icrâ

Hele neticesi çıktık dışarı
.....yapdurmuş çarşusun aynı
Şu binaya aslâ söz olmaz gayrı
Eyvallah yapana özenmiş ammâ

Çarşu kapuları birden açılur
Hikmeti Bâriden kısmet saçılır
Sabi sibyanlara libas biçilür
Şu cihan âleme itmede duâ

Akşam bekçiler cemi gelirler
Haydi kalkın deyu haber verirler
Birden kapuları hep çevirirler
Barınamaz encam her kim olursa

Gece kandilleri yakub dizerler
Heman sabaha dek durmaz gezerler
Bir yerde çıt olsa çabuk sezerler
Bu gayret bâbında hepisi yektâ

Bekçileri sordum otuz tânedir
Cemî de şübhesiz sâdıkânedir
Bekcibaşı zâti akıldânedir
Hak Teâlâ keder vermeye ana

Segâhi harama eyleme devam
Heman bir geçinme ola gör izlam
Kalbine derc eyle durursun encâm
Sana bâki değil bu fâni dünyâ.... (Koçu 1948: 3766-68)

SONSÖZ

Irkçılık, başta olmak üzere pek çok kendini "öteki"nin varlığı üzerine inşa etmiş yapı, ağırlıklı olarak Avrupa ve Kuzey Amerika'da insanların bütün farklılıklarını bir tarafa bırakarak sadece insan olmak paydası etrafında birlikte ve çeşitlilik içinde yaşama hak ve isteklerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu tür sosyal hastalıkların yeniden ve güçlenerek yayılmaya başladığı günümüzde, birlikte ve çeşitlilik içinde bir arada yaşama fikrini güçlendiren, gerçekleştiren geleneksel anlayış ve kurumlaşmaları, tarihsel örnekler olmaktan çıkarmanın ve onları güncelleştirmenin yolunu bulmaktan başka çaremiz olmadığı açıktır.

Bu bağlamda, elinizdeki çalışmada, altı asır süren Osmanlı Barışı'nın yüzlerce etnik ve dinsel kimliği bütün çeşitliliği ile birarada tutan kurumlardan birisi belki de birincisi olan "Âşık Tarzı Kültür ve Edebiyat Geleneği" ele alınmaktadır. Bu çalışmanın benzerlerinden temel farkı, söz konusu geleneğin kahvehane kurumu kaynaklı ve İstanbul merkezli olduğu tezini ileri sürmesi ve bununla ilgili delilleri bir araya getirmesidir. Dahası, Sözlü, Yazılı ve Elektronik Kültür ortamlarında ürünler vererek hayatını devam ettirmekte olan, Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği'nin

her üç kültür ortamında da başlangıcının İstanbul olnşu gerçeğini gözler önüne sermesi, araştırmalarımızın bu yönde daha da derinleşerek devam etmesinin gereğini ve hedefini belirginleştirmiştir.

Atatürk'ün, kültürel anlamda "Türk olarak ve Türk kalarak çağdaşlaşmak" şeklinde amaç ve yöntemini formüle ettiği ulusal geleceğimize yürür ve o yönde çalışırken, kültür tarihimizin son beş yüz yılına damgasını vurmuş olan Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği olgusundan veya örnekleminden öğreneceğimiz pek çok şey vardır. Bunların başında da, aydınlar eliyle yerli ve ulusal bir kültür geleneğinin nasıl yaratılıp evrensele taşınacağının ipuçları yer almaktadır.

İstanbul, son yıllarda daha da yoğunlaşan iç göç, olgusuna bağlı olarak yeniden sözlü kültür ortamında icra edilen Âşık Tarzı Geleneği'n merkezi olmaya başlamıştır. Erzurum ve Kars başta olmak üzere Anadolu'nun değişik bölgelerinden yetişmiş pek çok ünlü âşık İstanbul ve çevresine göç ederek yerleşmiştir. Bunlar bir yandan mensup oldukları geleneği bilen ve takip eden hemşehrilerinin düğünleri başta olmak üzere yerel kültürü ve kimliği ön planda tutan eğlencelerinde rol almakta diğer yandan da gelenekselleşen "Gülhane Parkı Âşıklar Şölenlerine" katılarak "âşık fasılları" düzenlemektedirler. Aynı şekilde bu âşıkların bir çoğu kaset doldırarak, radyo ve tv programları yapıp veya yapılanlara katılarak "elektronik kültür ortamında" âşıklık geleneğini sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Ancak, Âşık Tarzı Geleneğin Doğu Anadolu'da aldığı şekli büyük ölçüde o yörelerden gelenlere takdim ederek devam eden bu yapılanış eğer üzerinde aydınlar eliyle ve moderniteyi göz önünde bulundıran yeni düzenlemeler yapılmazsa gelip geçici olabilir. Çünkü, bir yandan İstanbul'a göç eden nesiller diğer yandan da gelenek temsilcileri son derece karmaşık sosyo-kültürel değişimlerle karşı karşıyadırlar. Özellikle, âşıkların temsil ettikleri bilgi bazındaki epistemik cemeat ile ülkemizin yeni nesillerinin mensup oldukları epistemik cemaat birebir örtüşmemektedir.

Neredeyse sonsuz sayıda alternatif eğlence arasında "sıradan"laşan ve "marjinal" hemşehri gruplarının yerel kimlik yapıcı unsuruna dönüşen geleneksel icraları ekonomik ve kültürel olarak tatmin edici olmaktan uzaktır. Bu nedenle de, bir yandan yetişmiş âşıklar başka alanlara kayarak ekmek parası derdine düşerken diğer yandan da ekonomik olarak tatmin edici olmayan böyle bir sanat veya işe "çırak" olmak anlamsızlaşmaktadır. Beşinci sınıf bir "sanatçı"nın arkasında bağlama çalan bir insanın daha çok itibar ve para kazandığı bir ortamda kim âşık olmak ister ki?.. Öte yandan, genetiğin alıp başını gittiği "ışık hızı"nın gündelik konuşmalar arasında bir espri unsuruna dönüştüğü bir bilgilenme sürecinin referansları arasında olmayan/olamayan "Yunus balığının karnında olma"ya, yahut kırsalı tatile gidilen kumsalın ardındaki toprak olarak bilenler, geleneksel âşıkların kırsala yönelik şiirsel göndermelerini ne kadar anlayabilirler?

Gelenekle artık büyük ölçüde "şehirli" olan insanımız arasında iletişim aksamaktadır (Başka nerede aksamadığı ayrı bir soru ve tartışma konusu ama yeri burası değil). Hâl böyle olunca, şehirlerimizde özellikle de İstanbul'da öncelikle kendini tamamlamasını beklediğimiz Cumhuriyet'in kültürel terkibininin oluşum sürecini kim hızlandıracaktır veya hızlandıran katolizör olacaktır? Bu ülkenin çocuklarının son derece başarılı "Caz, Hiphop" veya "Rep" örnekleri verdiğinden, verebileceğinden hiç kuşkumuz yok. Ama sizin de hiç kuşkunuz olmasın ki, bu ülkenin ve kültürün geleneksel şiir veya edebiyatından beslenmeyen hiçbir çocuğu da, *Greatfull Death* veya *Rolling Stone, U2* ya da *Bob Dylan* gibi batıda örneklerini gördüğümüz bir liriğinde yer alan tek mısrayı yaşama ilkesi yapacak şekilde nesilleri etkileyecek konumda kendisini bulamayacaktır.

Âşıkların çağın getirdiği imkânlara ve geleneksel bilginin yanısıra çağdaş bilgilerle de donatılmış olarak yetiştirilmeleri onlara bu edebiyat ve kültür geleneğini yenileyerek sürdürmelerine imkân tanıyacak sosyo-kültürel ve ekonomik işlevler kazandırabilir. Nitekim Sovyetler de bile âşıklık ve benzeri geleneksel sanat dallarının

açılan konservatuarlar yoluyla böyle bir yapıya kavuşturuldukları bilinmektedir.

Bu bağlamda, İstanbul'da açılacak bir "Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Akademisi'nin" ve bunun uygulama mekânı olacak eski İstanbul Tarzı Âşık Kahvehaneleri'nin yeniden ve İstanbul merkezli olarak bu geleneği dirilteceği ve çağın imkân ve ihtiyaçlarına göre şekillendireceğini düşünüyoruz. UNESCO'nun "Gayrıfiziki Kültür" (Non-physical culture) veya yaygınlaşan şekliyle "Somut Olmayan Kültür Sözleşmesini" imzalayan ülkemizin, en büyük ve zengin sözlü kültür geleneği olan Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği'ni muhafaza ve yenileştirerek devam ettirmek konusunda Belediyelerimize ve "millî burjuva" olarak eve dönmek ve bu topraklardan kazandıklarının hiç olmazsa bir kısmını bu ülkenin insanına ve kültürüne vermek zorunda olan bunu hisseden kapitalistlerimize veya işadamlarımıza ilânen duyurulur...

Unutulmasın ki, İstanbul bugün de Türkiye'nin kültürel merkezidir!

Bu şehirde çok büyük maddi-manevi imkânları ulusumuz adına kullananların sözümüze kulak vermeleri umudu ve temennisiyle...

Kaynakça

Abdülaziz Bey.(1995). (Haz. K. Arısan ve D.Arısan) Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Açıkgöz, Namık.(1999). Kahvenâme. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ahmed, Refik.(1988). Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, (1495-1591). İstanbul: Enderun Kitapevi.

And, Metin.(1959). Kırk Gün Kırk Gece: Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları. İstanbul: Taç Yayınları.

And, Metin.(1969). Geleneksel Türk Tiyatrosu. Ankara: Inkılap ve Aka Kitabevi.

And, Metin.(1969). "Nahıllar". Tarih Mecmuası, Ocak, s.16-20.

And, Metin.(1969). "XVI. Yüzyılda Şehzâdelerin Sünnet Düğünü". Tarih Mecmuası, Şubat, s.6-42.

And, Metin.(1969). "Eski İstanbul'da Meddah Kahvehaneleri." Folklor, I, S. 3, s. 9-14.

And, Metin.(1982). Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Alangu, Tahir.(1943). Çalgılı Kahvelerdeki Külhanbey Edebiyatı ve Numuneleri. İstanbul: Ali İhsan Basımevi.

Alus, Sermet Muhtar.(1942). "Eski Meddahlar." Yeni Sabah, 4 Ekim tarihli nüsha.

Alus, Sermet Muhtar.(1948). "Destancılar" İstanbul Ansiklopedisi. C.II, İstanbul: y.y.

Arnold, Mattew.(1988)Culture and Anarchy. Ed. J. Dover Wilson. Cambridge: Cambridge University Press.Burke, Peter.(1996). (çev. G. Aksan) Yeniçağ Başlarında Avrupa Halk Kültürü. Ankara: İmge Kitabevi.Çobanoğlu, Özkul.(1992)."The Relationships Between Oral Forms Of Folklore And Mediated Performaces in The Cult Of Çakıcı Mehmet Efe" (Basılmamış M. A. Tezi) Bloomington: Indiana University: Folklore Institute.

Çobanoğlu, Özkul.(1996). "Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü

Monografisi." Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Basılmamış Doktora Tezi).

Çobanoğlu, Özkul.(1998)."Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Boşnak Âşık (Gusları) Tarzı Şiir Geleneği Arasında Ortaklıklar Üzerine Tespitler." Millî Folklor, C. 5, S.39, s. 8-24.

Çobanoğlu, Özkul.(1999a)."İşgal Edilen Vatan Topraklarında Âşık Edebiyatı'nın İşlevleri ve Âşık Şenlik" Millî Folklor, C. 6, S. 42, s. 29-35.

Çobanoğlu, Özkul.(1999b). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Özkul.(2000).Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü. Ankara: Akçağ Yayınları.

Dağlı, Muhtar Yahya.(1943).Bektaşi Edebiyatından Tokath Gedâyî. İstanbul:

Danışman, Zuhûri.(1970).Evliya Çelebi Seyahatnamesi. I- XV. İstanbul: Milli Kültür Yayınları.

David, J. Claude.(1999)."Osmanlı Döneminde Halep'te Kahvehaneler: Çarşı ve Mahalle Kahvehaneleri." Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler (Ed. H.D. Gregoire ve F. Georgeon), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 43-86.

Demiralp, Burhan.(1988)."Ahmet Kutsi Tecer'in Halkbilimi İle İlgili Çalışmaları" G.Ü.: S.B.E. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Düzdağ, M. Ertuğrul.(1972). Şeyhülislâm Ebussud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı. İstanbul: Enderun Yay.

Elçin, Şükrü.(1984).Gevherî Divânı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ercan, A. Müge.(1997)."XIX. Yüzyılda İstanbul'da Âşıklık Geleneği ve Âşıklar." G.Ü. SBE. (Basılmamış Yüksek Lisans. Tezi.).

Ergun, Saadettin Nüzhet.(1933). Beşiktaşlı Gedâî. İstanbul: Semih Lütfi Matbaa ve Kitabevi.

Ergun, N. Saadettin.(1936). Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri. İstanbul: Semih Lütfi Mathaa ve Kitabevi.

Ergun, N. Saadettin (t.y.a). XVII. Asır Saz Şâirlerinden Katibi. İstanbul: Semih Lütfi Matbaa ve Kitabevi.

Ergun, N. Saadettin (t.y.b.). XVII. Asır Saz Şâirlerinden Kuloğlu. İstanbul: Semih Lütfi Matbaa ve Kitabevi.

Ergun, N. Saadettin (t.y.b.). XVII. Asır Saz Şâirlerinden Âşık. İstanbul: Semih Lütfi Matbaa ve Kitabevi.

Esen, A. Şükrü.(1991). (Yay. haz. P.N. Boratav) Anadolu Destanları. Ankara: İş Bankası Yayınları.

Evren, Burçak.(1996). Eski İstanbul'da Kahvehaneler. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Gans, J. Herbert.(1974). Popular Culture and High Culture. New York: Basic Books Inc. Publishers.

Gazimihâl, M. Ragıp.(1975). Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız. Ankara: Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları.

Gençosman, Kemal Zeki.(1972) Türk Destanları. İstanbul: Altın Kitaplar.

Goffman, Erving.(1974). Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience. New York: Harper Colophon.

Günay, Umay.(1986). Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Faroqhi, Sureyya.(1986). "Coffe and Spicies: Official Ottoman Reactions to Venetan-Egyptian Trade in the Later Sixteenth Century." Wiener zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes. S. 76, s.87-93.

Faroqhi, Sureyya.(1994). Osmanlı'da Kentler ve Kentliler. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Faruqhi, Sureyya.(1995). (çev. E. Kılıç) Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam. İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Faruqhi, Sureyya.(1995). Hacılar ve Sultanlar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hattox, Ralph S.(1985).Coffe and Coffehouses. Seattle: University of Washington Press.

Hattox, Ralph S.(1996).(Çev. Nurettin Elhüseyni) Kahve ve Kahvehaneler. İstanbul: Tarih ve Yurt Vakfı Yayınları.

Kaplan, Mehmet.(1958). "Oğuz Kağan Destanı ile Dede Korkut Kitabında Eşya ve Âletler." Jean Deny Armağanı. Ankara: T.D.K. Yayınları. s. 158-159.

Kaplan, Mehmet.(1992).[1975]"Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Türk Halk Edebiyatının Tesiri." Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şâirleri Güldeste (Haz. F. Halıcı), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Kayaoğlu, İ. Gündağ ve E. Pekin.(1992). Eski İstanbul'da Gündelik Hayat. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No 7.

Kaygılı, Osman Cemal.(1937). İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şâirleri. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.

Kendi, İbrahim Aczi.(1951).Âşık Şem'î Konuşuyor. Konya.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin.(1958).Edebiyatımızda Kars II. İstanbul: Işıl Matbaası.

Koçu, R. Ekrem.(1948-1950). İstanbul Ansiklopedisi I-XII. İstanbul.

Koman, M. Mesud.(1945)."Bir Şer'i Mahkeme Sicilinden." Konya Dergisi, 74-77: 51-53.

Köprülü, M.Fuad.(1914a)."Saz Şâirleri: Âşık Tarzı Hangi Şekl-i Hayatın İfadesidir?" Mübahasat-ı Lisaniye ve Edebiye İkdam-11Mart.

Köprülü, M. Fuad.(1914b). "Türk Şarkıları; Destanlarımız." İkdam Gazetesi, 31 Mart tarihli nüsha.

Köprülü, M. Fuad.(1914c)." "Saz Şâirleri (5): Âşık Tarzı Hangi Şekl-i Hayatın İfadesidir?" Mübahasat-ı Lisaniye ve Edebiye, İkdam Gazetesi-19 Nisan.

Köprülü, M.Fuad.(1914d)."Saz Şairleri: Âşık Teşkilatı ve Âşık Fasılları."Mübahasat-ı Lisaniye ve Edebiye, İkdam Gazetesi, 25 Nisan.

Köprülü, M. Fuad.(1914e)." "Saz Şâirleri (7): Malumat-ı Tarihiye " Mübahasat-ı Lisaniye ve Edebiye, İkdam Gazetesi- 2 Mayıs.

Köprülü, M. Fuad.(1914f)."Saz Şâirleri: Âşık Tarzında Aruz Vezni." Mübahasat-ı Lisaniye ve Edebiye, İkdam Gazetesi- 21 Mayıs.

Köprülü, M. Fuad.(1925)."Meddahlar."Türkiyat Mecmuası, S.1, s. 1-45.

Köprülü, Fuad.(1962).Türk Saz Şairleri C.I, II, III. Ankara: Milli Kültür Yayınları.

Köprülü, Fuad.(1964).Türk Saz Şairleri IV. Ankara: Milli Kültür Yayınları.

Köprülü, Fuad.(1972). Köprülü'den Seçmeler.İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Köprülü, Fuad.(1981).Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Köprülü, Fuad.(1989a).Edebiyat Araştırmaları I. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Köprülü, Fuad.(1989b). Edebiyat Araştırmaları II. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Köprülü, Fuad.(2004).Türk Saz Şairleri I-IV. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kum, Naci.(1936)"Vak'a-i Hayriye Destanı ve İspartalı Şâir Seyranî" Yeni Türk Dergisi, S. 47, s .629-631

Lewis, Raphaela.(1971). Everyday Life in Ottoman Turkey. New York: Dorset Press.

Musahipzâde, Celâl.(1953). Eski İstanbul Yaşayışı. İstanbul: Inkılap ve Aka Yayınları.

Neave, Dorina.(1978). Eski İstanbul'da Hayat. İstanbul:

Nutku, Özdemir.(1997).Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri. Ankara: AKM Yayınları.

Nutku, Özdemir.(1987).IV. Mehmet'in Edirne Şenliği. Ankara: TTK Basımevi.

Okay, Haşimi Nezihi.(1969)."Zile Şairleri: Fedâî"Folklor Dergisi, S. 7, s.20-25.

Oral M. Zeki.(1968). "İstanbul Destanları"İstanbul Enstitüsü Dergisi, C. 4, s 191-197

Ozanoğlu, İhsan.(1940).Âşık Edebiyatı. Kastamonu: Kral basımevi.

Öztelli, Cahit.(1976). Uyan Padişahım. İstanbul: Altın Kitaplar.

İs t. 1972, s . 536-539

Öztürk, Y. Nuri.(1985). Kuşadalı İbrahim Hakkı. İstanbul:

Sakaoğlu, Yurdanur.(1984)."İslâmiyet'in Kabulünden Sonraki İlk Halk Şiirleri."

Halk Kültürü, S. 2, s. 93-105.

Sakaoğlu, Saim.(1989)."Türk Saz Şiirine Genel Bir Bakış."Türk Şiiri Özel Sayısı III, (Halk Şiiri)."Türk Dili, S. 445-450, s.105-250.

Sakaoğlu, Saim(1991)"İmparatorluk Dönemi Sazşairlerinin İstanbul'a Bakışları" Türk Kültürü, C.XXIIX S. 1-2 s .310-321.

Sevengil, R.A.(1993). (Yay. Haz. S. Önal) İstanbul Nasıl Eğleniyordu: 1453'ten 1927'ye Kadar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Shoemaker, George H.(1990). The Emergence of Folklore in Everyday Life. Bloomington: Trickster Press.

Şapolyo, Enver.(1971).Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın. Ankara: Güven Matbaası.

Şemsi, (1864) [1281] Destan-ı Âlâmât ül Kıyame. İstanbul: (y.y.).

Tekin, Talat.(1989). XI. Yüzyıl Türk Şiiri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Toros, Taha.(1998). Kahvenin Öyküsü. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tylor, Edward.(1958).[1871]. Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom. London: J. Murray.

Yücer, R.R.(1940)."Bozahane, Meyhane ve Kahvehane Yasakları." Uludağ, S.28, s.38-43.

SÖZLÜK

A

Abdal: Derviş.

Adû: Düşman.

Adüv: Düşman.

Ağmak: Yükselmek, çıkmak.

Ağdırmak: Çıkarmak, yükseltmek

Ağu: Zehir

Ağyar: Düşman, yabancı

Ahd: Yemin, söz verme.

Al: Hile, düzen.

Ala: Elâ.

Aldar: Aldatır

Amel: İyi veya fena iş.

An be an: Gitgide

Anda: Onda, orada

Anı: Onu

Arayı: Arayarak.

Âri: Beri, uzak, kurtulma.

Arş: Gökyüzü.

Âsuman: Gökyüzü.

Avare: Avara, serseri

Avaz: Ses

Ayan: Açık, belli

Ay ü gün. Ay ve güneş.

Ayn: Göz

Azatsız: Özgür olmayan, özgürlüğü kabul etmeyen, kul, köle.

Azmak: Yoldan çıkmak, kötü yola sapmak

B

Bâb-ı ihsan: Bağışlama kapısı.

Bâd: Rüzgâr, yel.

Bâde: İçki, şarap.

Bahr: Deniz.

Bakıcak: Bakınca

Bâri Huda: Tanrı

Bâtın: İç

Bay: Zengin

Bay ü gedâ: Zengin ve fakir.

Baz: Doğan kuşu.

Bel: Yamaç, sırt.

Beli: Evet

Bencileyin: Benim gibi.

Benfşe: Menekşe

Beyzâde: Asilzade, yüksek sınıf çocuğu.

Bezirgân: Tüccar.

Bile: Beraber, ile.

Bilmezem: Bilmem, bilmiyorum.

Bîvefa: Vefâsız.

Bîzar: Bıkmış, usanmış.

Bostan: Çiçek veya sebze bahçesi.

Buluban: Bularak

Bunculayın: Bunun gibi

Burcak burcak: Burcu burcu

C

Câm: Kadeh.

Can: Derviş, tarikate girmiş kimse

Cânân: Sevgili

Canın: Canını

Cânib: Yön, taraf.

Celâl: Kızgınlık, kızma

Cemâl: Güzellik

Cevr: Eziyet, cefa.

Cûş: Coşma.

Cümle: Hep, bütün.

Ç

Çalap: Tanrı.

Çarh-ı felek: Zaman, talih.

Çeşm: Göz.

Çeşmi yaşı: Gözünün yaşı.

Çul: Eski püskü elbise.

Çün: Madem ki.

Çü: Madem ki, öyleyse.

D

Dâd: Şikâyet, adâlet.

Dağ: Yara.

Dağlamak: Yara üzerine kızgın demir basmak.

Dahi: Daha

Dâm: Tuzak.

Derun: İç.

Dem: Zaman

Derdiment: Dertli.

Derman: İlaç.

Demâdem: Daima, durmadan.

Denlü: Kadar

Deyü: Diye.

Devlet: Saadet.

Devletlü: Mesut, zengin kimse.

Didar: Sevgilinin yüzü, Tanrı.

Dide: Göz

Dil: Gönül.

Dilber: Gönül alıcı güzel.

Divân: Huzur, kat.

Divâne: Deli.

Dolu: Kadeh, şarap.

Don: Elbise.

Dünden düne: Geceden geceye.

Düş olmak: Düşmek, düçar olmak, uğramak.

E

Ebed: Sonu belli olmayan

Ef'âl: İşler.

Efkâr: Kederli düşünce.

Eğin: Omuz, sırt.

Elvan elvan: Renk renk.

Ercliden: Ereli beri.

Erişti: Geldi.

Erkân: Uyulması gereken kurallar.

Evliya: Ulu kişiler.

Eydür: Söyler.

Eyyam: Günler.

Ezel: Başlangıcı belli olmayan

F

Fâni: Ölümlü

Fâş etmek: Açıklamak, meydana çıkarmak

Felek: Talih

Ferdâya salmak: Başından savmak, erteye, yarına bırakmak.

Firkat: Ayrılık

G

Gark: Boğulma.

Gamze: Yanak çukur, yan bakış.

Gayrı: Başka, artık

Gazelyaprak: Sararmış yaprak

Gedâ: Dilenci, fakir

Gehi: Kimi vakit

Genc: Hazine

Ger: Eğer

Göricek: Görünce

Gülbenk: Toplu halde söylenen duâ, ilâhi

Gülşen: Gül bahçesi

H

Hâcet: Gerek, lüzum

Harâmi: Yol kesen.

Haramzade: Anası babası belli olmayan kimse.

Hâr: Hor, hâkir

Hâr: Diken.

Hak kalemi: Alın yazısı.

Hor: Değersiz, aşağı.

Hazan: Güz, Sonbahar.

Hergiz: Asla, hiç, hiçbir zaman.

Hicab: Perde, örtü.

Hilat: Süslü elbise.

Hûb: Güzel.

Humar: İçki sersemliği.

Hünkâr: Padişah.

I

İ

İder: Eder

İçre: İçinde

İhsan: Bağışlama

İkrarsız: İnkâr edici.

İrşad: Doğru yolu göstermek

İmdi: Şimdi.

İssi: Sahip.

İyan: Belli, açık.

J

K

Kaba ağaç: Ulu ağaç.

Kad: Boy.

Kadem: Ayak.

Kadem basmak: Varmak, basmak.

Kalem: Alın yazısı.

Kâmil: Ağırbaşlı, uslu.

Kamu: Bütün.

Kandan: Nereden.

Kande: Nerede.

Karangu: Karanlık.

Kavilleşmek: Sözleşmek.

Kelâm: Söz.

Kemâl: Olgunluk.

Keman: Yay.

Kemend: İp.

Kesb eylemek: Kazanmak.

Key: Ne vakit, ne zaman.

Kıspet: Pehlivanların güreş elbisesi.

Kilse: Kilise.

Kisb ü kâr: İş, güç, kazanç.

Ko: Bırak.

Koçak: Yiğit, efe, zeybek.

Koçmak: Sarılmak, kucaklamak.

Kolçak: İyi kılıç kullanmak için kola takılan bilezik.

Külli: Bütün, hep.

L

Leb: Dudak.

Leşker: Asker.

Leyl ü nehar: Gece ve gündüz.

M

Mecruh eden: Yaralayan.

Mah cemâl: Ay gibi güzel yüz.

Mahrem: Gizli, sırların söylenebileceği yakın dost.

Mahşer: Dünyanın son günü, hesap günü.

Maksud: İstek, arzu

Mani: Manâ, anlam

Mâşuk: Sevgili

Matlub: İstek.

Mecâl: Kuvvet, kudret.

Mecnûn: Deli.

Meded: İmdat anlamına ünlem, yardım.

Melûl: Üzüntü, keder.

Meşe: Orman.

Meyyit: Ölü.

Mihman: Misafir, konuk.

Miskin: Zavallı.

Mizan: Terazi.

Muamma: Bilmece.

Muhabbet: Sohpet, sevgi.

Muhib: Sevgili, dost.

Muhal: Olmaz, olamaz

Mürşit: Tarikatte ilerlemiş ulu kişi, usul yol öğreten, rehber

Mürüvvet: İnsanlık, mertlik.

Müstagrak: Boğulmak

N

Nâçar: Çaresiz.

Nâdân: Cahil kimse.

Nâr: Ateş, Cehennem ateşi

Nâr-ı aşk: Aşk ateşi.

Nâme: Mektup

Nefs: Özbenlik.

Nic'edeyim: Nice edeyim, nasıl yapayım.

Nihan: Gizli.

Nöker: Hizmetçi.

O

Od: Ateş

Ol: O

Otağ: Otak, büyük çadır.

Oynayu gelir: Oynayarak gelir.

Ö

Özge: Başka.

P

Pare pare: Parça parça..

Pây: Ayak.

Perçem düzmek: Saç taramak.

Pes: Artık, o halde, işte.

Pir: Tarikatın veya bir işin ileri geleni.

Pinhan: Gizli.

R

Rahmeylemek: Acımak, merhamet etmek.

Rüşd: Erginlik, olgunluk.

S

Sadaya: Sadayı, sesi.

Sal: Tabut.

Salunuben: Salınarak, sallanarak.

Saz: Çalgı.

Selvi revan: Yürüyen servi ağacı.

Ser: Baş.

Sermest: Sarhoşluk.

Server: Baş, önder.

Seyran yeri: Gezinti yeri.

Sıla: İnsanın doğduğu yer.

Sır: Gizli.

Sır oldu: Kayboldu, ortadan çekildi.

Sin: Mezar.

Suphan: Tanrı.

Sücü: Şarap.

Ş

Şâd: Sevinçli, mesut, bahtiyar.

Şakımak: Ötmek, dokunaklı ses çıkarmak.

Şar: Şehir.

Şarab-ı aşk: Aşk şarabı.

Şavk: Işık.

Şerik: Ortak.

Şem'ine: Mumuna.

Şems: Güneş.

Şevk: Sevgi, istek.

Şeydâ: Çılgın, tutkun.

Şikâr: Av.

Şikest olmuş: Kırılmış.

Şol: Şu, o.

Şükr: Teşekkür.

T

Taleb: Arzu, istek.

Tâlib: Tarikate girmeye istekli kimse.

Tanmak: Şaşmak.

Ten: Vücut.

Tenhaca: Yalnızca.

Turab: Toprak.

Tütün: Duman.

U

Uğru: Hırsız.

Uğrunca: Gizlice.

Urum: Eskiden Anadolu'ya verilen ad.

Uşşak: Âşıklar.

Ü

Üryan: Çıplak.

V

Vasl: Kavuşma.

Vebâl: Günah.

Vuslat: Kavuşma.

Y

Yâd: Hatır, hatırlama.

Yahşi: İyi, güzel.

Yaman: Fena, kötü.

Yâr: Dost.

Yâran: Dostlar, sevgililer.

Yare: Yara.

Yâren: Dost.

Yalı: Kenar.

Yazı: Ova.

Yeğin: Çok, bol, şiddetli.

Yoz: Verimsiz, yabani.

Z

Zâhir: Dış.

Zâr: Ağlama.

Zâri zâri: İnleye inleye.

Zâtını: Öz varlığını.

Zikr: Anma.

Ziynet: Süs.

Zuhur: Meydana çıkmak.

ÂŞIK TARZI EDEBİYAT GELENEĞİ VE İSTANBUL

PROF. DR. ÖZKUL ÇOBANOĞLU

Âşık Tarzı Edebiyat ve Kültür Geleneği: 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kahvehane odaklı olarak sözlü kültür ortamında sürdürdüğü hayatiyetini, 19. yüzyılda İstanbul Cağaloğlu-Babıâli'de gerçekleşen "yazılı kültür ortamı" ve 20 yüzyılda da İstanbul Unkapanı Müzik Çarşısı ile de "elektronik kültür ortamı"na taşıyarak ülkemizin en geniş yerli ve kitlesel popüler kültür kategorisini oluşturmuştur. Görülüyor ki, İstanbul her üç kültürel üretim kategorisinde de bu geleneğin oluştuğu merkez konumundadır. O halde, âşık tarzı ile ilgili yüzyıllık romantik tasavvurlarımızı bir yana bırakarak konuya gereken önemi vermek ve onu mevcut delillerden hareketle kendi gerçekliği içinde değerlendirmek zamanı gelmiştir. Bu çalışmanın da temel amacı dikkatleri bu konuya çekmek ve bu tartışmayı başlatmaktır.

ISBN: 978-605-0000-02-3

15.00

3F